ספר הזכרונות – דברי הימים

תרע"ז—תש"ז ברוסיא הסוביטית

❁

מאת

הרה"ג והרה"ח

ר' מאיר ע"ה גורקאוו

ספר הזכרונות – דברי הימים

תרע"ז—תש"ז ברוסיא הסובייטית

❁

מ א ת

הרה"ג והרה"ח

ר' מאיר ע"ה גורקאוו

יוצא לאור על ידי

נכדי המחבר

שנת חמשת אלפים שבע מאות שלשים ושבע לבריאה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

דפוס מעיין

553 Montgomery Street • Brooklyn, N.Y. 11225
(212) 774-0741

פתח דבר

ב"ה.

עפ"י הוראת כ"ק אדמו"ר שליט"א, מדפיסים אנו בזה את „ספר הזכרונות דברי הימים", שרשם זקננו — בצורת מכתב (חלק א' לכ"ק אדמו"ר שליט"א, וח"ב לכ"ק אדמו"ר (מוהריי"צ) נ"ע).

הרשימה מקיפה תקופה של כארבעים שנה „תרע"ז־תש"ז" תחת השלטון הבולשביקי במדינת רוסיא. ומספרת את קורות ימי חייו; קורות ימי חסידי חב"ד, ומסירות נפשם על קיום התומ"צ וחינוך הילדים; ורדיפות היהודים והיהדות במדינת רוסיא — במשך תקופה קשה זו.

* * *

לתועלת הקוראים ניתוספו בזה, מבוא — בראש הספר, והערות עם מפתח שמות בסופו. נערכו ע"י הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוין — נכד המחבר.

תודתינו נתונה בזה להרה"ת ר' יהושע שי' מונדשיין עבור עזרתו המרובה בהכנת הספר.

נכדי המחבר

כ"ף מנ"א ה'תשל"ז, ברוקלין, נ. י.

מבוא

מוגשים בזה פרקי זכרונות שרשם אא״ז הרה״ג הרה״ח ר׳ מאיר ז״ל גורקאוו : קורות ימי חייו ; קורות ימי חסידי חב״ד ומסירות נפשם על קיום התומ״צ וחינוך הילדים ; ורדיפות היהודים והיהדות במדינת רוסיא.

רשימה זו, שנקראה ע״י מחברה בשם ,,ספר הזכרונות דברי הימים״ מקיפה תקופה הכי קשה שבמדינת רוסיא — מעת נפילת משטר הצארי ותפיסת השלטן ע״י הבולשביקים בשנת תרע״ז, ועד לאחר סיום מלחמת העולם השני׳ (,,שיצאתי בשלום מכור הברזל״). ברשימה זו הוא מתאר את מצב היהודים והיהדות בעיר : קרעמענטשוג (בה גר בשנים תרע״ד־תרפ״ו) ; חארקוב (בשנים תרפ״ו־תרצ״ט, שם נתפס למאסר בשושן פורים תרצ״ט) ; וסאמארקאנד (בשנים תש״ב־תש״ז).

את הרשימה כתב בשני חלקים : חלק אחד (כולל תקופת תרע״ז־תרצ״ט) רשם במכתב לכ״ק אדמו״ר שליט״א — בשנת תשי״ג לערך. וחלק ב׳ (כולל תקופת תרצ״ט־תש״ז) רשם במכתב לכ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע — עם צאתו ממדינת רוסיא.

למכתבו שכתב לכ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע הוסיף כעין הקדמה, בה הבהיר את המניע לרשימת זכרונותיו אלו :

> ידידנו התמים ר׳ בנציון שמטוב, בהיותו במחנינו, הציע ועורר את כל אחד מאנ״ש והתמימים, לרשום מזכרונות העבר, את הפעולות הטובות בנוגע לחיזוק היהדות בכלל, ולהרבצת התורה בפרט, שנעשו ונפעלו על ידו או ע״י מכירו, במשך היותם בארץ מולדתם בימי הפרעות ר״ל, אשר הפריעו בעד קיום התורה והמצוה.
>
> גם עלי העמיס עבודה זו, והכביד ביותר להעלות על הכתב כל מה שיש בזכרוני, באמרו אשר הצעתו זאת היא הוראת כ״ק. וגם הראה לפני את מכתב כ״ק אליו, אשר ידובר בו בענין זה, וניכר אשר זהו רצון כ״ק, וע״כ קיבלתי עלי לעסוק בזה.
>
> ועם היות אשר הדברים יגעים עלי בכלל, כי לא הורגלתי למשוך בקסת סופר, ובפרט בעבודה אחראית כזו, אשר צריכים להתייחס אלי׳ בכובד ראש, לבחון

ולשקול כל דבר פעולה, להעמידה על נקודה התיכונה, שלא להכריע קו המשקל לשום צד. אכן החשק הפנימי ועצמי אשר בקרבי למלאות רצון כ״ק, ולעשות קורת רוח לפניו, הי׳ לי בעוזרי לכבוש ולנצח הקשיים והכבדות.

בתחלה חשבתי לערוך ולרשום הדברים בקיצור, קטעים קטעים, כמו שהמה כמוסים ונעלמים אתי במוח זכרוני ובתעלומות לבי, וראיתי אשר באופן זה נתגרע ונתמעט ערכם של הפעולות טובות, כי כל פעולה נערכת לפי שהוא איש ולפי תנאי המקום והזמן, וכל פעולה צריכה להיות מוקפת גויל רחב בתיאור המניעות ועיכובים, עד שיהא ניכר ונבלט בטוב חשיבות הפעולה. וע״כ השתדלתי לקרב הקטעים עצב על עצב, ולקשרם בגידים ונימים, ולקרם עליהם עור אחד על פני כולם, ולעשותם כעין כתיבה תמה ממושכה ומסודרה.

אכן כשגמרתי את המלאכה, ושמתי עין בקורת על כל הכתוב בספר קהלת זה, בקשתי לגונזו, משום שמצאתי בו דברים שאין ראויים לעלות על שלחן מלכים, והי׳ אצלי גנוז עד היום. אכן כעת נתעורר אצלי חשק גדול להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך, להזכיר ולהשמיע את התורה ומעשים טובים של שוכני עפר, ולהמליץ טוב בעדינו.

כפי הנראה נשלח מכתב זה בשלהי שנת תש״ט, ובאשר עמד אז לפני הימים הנוראים, ביקש בסיום מכתבו ,,להמליץ טוב בעדינו״. לאחר שעברו הימים הנוראים זכה לקבל תשובת עידוד מאת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע :

ב״ה כ״ב מ״ח תש״י
ברוקלין

שלום וברכה !

קונטרס הזכרונות ששלח נכון נתקבל במועדו, תודה וברכה, נכון הוא וראוי אשר כל התלמידים הזקנים שי׳ ירשמו זכרונותיהם הראוים לזכור וכו׳ וכו׳.

מספר חדשים לאחר מכתב זה נטלה עטרת ראשינו, ונסתלק הוד כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ זצוקללה״ה נבג״ם — יו״ד שבט תש״י. ובא השמש וזרח השמש, קיבל עליו את הנשיאות הוד כ״ק אדמו״ר שליט״א. וכפי הנראה היתה זו תחלת התכתבות אא״ז עם כ״ק אדמו״ר שליט״א — המשך

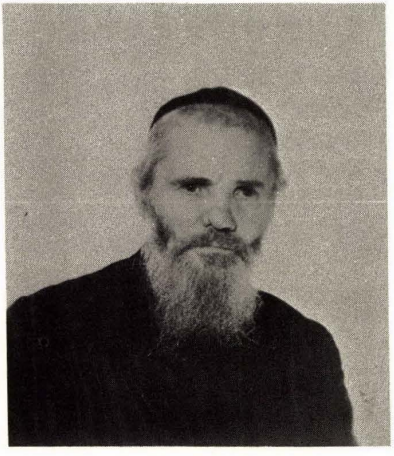
כתיבת הרשימה. בחלק זה משלים את החסר שבחלק הראשון. אותו מסיים עם תיאור לקיחתו למאסר, ומוסיף:

> על דבר מאסרי וגלותי שהוגלתי לצפון קאזאקסט, לא אכתוב מאומה, כי כבר הם כתובים על ספר בקונטרס הזכרונות שכתבתי ושלחתי לכ״ק אדמו״ר זצוקללה״ה נבג״ם זי״ע. הקונטרס מכיל ארבעים פרקים כמדומה, מיום שנתפסתי למאסר עד שיצאתי בשלום מכור הברזל.

כאשר נסעתי — קיץ ה׳תשל״ג — לבקר את זקני זכיתי ומסר לי במתנה רשימה המתפרסמת בזה, וכששלחתי צילום מהרשימה לכ״ק אדמו״ר שליט״א, זכיתי למענה: **,,נת׳ ות״ח ת״ח״.**

מאז עברו מספר שנים, והנה ביום ד׳ ו׳ תמוז ש.ז. קבלתי הוראת כ״ק אדמו״ר שליט״א המעוררת את ההו״ל של רשימה זו; ומסתבר כי הוראה זו באה בקשר עם מלאת יובל שנים לגאולת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע (י״ב תמוז תרפ״ז־תשל״ז), משום היותה מביאה לזכרון הימים הראשונים, אשר בהם פעל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בעצמו ובחסידיו ההולכים בדרכיו, מס״נ בגבורה עילאית, לעמוד בתוקף נגד כל המונע בעד קיום התורה והמצוה, ולפעול בחיזוק התורה והיהדות.

ר״פ מתולדות המחבר:

ר׳ מאיר ב״ר שמואל דוד גורקאוו נולד לערך בשנת תרמ״ה. בתחלה למד בעיר פאצ׳אפ, אך בח׳ ניסן תרס״א נתקבל במחלקת ישיבת תומכי תמימים אשר בעיר ז׳עמבין. שם אף הוסמך בהיתר הוראה. בח׳ סיון תרס״ה סיים את לימודיו בישיבה, ונשא לאשה את בת דודו מרת פייגא רבקה.

מרת פייגא רבקה ע״ה גורקאוו — אשת המחבר

לאחר חתונתו לא רצה להשתמש בתגא של תורה לעשות מזה מקור לפרנסה, וקיים בעצמו אהוב את המלאכה כו׳, ובלילות וזמנים הפנוים הי׳ הוגה בתורה.

לערך בשנת תרע״ד התיישב בעיר קרעמענטשוג, עד תרפ״ו. בתחלה הי׳ עוסק במסחר, אמנם עם עלית הקאמוניסטים לשלטון בשנת תרע״ח, נפסקו לאט לאט מקורות הפרנסה, והוכרח להפסיק את המסחר.

בקיץ תרפ״ד הי׳ בפעטערבורג, ונכנס ליחידות אל כ״ק אדמו״ר (מוהריי״צ) נ״ע, אשר הציע לו להיות שד״ר (לנסוע מעיר לעיר בשליחות הרבי — לקבץ גשמיות ולזרוע רוחניות). הרמ״ג לא מצא עצמו ראוי לאיצטלא זו. ושאל אם כדאי להחליף נסיעה זו בנסיעה לטובת הישיבה בקרעמענטשוג. הרבי לא ענה ע״ז תשובה ברורה, אבל כפי הנראה הסכים להצעה זו.

יותר משתי שנים ערך גלות זה, אך הצלחה גדולה לא היתה לו בזה. ואף נשאר באין אונים מנדודים אלו. אז עבר לחרקוב והתחיל להתעסק בעבודה פרטית בביתו.

בשושן פורים תרצ״ט נתפס למאסר (יחד עם עוד שלשה תמימים — בעיר חרקוב) עבור עסקם בהפצת התורה והיהדות. שם היו כלואים כעשרה חדשים. לבסוף נחרץ דינם לגלות, ואת הרמ״ג דנו לחמש שנות גלות „חפשית״ לעיר סטיעפניאק מחוז קאראגאנדא (לא רחוק מאקמאלינסק) אשר במדינת קאזאקסטאן.

בתחלה היתה סבתא ע״ה נוסעת אליו מחרקוב הלוך ושוב. אבל לבסוף הגרה אליו ונשארה שם עד כלות ימי האסורים שניתן לו החופש.

במשך זמן זה פרצה המלחמה הגדולה עם הגרמנים ימשו״ז, ועיר חארקוב נכבשה על ידם, וכל התמימים שהיו שם העתיקו לעיר סמרקנד. וגם הרמ״ג המשיך לשם את דרכו — לאחר שניתנה לו הגאולה. שם התמסר כולו לחינוך הנוער הרחוק מתורה ויהדות, לקרבם לתורה ומצוותי׳.

עם תום מלחמת העולם השני׳, יצא את מדינת רוסיא. בתחלה הי׳ זמן קצר במחנה ריכוז, אח״כ שהה זמן מה בפאריז, ולאח״ז קבע דירתו בלונדון.

בט״ו בשבט ה׳תשט״ו נפטרה עליו אשתו, אמי זקנתי פייגא רבקה ע״ה, ונשאר אא״ז לבדו בדירתו אשר בבית משפחת גליק, והם האחרונים היו מספקים לו את כל צרכיו.

מאז עד יומו האחרון (שבת חוהמ״פ ה׳תשל״ה) ישב על התורה ועל העבודה. לימודו הי׳ על אתר — להבין הסוגיא על מקומה, והי׳ מקיים בנפשו „וקנה לך חבר״ (וְקָנֵה — העט — לך לחבר) — לאחר לימוד כל סוגיא הי׳ מבארה בדיו על הכתב, מפרטה לפרטים ומסבירה, כדבר איש אל רעהו. ואצלי נמצאים חבילות חבילות של כתביו אלו על רוב מסכתות הש״ס, ועל סימנים רבים בש״ע — בפרט בשו״ע אדה״ז. ואף שלא הרבה לחדש ולפלפל בהסוגיות, מ״מ רואים בכתבים אלו את ירידתו לעמקות הסוגיא וביאורו בטוב טעם עד שהיא נעשית סדורה לפניו כשלחן הערוך.

גם הי׳ מרבה ללמוד עם תלמידים ולעסוק בצרכי צבור באמונה. ובעיקר הי׳ מתעסק בעזר וסיוע לישיבות תומכי תמימים ואחי תמימים שבארה״ק.

מבוא

במשך השנים ביקר כמה פעמים אצל כ״ק אדמו״ר שליט״א. ביקורו האחרון הי׳ ביו״ד שבט ,,הגדול״ ה׳תש״ל — עשרים שנה לנשיאות כ״ק אדמו״ר שליט״א, מועד סיום כתיבת ס״ת של משיח. אז גם זכה ונתכבד בגלילת ס״ת של משיח — בעת סיום הכתיבה בערב ש״ק ויו״ד שבט אחר חצות.

בשנותיו האחרונות הי׳ רגיל להתפלל בביהכנ״ס שליד ביתו. בשבת חוהמ״פ ה׳תשל״ה לא בא לביהכנ״ס להתפלל, וכשבאו לביתו לבקרו, מצאוהו על מטתו, עם ספר בידיו, בן תשעים שנה (לערך) נתבקש בישיבה של מעלה.

שלום דובער

בלאאמו״ר ר׳ ישראל יהודה שי׳

לוין

נכד המחבר

מ פ ת ח

ח ל ק ר א ש ו ן

פרק ז קרעמענטשוג ..... יז

תומכי תמימים / שאר הישיבות / ר׳ ברוך טאמארעס / ר׳ חיים דובער ווילענסקי / המסחר / הרבנים / אהבת אחים.

פרק ח : מלחמת הגייסות במדינה ..... כב

צבאו של דעניקין / מלחמתו עם חיילות הקומוניסטים / נצחון הקאמאניסטים / מן השמים המליכוה.

פרק ט : תחת שלטונו של דעניקין ..... כד

תקופה שקטה / פחד בלילות / מנחה לעשו / הקאמאניסטים גוברים על הקאזאקים.

פרק י : שנת תר״פ ..... כט

הגייסות / שיטת הקאמאניסטים / רכוש עממי / פשוט נבלתא בשוקא / אשכבתא דרבי / ובא השמש וזרח השמש.

פרק יא : תרפ״ד בפעטערבורג ..... לא

,,נעפ״ / הרבי בפעטערבורג.

פרק יב : היחידות ..... לג

היחידות / שד״ר או בשליחות הישיבה / לב נשבר ונדכא.

פרק יג : עסק הסידורים ..... לד

הוראת הרבי להדפיס סידורים / מכירת הסידורים במינסק / נסיעה השני׳ למינסק / חזרה לקרעמענטשוג.

פרק יד : הנסיעה למען הישיבה ..... לח

הישיבה בקרעמענטשוק / ראשיה ומנהליה.

מ פ ת ח

פרק טו : המסעות ..... מ

טורח הדרך / היחס הקר / הביקור בבית ר׳ לוי יצחק — אבי כ״ק אדמו״ר שליט״א.

פרק טז : גביית חוב ישן ..... מב

הביקור במוסקבה / פריעת החוב / עסק הקוסטארין.

פרק יז : עסק העורות ..... מג

פגישה עם בן עיר / השותפות.

פרק יח : נקי מנכסיו ..... מו

אי נאמנות / הבריחה / יתלה בביטול תורה.

פרק יט : ההגירה לחרקוב ..... מח

עבודה ביתית / העברת המשפחה לחרקוב / קושי המסים / גזירת מטבעות הזהב / המאסר והשחרור.

פרק כ : גזירות חדשות ..... נ

חיסול ה„נעפ״ / הנסיון לצאת את רוסיא / העברת הרכוש / הפרת הרעיון.

פרק כא : המאסר ..... נד

משלוח כספים לרבי / חידוש הגזירות / המאסרים.

ח ל ק ש נ י

פרק א : הישיבה במאסר ..... נז

פרק ב : סקירה לאחור ..... נח

דור תהפוכות בנים אשר אין אמון בם / השפעת הממשלה החדשה על הדור הצעיר.

פרק ג : יחס הממשלה החדשה לאמונת ישראל ..... ס

התנכלותה לדת / מפיצי השכלה.

מפתח

פרק ד: הרבי עומד בפרץ ..... סא
יסוד מקוואות וחדרים / מאסרים ושחרורם.

פרק ה: הנהגת נשיאותו ..... סג
אורחים בשבתות ויו"ט / היחידות / „פארבריינגען".

פרק ו: הרבי בפעטערבורג ..... סה

פרק ז: המאסר והגאולה ..... סה

פרק ח: המצב הכלכלי ..... סח
הכל עובר לרשות הממשלה / השפעתה על עם ישראל ועל הדת.

פרק ט: פועלים ביתיים ..... ע
מוצא למפלט לשאר עמו / למורת רוחה של הממשלה.

פרק י: חינוך הבנים ..... עא
אומרים נואש / מס"נ התמימים.

פרק יא: ישיבת תומכי תמימים ..... עב

פרק יב: תלמידי התמימים ..... עד

פרק יג: ילדי התמימים ..... עה

פרק יד: הפצת המעיינות חוצה ..... עז

פרק טו: ושננתם לבניך ..... עח
דאגה לנוער / אסיפות בלי תוצאות.

פרק טז: הרה"ח ר' אברהם ברוך פעווזנער ..... עח
רב במינסק / המאסר והשחרור / בורח לחרקוב / שיעורים ברבים.

פרק יז: ר' פנחס שיפמאן ..... פ
מהנדס / מס"נ על שמירת שבת / לומד מכל אדם / עוסק במס"נ בצדקה.

פרק יח: חזרה למחבר ..... פג

פרק יט: ההחלטה להתמסר לחינוך ..... פה

פרק כ : בסוף שנות השלשים ..... פו
שנות אימים / רדיפות על הדת / שנאה מיוחדת לתמימים / ישיבת תו״ת בימים אלו.

פרק כא : הישיבות במחתרת ..... פז
ישיבתו של מיישקע קאראלעוויצ׳ער בבארדיצ׳וב / המאסר והעינויים / הברחת הילדים / הישיבה בקורסק / המאסרים / מעולם לא פסקה ישיבה / הישיבה בקוטאיס.

פרק כב : ר׳ נחום יצחק פינסאן ..... צא
ילדותו / עול הפרנסה וחינוך הבנים / ההחלטה לשולחם לישיבה / הישיבה במצב חירום / הצלחתם בישיבה / הר״נ בקאלחאז / הבנים מעבירים אותו לחארקוב.

פרק כג : ר׳ מרדכי אלינסאן ..... צז

פרק כד : ר׳ יהושע אלי׳ וואלאסאוו ..... צט
תיאור בנין ביהכנ״ס ובית הטבילה / ישיבת תו״ת בביהכ״נ / בנין הביהכ״נ ע״י הקאנטאניסטן.

פרק כה : ר׳ משה מאיר מארקוביץ ..... קד

פרק כו : ר׳ אברהם קצנלנבויגן ..... קו

פרק כז : ר׳ מנחם מענדל דייטש ור׳ אלי׳ מיכל האפט ..... קח

פרק כח : התוועדות חסידים ..... קיא

פרק כט : מאסרם של ארבעה תמימים — בשעה אחת ..... קיב

פרק ל : החלום במאסר ..... קטו

פרק לא : סמרקנד ויסוד ה,,חדר״ ..... קיז

פרק לב : קירוב רחוקים ..... קיט

פרק לג : הרעב בסמרקנד ..... קכ

פרק לד : הישיבה בסמרקנד ..... קכב

פרק לה : היהודים הבוכארים ..... קכג

פרק לו : היציאה בשלום מכור הברזל ..... קכה

ר׳ מאיר גורקאוו — המחבר ..... ז
מרת פייגא רבקה ע״ה גורקאוו — אשת המחבר ..... ח
סיום כתיבת ס״ת של משיח — המחבר מתכבד בגלילת הס״ת ..... י
המחבר רוקד עם ידיד נעוריו — יבדל״ח — ר׳ ישראל נח בעליניצקי ..... לט
ר׳ אברהם ברוך פעווזנער ..... עט
ר׳ משה רובינסאן (קאראלעוויצער) עם בני משפחתו ..... פט
ר׳ נחום יצחק פינסאן עם בני משפחתו ..... צב
ר׳ מנחם מענדל דייטש ..... קח
ר׳ אלי׳ מיכל האפט ..... קי
ר׳ שלמה חיים קסלמן מתוועד במסיבת בר־מצוה ..... קכה
אנ״ש במחנה ריכוז פליטים בפאקינג ..... קכו

כאשר עזבה הממשלה החדשה [illegible] נדחתה מהפכה שני. המהפכה השנית הבולשביסטית [illegible] בקיץ [illegible].
ובמלחמה, ליהודים הותרה [illegible] צורה כל, אשר ואחז כלדה נסלבות, ובמרכזה עמדות הראשי לשנן כל האוכלוסים
והנוראות שנעשו ליהודים בימים ההם, כאשר אמרנו שנפרגה [illegible] והוכחה בלי תוצאה. [illegible] בגרים
וכל המגמה [illegible] נשתבשה הגייסות רבות שונות. ונלחמו אלו עם אלו בפנים המדינה, כי כל אחת אמרה [illegible]
אוטון, והממשלה לא היו מגמתה [illegible] חדשים לקברות ואין לעורר בשם מתגלגלות בין גייסות של כובשים
נשודדים ובוזזים, והיו מתנפלים על ושבי היהודים כחולות טורפות בפוגרומים והריגות [illegible] ולבוז בז
והריגות

[illegible]

פאקסימיליא מכתב־יד המחבר
נדפס בעמוד שלאח״ז

חלק ראשון

❁

פרק שביעי *

קרעמענטשוג

כאשר עזבה הממשלה החדשה ממשלתה ' נעשתה מהפכה שני', המהפכה השני' הביאה רעות רבות וצרות במדינה והעיקר ליהודים היתה עת צרה וצוקה ר"ל, אשר יאחז רעדה ופלצות ותסמרנה שערות הראש לשמוע כל האיומים והנוראות שנעשו ליהודים בימים ההם.

כאשר אמרנו שנפרקה עולה ומוראה של מלכות, נעשו אי סדרים וכל המדינה כולה נשתבשה בגייסות רבות שונות ונלחמו אלו עם אלו בפנים המדינה, כי כל אחת אמרה אנא אמלוך, והממשלות היו מתחלפות חדשים לבקרים, ואין לקרותם בשם ממשלות רק גייסות של רוצחים ושודדים ובוזזים, והיו מתנפלים על ישובי היהודים כחיות טורפות ברציחות והריגות ר"ל, ולבוז בז בבזוזי דבזוזי, אין כאן המקום להאריך בכל האיומים והנוראות למקומותיהם, כי תקצר היריעה מהכיל וילאה הקורא, וגם לא באתי מן המודיעים להודיע כל זאת כי בטח כתובים כל הקורות בספרי דברי הימים לפרטיהם, רק באתי להזכיר חסדי המקום ונפלאותיו אשר השי"ת עושה עמנו תמיד ברחמיו המרובים גם בעת של הסתר פנים, והחשך יכסה ארץ בחשך כפול ומכופל והרשעים גוברים כחיות רעות לטרוף טרף ולהשחית עם ישראל היו לא תהי' הקב"ה שומר עמו ישראל לשארית עמו ולהחיותם לפליטה גדולה, וגם אנכי בכלל זה, ואני צריך ליתן שבח והודי' להשי"ת עבור חסדו הגדול שעשה עמדי להחיותני כהיום הזה.

---

*) ו' פרקים הראשונים חסרים.

ביותר היו כל האיומים במדינת „אוקראיינע" ארץ הדמים מעולם, עוד מגזירות ת"ח ות"ט ע"י צורר היהודים חמעלניצקי ימשו"ז, אבל גם באוקראיינא לא היו כל המקומות שוים בגזירות ופורעניות אלו, כי הכל בגזירת המקום, השי"ת ירחם ויאמר די לצרותינו ויחיש גאולתינו. העיר קרעמענטשוג אשר גרתי בה במשך של שתים־עשרה שנה [2], לא סבלה הרבה מהפורעניות של הגייסות לא בנפשות ר"ל ואף לא בביזת הרכוש.

עיר קרעמענטשוג היא עיר גדולה ברבת אוכלוסין, ואם בישראל לתורה ולמצוות ולמעשים טובים, בהרבצת התורה, מעולם לא פסקו ישיבות מתוכה. בשנות המלחמה כמדומה בשנת תעז"ר לפ"ק, כאשר הועתקה הישיבה הגדולה ישיבה הקדושה המפורסמת ישיבת „תומכי תמימים" מליובאוויץ, אשר שם הי' מקומה כמעט מתחלת התייסדותה ע"י האדמורי"ם הקדושים נבג"מ זי"ע, קבעה מקומה בקר' [3] הודות לגביר החסיד ר' צבי גוראר' ז"ל, אשר הי' בעצמו מחניכי התמימים, הוא קנה במיוחד עבור הישיבה כר נרחב מוקף בפרדס גדול ובתוכו בנין יפה גדול רחב ממדים של שלש קומות, אשר מקודם היתה דירתו של א' מהאצילים הגדולים והקדישה עבור הישיבה וגם כלכל את הישיבה בכל צרכי' באשל והלבשה והנעלה ביד רחבה, וכן הישיבה הקטנה אשר היתה נקראת „ישיבת החומה" [4] לצעירים, קבעה מקומה בק' [5] בחצרו של הגביר איש תם וישר וי"א ר' פנחס קריצשעווסקי ז"ל הוא מסר כל החצר עם החומות עבור הישיבה.

גם הישיבות הגדולות המפורסמות ישיבות סלאבאדקא הישיבה של הגאון ר' ברוך דובער זצ"ל [6], והישיבה של הגאון ר' משה מרדכי עפשטיין זצ"ל [7] — קבעו מקומם בשנות המלחמה בקרמ', לבד הישיבה העירונית, וכלם הוחזקו ע"י הגבירים העירונים. העיר כולה נעשתה בזמן ההוא למבצר של תורה וקדושה, היתה מלאה חכמים וסופרים רבנים וגאונים אשר נתאספו לתוכה ממקומות הסמוכים להמלחמה. הקדושה אשר היתה בזמן ההוא היו יכולים למשש ממש בידים. הרבה מאות משפחות אשר גורשו ואשר ברחו מעצמם מחמת סכנת המלחמה ובאו לקרעמענטשוג בידים ריקניות עניים ואביונים, קבלו אותם אנשי עיר קרעמענטשוג

בכבוד גדול ובסבר פנים יפות, הכינו לפניהם מקומות של דירה ותקנו בית מבשלות גדול, והנשים צדקניות התעסקו בעצמם במצוה זו לבשל ולהכין לפני כל המשפחות ארוחות הבקר, וארוחות הצהרים, וארוחות הערביים.

קרעמנטשוג היתה מעוטרה ומפוארה מעולם בחסידים גדולים מחסידי החב״ד בעלי עבודה ומשכילים גדולים בתורת החב״ד, גם מחסידי פוילין אנשי שם ואנשי צורה מחסידי טשארנאבל ומחסידי סלאנים (קארלין) היו הרבה בקרמ׳ אכן רוב החסידים היו מחסידי חב״ד.

מספרים הרבה מהחסיד המשכיל ר׳ ברוך טאמארעס ז״ל אשר הי׳ עוד בימי האדמו״ר האמצעי זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע, הוא הי׳ כמעין הנובע בתורת החסידות, בכל מקום שהי׳ ברחוב או בשוק באמצע היום, אשר כולם עסוקים בעסקיהם, הי׳ מושיב עצמו על אבן או על פיסת עץ שהי׳ מונח ברחוב ופתח את פיו לדבר תורת החסידות, התאספו אליו חבורות חבורות של חסידים גם מותר העם לשמוע תורת החסידות כי הי׳ פה מפיק מרגליות וגם הי׳ בידו צלוחית גדולה של משקה, והי׳ מחלק משקה לכל הנאספים לשתות לחיים.

ביותר נתרבו החסידים בימי האדמו״ר הצ״צ זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע, ועוד יותר בימי האדמו״ר מהר״ש זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע, בעת ההיא היו החסידים המפורסמים אנשי שם, אשר היו נקראים בשם ,,די בערעלער״ ומשפחת מאסעיאוו והחסיד המפורסם ר׳ זלמן זלאטאפאלסקי ז״ל מחסידי מהר״ש, כולם היו בעלי עבודה ומשכילים. שמעתי מספרים, כשהי׳ דובער מאסעיאוו מתפלל בדביקות הי׳ נמס הלב ממתיקות הקול מנגון דביקותו.

מספרים [8] הרבה מהחסיד המפורסם ר׳ חיים דובער ווילענסקי ז״ל, אשר הי׳ גדול בתורה וביר״ש ובר דעח גדול, גאון משכיל בתורת החסידות, ועמקן נפלא שהי׳ יכול להתעמק כארבע וחמש שעות או יותר בענין א׳, ולא ידע ולא הרגיש מהנעשה סביבו. מספרים עליו חידושים, הוא הי׳ בעל עסק, הי׳ לו עסק במרתף של יין ומשקאות, והיין הי׳ לוקח בעיר קעשענאוו בבאסראביא — מקור תוצאות היין,

והי׳ דרכו לנסוע פעם א׳ בשנה, או שתי פעמים להתדבר עם הסוחר אודות כל הענינים השייכים להעסק זה, ודרכו הי׳ כשהי׳ בא לקעשענאוו הי׳ מתארח בביתו של הסוחר, והסוחר הי׳ מכבדו בכבוד גדול, ופעם בא לקעש׳ וכשבא להסוחר כדרכו בכל פעם, הסוחר עצמו לא הי׳ בביתו והי׳ צריך להמתין עד שיבוא הסוחר, ובתוך כך התעמק בענין א׳ הרבה שעות, וכשבא הסוחר לביתו וראה שר׳ חיים בער יושב ועיניו פתוחות ואינו רואהו, הבין הסוחר שהוא התעמק במחשבת דבר תורה, לא העיז הסוחר לגשת אליו להפסיקו, והמתין הסוחר עד שיפסיק מעצמו ועברה עוד שעה ארוכה, ור׳ חיים דובער משוקע עדיין במחשבתו, והסוחר הולך אנה ואנה בביתו ור׳ חד״ב יושב בעיניים פתוחות ואינו רואהו, וכשראה הסוחר שרד״ב הפסיק מחשבתו ומהלך אנה ואנה כמבקש איזה דבר, נגש אליו בהתפעלות גדולה בשמחה רבה, ונתן לו שלום, ושאל אותו מה אתם מבקשים? וענה לו אני מבקש את הכיור לרחוץ את הידים לתפלת המנחה, ועדיין לא הרגיש שהוא מדבר עם הסוחר, רק הולך אנה ואנה ומבקש הכיור, הסוחר הראה לו את הכיור לרחיצת הידים, ושאל לעצמו בתמיהה מדוע העמידו את הכיור במקום אחר שלא במקומו הקבוע תמיד, הסוחר התפלא על שאלתו זאת, ובתוך כך שאל ר׳ חד״ב את הסוחר בהתפעלות של ידידות מה לידידו בביתו? הסוחר התפלא עוד יותר על שאלתו השניה, ואמר לו הלא זה ביתי, ומה אתם שואלים? אז הסיח עצמו ממחשבתו העמוקה אשר הי׳ משוקע בה בכל חושיו, ונזכר שהוא בא לקעשענאוו לרגלי מסחרו, עד עכשיו הי׳ סובר שהוא בביתו בקרעמ׳ וע״כ הי׳ הולך אנה ואנה לבקש את הכיור, וגם משום זה שאל להסוחר מה לידידו בביתו, וביאר להסוחר שמתוך שהי׳ מעמיק בענין הנוגע לנפשו, שכח לגמרי על דבר עסקו שנסע לקעשענ׳ ונדמה לו שהוא בביתו ושאל אותו השאלות שהסוחר התפלא עליהם.

החסיד ר׳ חד״ב האיר את קרעמ׳ בתורת החסידות ובדרכי החסידות חב״ד. מספרים החסידים שהיו מתאספים למרתפו והיו מבקשים אותו שיתוועד עמהם, הוא הניח את העסק על משרתיו, או על ב״ב, ונכנס עם החסידים לחדר אחר שהי׳ במרתף מיוחד בשביל יינות ומשקאות ולפעמים היה קורה שהיו מתוועדים ימים

רצופים בלא הפסק לילה ויום. ר׳ ח״ד ז״ל העמיד הרבה חסידים בקרעמ׳ בעלי עבודה ובעלי השכלה, ורוח החסידות של חב״ד נתפשטה בכל העיר.

עוד נתרבו חסידי חב״ד בימי האדמו״ר רש״ב זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע וגם בימי האדמו״ר ריי״צ זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע. כפי הנראה היתה ק׳ חשובה עוד בימי האדמו״ר הזקן זצוקללהה״ה נבג״מ זי״ע כשהעתיק דירתו מליאדי בימי מלחמת נאפאלעאן היתה אז מחשבה לקבוע מקום משכן הקודש בקרעמ׳. עוד מעלה וחשיבות גדולה הי׳ בקרעמ׳ מפני שבה נמצאו תורה וגדולה גם יחד, בה היו עשירים אדירים מפורסמים בכל המדינה, והעשירים כולם היו יראים ושלימים בעלי תורה חסידים גדולים, והם השפיעו את רוח היר״ש על כל העיר, לכל עשיר הי׳ בית הכנסת מיוחד אשר רבים מבני העיר היו מתפללים בו, ורואים את העשיר מתנהג ביר״ש גדולה, ניכר אשר היר״ש מביאה לידי עשירות. בכל העיר כולה לא נמצא שיהי׳ חנות או עסק אחר פתוח ביום ש״ק.

ק׳ היתה עיר מרכולת גדולה והיתה נחשבת המטרוניתא בג׳ מסחרים הגדולים, במסחר התבואות בה היו ריחים גדולים ענקים לטחינת קמח, ורוב הקמח להמדינה היתה ק׳ משפעת. בה מסחר הטאבאק, בתי חרושת גדולים לתעשיית הטאבאק ופאפיראסן. בה הי׳ מסחר הגדול והיותר עשיר מסחר העצים, כל העצים שביערות הגדולים שבמדינה זו היו מובאים לקר׳ מפני שק׳ ישבה על הדניעפער, וע״י הדניעפער היו מושיטים את העצים לקר׳, ובקר׳ הי׳ בתי חרושת גדולים ענקים לגזירת נסרים וקורות והיו משפיעים לכל המדינה וגם לחוץ המדינה.

חלק גדול מהנוי והתפארת של תורה ויר״ש ומדת חסידות שהצטיינה עיר ק׳ משאר העיירות שבאוקראיינע, יש להכתיב ולהודות להרבנים החסידים הגדולים ארזי הלבנון אדירי התורה אשר כיהנו בפאר בק׳, והמה הרב הגאון המפורסם ר׳ יוסף תומארקין זצ״ל[9] אשר נודע שמו בשערים לתהלה ולתפארת בכל המעלות גדול בתורה ובי״ש, ובעבודה שבתפלה עפ״י דרכי החסידות. הוא הי׳ מחסידי הצ״צ ואפשר גם מחסידי האדמו״ר האמצעי, ואחריו כיהן אחיו (וחתנו) ר׳ צבי תומרקין, והם השפיעו במדה מרובה על כל העיר.

גם בימי כשהייתי בק׳, היו שם רבנים חשובים גדולים בתורה וי״ש, הרב החבד״י הרה״ג ר׳ יצחק יואל ראפאלאוויץ ז״ל[10] חתנו של הרה״ג ר׳ יוסף תומארקין, בו היו תורה וגדולה גם יחד, הוא הי׳ משופע בעשירות הי׳ לו עסק גדול ולא קבל שכר מהרבנות והוא הי׳ נחשב המרא דאתרא וגם רב הגליל, וכל העיר התנהגה ע״י השפעתו בכבוד רב מפני שהוא הי׳ פיקח איש חכם ונבון. גם החסידי פולין הי׳ להם רב מיוחד גדול בתורה וי״ש בעל הוראה גדול כל השאלות בהלכות איסור והיתר היו מובאים אליו מכל העיר, גם חסידי חב״ד היו באים בשאלותיהם והיו מכבדים אותו בכבוד גדול מפני גדלו בתורה וי״ש, וגם שמו הי׳ נודע לתהלה ולתפארת בכל הגליל ר׳ משה טאראצשאנסקי זצ״ל[11].

עוד יש לציין מעלה גדולה ומדה טובה שהי׳ בקר׳, שחסידי חב״ד וחסידי פולין, וגם האשכנזים שהי׳ להם רב מיוחד גדול בתורה וי״ש וקהלה מיוחדת בפני עצמה היו חיים בקשר של אהבה וידידות, וכולם היו כפופים לפני חסידי חב״ד, לא הי׳ ניכר שום פירוד והתנגדות לא לתורת החסידות של חב״ד ולא לדרכי החסידות של חב״ד וכולם נהגו כבוד לחסידי חב״ד, והאברכים של חסידי חב״ד היו הולכים לבתי כנסיות שלהם והיו אומרים מאמרי דא״ח והם היו שומעים בהאזנה והקשבה.

פרק שמיני

מלחמת הגייסות במדינה

כאשר הזכרנו לעיל, עיר ק׳ לא נאנסה מסדר הנזיקין מגייסות השודדים אשר דרכם הי׳ להזיק ר״ל, אבל פחדים ואימות מות ר״ל עברה גם על ק׳ וביותר כשהגייס של ,,דעניקין״ בא לעירנו.

דעניקין בעצמו הי׳ שר צבא וותיק, עוד בימי המלך הראשון כשהי׳ בתקפו, הוא הי׳ איש גבור חיל מלומד גדול בתכסיסי מלחמה, הוא הי׳ ראש המצביא לחיילות הקאזאקין המפורסמים בעוזם וגבורתם, אשר תמיד בכל המלחמות אשר נלחם המלך הראשון הי׳ הקאזאקין מפילים חתתם לאימתם על כל החיילים והם היו המכריעים את הנצחון, ולאחר שהועבר המלך הראשון ובטלה

מלכותו הורידו גם את דעניקין מגדולתו. ולאחר זמן כשהמדינה נשתבשה בגייסות רבים ונלחמו אלו עם אלו, והגייס היותר חזק והיותר אדיר אשר לחם בחרף נפש, ונצח את כל הגייסות הי׳ הגייס הקאמוניסטי, והגייס הקאמוניסטי החזיק מעמד במערכת של המדינה, במאסקווע, ובלעניגראד, ואח״כ הי׳ הולך וכובש והתפשט גם על אוקראיינע וגם ברוסטוב בחבל הקאזאקין אז ניעור דעניקין בחימה ובקצף גדול וחגר עזוזו וגבורתו להלחם עם הקאמוניסטין לגרשם ולבערם מן העולם, והחזיקו את ידו בעזר גדול גם משארי המדינות, אמעריקא ופראנקרייך ועוד, בעזר של ממון, והספיקו לו כלי נשק הרבה, כלי נשק חדשים משחיתים, והצביא חיל גדול של הקאזאקין, והתחיל להלחם עם הגייס הקאמוניסטי. מתחילה גרש אותם מחבל הדון, והוא הולך ומתחזק וגרש אותם גם מאוקריינע, כי הגייס הקאמ׳ הי׳ נכנע ונופל מגבורתו של דעניקין, ובכח גבורתו הי׳ יכול לגרש ולבער את הגייס הקאמ׳ מהמדינה כולה גם ממאסקווע.

וזה הי׳ כוונתו לבער את הקמ׳ ולהחזיק כל המדינה תחת ממשלתו, ולהעשות למלך המדינה, ומשו״ז נתן צו ופקודה לשרי האלפים ולשרי המאות שהם ישגיחו על החיילים הפשוטים שלא ירעו ולא ישחיתו כאשר עשו הגייסות שכוונתם היתה רק לשלול שלל ולבוז בז, מפני שלא יאות למלך להרע ולהשחית להאנשים השקטים ואינם אשמים שאין ידם במלחמה נגדו, ואדרבה רצה לישא חן בעיני העם שיקבלו מלכותו ברצון.

אכן כאשר נתבאר לעיל [12] אשר בעת ההיא הוחלשה בכלל ענין הקבלת עול והמורא של החיילים הפשוטים מהשרים הממונים עליהם, כי הזמן הי׳ זמן של פריקת עול, והחיילים הפשוטים היו הולכים למלחמה להנאתם ולטובתם כדי שיוכלו לשלול שלל ולבוז בז ולהתעשר. והגם שהיו מוכרחים לשמוע ולקיים הפקודות של השרים, אבל הביטול עצמי שאיש חיל הפשוט הוא בטל לגמרי מהמנושא שעליו באימה ופחד, זה הי׳ חסר לגמרי בימים ההם, וגם השרים היו יראים להתנהג עם החיילים הפשוטים בגבורות קשות למתוח עליהם דין באימה ופחד ולהענישם בעונשים קשים, כי החיל הפשוט הי׳ לו העזה וחוצפה להמית את הממונה שעליו אם מתנהג עמו שלא כרצונו בדינים קשים, ובפרט כשהוא שיכור מיינו שאז הוא כמשוגע וחסר דעה, והחיילים היו שיכורים זוללים וסובאים בעלי תאוה פרוצים בזימה והיו מאנסים הנשים והבתולות, וזה הפחד

והמורא הגדול ביותר, אשר הנשים והבתולות היו מוכרחים להתחבאות ולהסתתר במסתרים שלא ימצאום החיילים הפשוטים, וזה הי׳ הסיבה למפלתו של דעניקין.

לבסוף כאשר נגש בסמוכין למאסקווע התחזק הגייס הקאמ׳ בחרף נפש והקאז׳ נפלו לפניהם והתחילו לסוג אחור אחור, והקאמ׳ היו משיגים אותם והורגים מהם אלפים ורבבות. הכח הזה שהי׳ להגייס הקאמ׳, שלא הלכו להמלחמה להנאתם ולטובתם בכדי להתעשר, רק כולם היו מאוגדים ומאוחדים כאחד בשיטה אחת ובדעה אחת שהוא שיטת הקאמ׳, והשיטה שלהם לקחה את לבם, שילחמו בחרף נפש כולם כאחד, וזה הי׳ הסיבה שגברו ונצחו את כל הגייסות.

זהו הטעם שעפ״י שכל. אבל ראו במוחש שהיו הולכים ומנצחים שלא עפ״י טבע וסדר העולם, כי הגייס הזה הי׳ מתחילה הגייס היותר קטן ונגדו היו כמה גייסות יותר גדולים בכמות ובאיכות, וכל גייס הוחזק בעזר גדול בממון ובכלי נשק הרבה מחוץ למדינה מאמעריקע ועוד ועוד, והגייסות היו מקיפים את הגייס הקאמ׳ מהרבה צדדין, וכל הגייסות היו מוצבאים תחת שרי צבאות מלומדי מלחמה, והגייס הק׳ גבר על כולם והפילום והחזיק מעמדו על כל המדינה, וכאילו נאמר אשר מן השמים העמידום, וכמו דאיתא במסכת ע״ז (דף יח) מה שאמר ר״י בן קסמא לר׳ חנינא בן תרדיון ,,מלכות זו מן השמים המליכוה״.

פרק תשיעי

תחת שלטונו של דעניקין

כשנכנס הגייס של דעניקין בק׳, נכנס בשלום. ובימים הראשונים הי׳ הכל בסדר, היו נכנסים לחנויות לוקחים ופורעים, גם דבורם הי׳ בנחת, לא לעגו ולא ביזו ולא חרפו שום איש יהודי כדרך הערלים האודייקעס ועם האוקראייני אשר בעצם המה שונאים ליהודים, וגם בשעת השלום דרכם ללעוג ולבוז איש יהודי בדבורים של גנאי, אבל הקאזאקין נהגו ד״א עם כ״א. גם כשאירע אשר חבריא של קאזא׳ שיכורים היו הולכים, היו מוכרחים לשוב מעליהם ולא ליכנס בד׳ אמותיהם מפני היראה, אבל הם לא עשו שום רעה למי שהוא, רק שמעו אשר הם מחפשים את הקאמ׳ אשר נשארו בעיר

באין הפרש אם הוא יהודי או אינו יהודי, ועל מי שהי' נחשד היו לוקחים אותו ,,להשטאב", ושם היו חוקרים ודורשים אותו, רבים היו חוזרים לבתיהם לחפשי ורבים נתעכבו אצלם ולא החזירום ומובן מאליו מה הי' סופם, אבל בפומבי בפרהסיא לא עשו שום רעות לשום איש, ואדרבא הנהיגו סדרים על העמדת שוטרים מאנשי העיר שישגיחו על הסדר, כמלכות הקבועה הבטוחה בכיבוש שלה וחסה על בני העיר שלה, שלא יארע להם שום רע מבלתי הסדרים.

יש לומר אשר כל היהודים היו שבעים רצון משלטונו של דעניקין [13], כי מאי נ"מ להם מי יהי' השליט, העיקר שיהי' שלום על ישראל, וב"ה עבר זמן מסויים והכל בסדר, המשא ומתן מתנהג כדרך כל הארץ, הולכים בכ"מ שצריכים בימים ובלילות בלי שום מורא ופחד, רק שניתנה פקודה שבלילות לא יהלכו ברחובות בשעה מאוחרת רק עד שעה הקבועה.

אכן לאחר זמן מופלג התחילו להשמע שמועות ממקרים לא טובים, אשר חבורות קאזאקין ארבעה וחמשה דופקים על הדלתות בשעה מאוחרת בלילה שיפתחו להם, וכאילו הם מחפשים קאמוניסטין, ועושים דרישות וחקירות אחר השכנים שדרים בשכונה זאת, ולבסוף שודדים ובוזזים כל מה שהם מוצאים, ממון או חפצים והולכים להם, שמועות אלו החלו להתפשט יותר ויותר, גם נשמע שמועה ממקרה לא טוב אשר נכנסו חבורה של קאזאק' בבית אחת בשעה מאוחרת בלילה ושדדו ובזזו ולאחר כך תפשו בתולה עברית אשר חפצה לברוח מהם, ותפשוה בחזקה ואנסוה, רבים ידעו והכירו את הבתולה הזאת, גם אם הלכו ,,לשטאב" והתאוננו לפניהם על מקרים אלו לא הועילה כלום, כי ,,השטאב" ענה, כי הוא אינו יודע כלום מי המה העושים מעשים רעים אלו, ולהעניש את כולם, את כל החיל, אינם יכולים.

מעת הזאת נפלה אימה ופחד על כל העיר מפחד בלילות, והתחילו לחזק את השערים ופתחי הכניסה בחומות ובריחי ברזל, והיו סגורים ומסוגרים בלילות, ועוד זאת שכל דיירי החצירות היו נעורים כל הלילה, וכשאירע שחבורה של קאזאק' דופקים לא פתחו להם, והיו מתחילים לדפוק בכח גדול באף וחימה שיפתחו להם ואם לאו ישברו הדלתות והבריחים, היו כל בני החצר מתחילים לצעוק בצעקות משונות וכשהי' נשמע צעקה מחצר אחד, התחילו לצעוק בחצרות שבכל העיר, ותהי' צעקה גדולה בכל העיר אשר כמוהו לא

נהייתה וכמוהו לא תוסיף וע״י צעקות אלו היו ניצולים מהם, כי בשמעם את הקולות אשר הגיעו עד לב השמים היו נהממים ונבעתים והולכים — כאילו בורחים, וזו היא העצה היעוצה לנו מאבותינו תמיד בעת צרה ר״ל לצעוק אל ה׳ כמ״ש ונצעק אל ה׳ וישמע קולינו.

וכה הומשך זמן רב היינו נעורים בלילות ולא ראינו שינה בעינינו, וכמעט לא עבר לילה אשר לא נשמעו קולות, החסד מן השמים הי׳ שמאורעות אלו היו בימי הקיץ, בלילות הקצרים. ,,השטאב״ שבו נמצאים הראשים מהחיילים לא שמו לבם לזה, ועשו עצמם כאילו אינם יודעים וכחרשים ואינם שומעים וגם כשבאו להתאונן געורו עוד בנזיפה על המתאוננים הלא אינם עושים שום רציחות, ואם הם מבקשים מכם דבר־מה תנו להם ,,און מאכט נישט קיין טומעל״.

פעם אחת בא׳ הלילות הי׳, אשר בדידי הוה עובדא בחצירי, החצר הי׳ סגור ומסוגר, כל דיירי החצר היו מתאספים בביתי בלילה והיו אומרים תהלים תפילות ותחנונים, וא׳ או שנים היו נשארים תמיד בחצר לשמור ולשמוע מהנעשה ברחוב, כי הם היו יכולים לחתוך את הכותל של הבית בחשאי שלא ישמע, אם הכותל הוא מעצים, ואם גם חומה של אבנים יכולים לסתור האבנים שלא ישמע, וע״כ היו שנים שומרים את החצר, השומרים היו מטים אזנם לשמוע וגם היו מביטים בסדקים ובחורים לראות.

וראו בסדקים אשר חבורה של קאזאקין הולכת ומתקרבת לחצרינו, ואמרו לנו, אימה ופחד נפלה על כולנו אבל חשבנו שמא יעברו מאתנו ולא יגיעו בנו, אבל בעבור איזה רגעים התחילו לדפוק בחצרינו, ועשינו עצמינו כאילו ישנים ואין שומעים אבל הדפיקות נתחזקו בכח גדול ובקולות של זלזולים וחירופים, פתחו לנו! אנחנו צמאים למים ורוצים לשתות תנו לנו מים! אנחנו שתקנו ולא ענינו כלום כי חשבנו שמא ילכו מאתנו, אבל כששמענו שהדפיקות התגברו בכח גדול אשר דלת השער חשבה להשבר, התחלנו לצעוק כולנו מלבנו פנימה ,,שמע ישראל״, וכרגיל, אשר אם בהשמע קולות מחצר א׳ היו מתחילים לצעוק מכל החצירות, אבל מתוך הצעקות ומהומה רבה, שמענו דפיקות אחרות אשר לא כראשונות והביטו בסדקים, וראו שאלו המה משוטרי העיר וגם שר צבא של החיילים הקאזא׳ עומד עמהם ועוד חיילים קאזא׳ פשוטים ואמרו לנו בקול

פקודה פתחו לנו ! היינו מבוהלים ונבעתים והתייעצנו אם לפתוח או לא ? אבל הצעקות שלנו כבר הושתקו, והחלטנו לפתוח.

כאשר פתחנו דלת השער נראה לעינינו, שר האלף גבוה כגובה ארזים מסורבל בבשר כדוב, בלוית שלשה חיילים פשוטים קאזא׳, ועוד שני שוטרים משוטרי העיר, למה באו ? ובשל מה בא שר האלף ? לא ידענו, והתחלנו כולנו לבכות לפניו בדמעות שליש ותחת אשר חשבנו כי הוא ירחם עלינו נהם עלינו בנהמת ובשאגת ארי, בחמה ובקצף גדול, למה אתם עושים מהומה גדולה בצעקות משונות בלילה ואינכם מניחים לישון במנוחה ? ונתן פקודה לאנשי החיל שלפניו לקבץ כל המבוגרים ולהכות כ״א בעשרים שוטים על הדבר שהם מפריעים את המנוחה בלילה, התחלנו לבכות מר, האם אנחנו מפריעים את המנוחה בלילה ? הלא המה ! ויראנו לנפשינו ,,לאמר״ אשר הקאז׳ באים בלילות לשדוד ולבוז רכושינו וגם ליקח את נפשינו הי׳ לא תהי׳, יראנו להוציא שום רע ולגנות את החיילים שלו כי אז בודאי יצוה ליתן ארבעים מלקות או כפל ארבעים, ע״כ אמרנו סתם הלא המה, אבל בכיותינו לא הועילו, והתחלנו לברוח ולהשמט א׳ א׳, אבל הרבה שלוחים למקום.

הפעם שלח לנו השי״ת הישועה ע״י אינו יהודי, שבמקרה בא בלילה הזה לחצרנו, שהי׳ לו אהובה ערלית שדרה בחצרנו והוא ראה ושמע כל הנעשה אבל הוא לא יצא מביתו בשעה שדפקו הקאזק׳, ועכשיו שפתחנו הדלת וראה שר האלף ושמע שמצוה ליסר כ״א בעשרים שוטים, רחם עלינו והתחיל לטעון לפני שר האלף הלא אני עד ראי׳ שהקאזק׳ דפקו על הדלת בדפיקות חזקות לשבור הדלת, ומה להם לעשות לעניים אלו אם לא יזעקו ? וגם השוטרים שעמדו מבחוץ המליצו בעדינו ואמרו שאנחנו שמענו דפיקות חזקות משונות ובאנו לכאן להוודע מה דפיקה זו עושה ? וראינו כי חמשה קאזק׳ דופקים בחוזק גדול באף וחמה וקצף גדול ושאלנו אותם למה אתם דופקים כך בכח גדול והשיבו לנו שהם רוצים לשתות, ואמרנו להם הלא באר של מים־חיים לפניכם ובשביל מה אתם צריכים להבעית ולהפחיד אנשים שקטים בחנם, דברים אלו הועילו שחמתו של שר האלף שככה, והניח אותנו, והלך מאתנו, אבל בהלכו פקד עלינו באזהרה גדולה שיותר אל תהינו לעשות מהומות בלילה ולהפריע הסדר אכן ע״י היסורים והפחד הגדול שהי׳ לנו בשעה זו נצמחה לנו ישועה, כמ״ש ,,ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע״.

במשך שעה קלה זו נודענו ,,שהשטאב״ הוא בסמוכין אצלנו, וקצת קירוב והכירות עשינו עם שר האלף, שאלנו את שמו ומדריגה של שכירותו, ונודענו שתואר הנשיאות שלו הוא ,,פאלקאָווניק״ זאת אומרת שהוא שר הראשי על כל החיילים הנמצאים כעת בקרעמ׳. והוא לא נמצא תמיד בקר׳ הוא יוצא ונכנס ואלו שנמצאים תמיד המה שרי המאות בל״א ,,אפיצערען״ והחלטנו שצריכים לאחוז במעשי אבותינו, ,,ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו״, והתדברנו עם החצירות שברובע שלנו, שעל כל החצירות נפל פחד ואימה גדולה בשעה ששמעו הצעקות הגדולות היוצאות מחצרנו ולא ידעו מה נעשה אתנו ? אולי חלילה רציחות כו׳. וספרנו להם כל המאורע כמו שהוא, אשר ב״ה עבר בשלום ובעה״י נצלנו מהסכנה הגדולה אשר היתה עלולה ח״ו, ואספנו סכום גדול של מעות וכמה בקבוקים של י״ש ומגדנות מעשה אופה, ושלחנו ע״י אנשים בעלי צורה, שר האלף קבל הכל בסבר פנים יפות, גם לשרי מאות נתנו מתנות, מני אז ב״ה הורגענו, ולא היינו צריכים להיות נעורים בלילות. המאורע שלנו נתפשט בכל העיר, ועשה רושם גדול, והרבה עשו כמונו ועלתה בידם וראינו במוחש שהכל הוא בהשגחה פרטית, ומן היום של המאורע שלנו נתמעטו הפחדים.

עבר עוד זמן, ונתפשטו שמועות אשר הקאמ׳ דוחפים את הקאז׳ בנצחונות גדולות והקאז׳ נסוגים אחור ובורחים, ועלול אשר בקרב הימים יתקרבו הקאמ׳ אלינו, וכה הי׳, בערב ש״ק שמענו רעש ורעם של כדורים מתפוצצים, וראינו שהחיל של הקאז׳ הנמצאים המה מהוממים ומטורפים בבהלה גדולה ומתכנסים לעזוב העיר, כל העיר נתמלאה בסוסים ועגלות גדולות, והמה מטעינים בחפזה כל החפצים על העגלות והפרשים רצים ומדלגים על הסוסים האדירים שלהם בחוצות וברחובות.

בליל ש״ק היינו ג״כ נעורים כל הלילה, כי היינו באימה ופחד אשר בשעת יציאתם ופרידתם ירעו וישחיתו חלילה כדרכם בכ״מ, אכן ישועת ה׳ היא כהרף עין בשעה הדרושה, עוד לא הספיקו להטעין כל אשר להם, ובבקר שחרית כשהיינו צריכים לילך ולהתפלל ויראנו לנפשינו לצאת מן הבית, פתאום נשמע, אשר הקאמ׳ נכנסו להעיר והבטנו מהחצירות והנה פרשים של קאמ׳ רצים ומדלגים ונעשה ערבוביא ביניהם ורעש ומהומה נעשה בעיר, הקאמ׳ גברו עליהם בשעה קלה והפילו מהקאז׳ חללים חללים אשר נתגוללו

בדמים בחוצות ורחובות וזה היתה ישועת ה׳ אשר לא הספיקו הקאז׳ לעשות לנו רעה חלילה. ולאחר שעה או שתים הושקטה העיר, והלכנו להתפלל בשבח והודי׳ בשמחה רבה על הניסים ונפלאות שעשה עמנו השי״ת.

פרק עשירי

שנת תר״פ

פותחין בברכה לברך ולהודות לה׳ כי טוב, הוא משנה העתים ומחליף את הזמנים, גולל אור מפני חשך וכו׳ וכו׳, במהפכה הראשונה גולל חשך מפני אור, כי בימים ההם היתה ליהודים אורה, חיי מנוחה ורווחה, חיי השקט, ובמהפכה השני׳ גלל אור מפני חשך, כי בימים ההם היו ימי חשך וצרה ר״ל לישראל, גם בעיר ק׳ אשר ברחמי הש״י לא סבלנו בפו״מ, אבל פחדים ואימות מות עברו עלינו, כמה ממשלות נתחלפו בזמן הזה, לאחר שממשלת קרנסקי [14] עזבה ממשלתה, בתחילה נכנסו הדרייטשן ימח שמם וזכרם, אכן בפעם ההיא לא עשו שוב רעות לישראל, היו זמן קצר ויצאו ונשארה העיר עזובה, בלי שום משטרה ובלי שום ממשלה ימים רבים, והיו הרבה פחדים כי שונאי ישראל שלטו והי׳ ידם פתוחה לעשות מה שרצו בלי מונע ומעכב, ואח״כ נכנס פעטליורא [15] כי הדרייטשן מכרו לו מדינת אוקראיינע והוא הי׳ השליט, אחריו נכנסו הקאמ׳ לזמן קצר ואח״כ נכנס דעניקין עד שהתגברו הקאמ׳ עוד הפעם והחזיקו מעמד קבוע, הכל יודעים שיטתם, הם הפכו הקערה על פיה הפוך ומהופך בכל הסדרים הראשונים אשר היו מעולם, בתחלה פשטו ידיהם על העשירים הגדולים וערטלום מכל רכושם, ויצאו נקיים מכל נכסיהם.

בקר׳ היו הרבה עשירים אדירים אשר היו להם בתי חרושת גדולים כאשר הובא לעיל, נוטלו מהם ונכנסו לרשות הממשלה אשר הקאמ׳ קוראים זאת ,,רכוש עממי״ כי ע״פ שיטת הקאמ׳ כל הרכוש והעושר שנמצא במדינה הן הקרקעות והבנינים שעלי׳ וכל הנכסים הן מנכסי דניידי והן מנכסי דלא ניידי הכל הוא ברשות העם כולו, ואין שום מרות ובעלות לאיש פרטי, וכל העם כולו, המה האנשים חיים, כולם הם פועלים ועובדים, וכ״א נוטל חלק מהריוח לפי עמלו, וכל מי שאינו פועל ועושה, אינו אוכל, וכל השליטה והממשלה הוא בידי הפועלים והעובדים.

אכן בפועל ממש גזירתם הרעה, נגעה לא רק אל העשירים, אלא להעם כולו, גם להפועלים והעובדים אשר המה המיוחסים אצלם, כי כל הרכוש והעושר של המדינה נכנס לרשות הממשלה המה הקאמ', וממשלה זו לחצה ודחקה את העם כולו לעמול בעמל גדול יותר מכוחם ולחיות חיי צער חיי דוחק בלחם צר ומים לחץ. וחלקו את העם לכמה מדריגות, העשירים הגדולים האדירים נטלו מהם כל רכושם והעבירום מן העולם לגמרי, וזה העונש המגיע להם עבור שדחקו ולחצו את הפועלים העניים, ומצצו מהם כל חיותם, וצברו לעצמם עושר ורכוש גדול לחיות חיי עונג ועושר במותרות גדולים, והעשירים הבינונים לקחו מהם כל רכושם אבל התחסדו עמהם, שמעתה צריכים לעמול ככל הפועלים, אכן בכלל כל אלו אשר לא התעסקו ביגיע כפם רק מחייתם היתה חיי רוח, היו מופרכים אצלם והעמידום במדריגה שפילה.

אני לא נחשבתי במדריגת העשירים ולא מן הבינונים, אבל לא הי' לי תעודה של פועל ביגיע כפים או משרה של שכירות שהייתי מושכר לאחרים באיזה מלאכה שתהי', והייתי מוחשב בסוג ,,בלתי עובדים" בל' רוסיא ,,נייע טרודאוואי עלעמענט", וסוגים האלה גזרו עליהם לעבוד חצי היום ולפעמים גם כל היום, במלאכת הציבורי בלא שום שכר, במלאכות הגסות והכבידות הפשוטות, והמכוערות והמגונות, והשפילות ביותר, כגון לכבד ולנקות השוקים והרחובות, ולחפור חפירות. יותר משנה הייתי מוכרח לעבוד בעבודות אלו, והייתי קם בבקר השכם להתפלל, והייתי מוכרח לילך להמשרד אשר משם שולחו האנשים חבורות חבורות, כל חבורה למקום אחר, ולבד עמל ויגיעת העבודה אשר נוגשו ע"י נגישת השוטר שהועמד על כל חבורה לאמר, מהרו מהרו, עבדו עבדו, כלו מעשיכם דבר יום ביומו, עוד הי' החרפה והבזיון וכאב לב ביותר, עובדים בשוקים וברחובות, אשר הרבה מכירים אותך ורואים שאתה עובד מלאכה בזוי' בבגדים מלוכלכים, ואחר כל אלה כשכלו המלאכה לא נשאר עוד כח לעשות איזה דבר בשביל פרנסת הבית, כי היו עייפים ויגעים ושברי לב עד שלא הי' כח גם לאכול, ואחרי כל אלה לא נפלנו ברוחינו, כי ראינו מעשי ה' וגבורותיו וחסדיו ונפלאותיו.

הפצע היותר עמוק והיותר מכאיב, אשר נגע לליבנו פנימה, והכאיב והדאיב נפשינו עד לחלי, זה הי' הסתלקות כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע עטרת ראשינו מחמד ליבנו חיי נפשינו,

אבינו אב הרחמן. האסון הנורא הזה הלם ומחץ ראשינו, ושבר את לבבינו, העולם חשך בעדינו וערבה כל שמחה מאצלינו, על שברינו הגדול כים ומי ירפא לנו, נשארנו עזובים וגלמודים אבלים וחפויי ראש, ולא שלחנו בעסק ידינו, ולא נגע לנו כל הנעשה סביבותינו, עד אשר נודענו אשר כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע קבל הנשיאות, והוחזרה העטרה ליושנה, והוקם הכסא בהיכל הקדוש אשר מלא אורה, אז התנחמנו מיגונינו ומעצבינו, וברכנו את ה' אבינו אב הרחמן שהוא לא יעזבנו ולא יטשינו.

יהי רצון שיהיו מליצי יושר להמליץ טוב בעדינו, ולעורר רחמים רבים עלינו ועל כל ישראל וגם עלי בתוך כלל ישראל, לכפר על כל חטאים עונות ופשעים, ואזכה לשוב אל ה' בתשובה שלימה, לעבדו באמת ובתמים בלב שלם, ונזכה כולנו לגאולה וישועה ונחמה ע"י ביאת גואלינו מ"צ בקרוב ממש בב"א, ויקויים היעוד הקיצו ורננו שוכני עפר וגם נשיאינו המה בתוכם.

פרק אחד-עשר

תרפ"ד בפעטערבורג

בשנת תרפ"ד הוכרחתי לעזוב את מקום מגורי ק', אשר גרתי בה במשך י"ב שנה, חיי עולם מלא, בה שמחתי ועלזתי, בה לוקיתי וגם נרפאתי, כמעט כל בני העיר היו אהובי וידידי, למדנו ביחד והתפללנו ביחד והתוועדנו ביחד בחבורת מרעים אחים וידידים נאמנים, מה טוב ומה נעים שבת אחים יחדיו.

בזמן האחרון נפסקו מקורות הפרנסה וחיינו חיי צער ודוחק, זוגתי ע"ה ז"ל חלתה במחלת הקדחת, מחלה זו היתה מחלה ההולכת בימים ההם בשביל אשר לא אכלו לשבעה, ולא יכלה להרפא. החלטתי לנסוע אחר הפסח לפעטערבורג (לענינגראד), השארתי בביתי בעל פרנסה בני יעקב יוסף שהי' אז בגיל מעט יותר מט"ו שנה שי' לאריכות ימים ושנים טובים.

לאחר הפסח נסעתי לפעטערבורג כי שם הי' לי שאר בשר אשר הי' משופע בפרנסה, ולא הוצרכתי לדאוג עבור אוכל, ועוד כי בימים ההם הי' פעטערב' עיר מקלט אשר אליו התלקטו כל מרי נפש, והיינו העשירים והגבירים אשר שללו מהם רכושם ועשרם

הגלוי, אבל נשאר עדיין להם מטמון באמתחותיהם, ושם התחילו לעסוק באיזה עסק מחדש, ובביתם במקום מגורם שמכירים אותם לעשירים לא יכלו לפתוח עסק חדש והיו שואלים אותם ,,כסף מנא לן״ ? מאין לקחתם את הכסף, וע״כ קיימו מארז״ל ,,ילך למקום שאין מכירים ילבש שחורים ויתעטף שחורים״ כעני ואביון.

כגון דא צריכא למודעי, הותחלה תקופה אחרת בימים ההם, בשינוי לטוב בשיטת הקאמ׳. הקאמ׳ גמרו והחליטו מתחילת ממשלתם, לקבוע סדר הנהגת הקאמ׳ בפעם אחת, בהכאת פטיש אחת, אבל כשעבר איזה זמן ראו שהנהגה כזו הביאה הירוס וחורבן במדינה כולה, והמדינה נעשתה שממה וריקנית מכל הדברים ההכרחיים למחי׳, כי כל בתי החרושת והתעשיות לתוצאות כל הדברים המוכרחים לא הצליחו ולא עשו פרי. והוכרחו לסוג אחור, ועשו שינוים במקצת שיהיו רשאים אנשים פרטים לעסוק במשא ומתן ובפעולות ליצירת ולתוצאות הדברים המוכרחים כאדם העושה בתוך שלו, אשר הריוח והשכר יהי׳ כולו שלו ולא להכלל כולו, רק הוצרכו לשלם תשלומי מסים לפי״ע עסקו, אז נפתחו עסקים חדשים פרטיים עצמיים, כמו שהי׳ בימים הראשונים לפני הקאמ׳, והסדר החדש הי׳ נקרא בשם ,,נעפ״ [16].

באתי לפעטערבורג והתאכסנתי אצל ש״ב, הוא קבלני באהבה בסבר פנים יפות, גם נתן לי סכום מעות שאשלח לביתי להתפרנס עד שאסתדר בפרנסה, אני עסקתי כל יום בחיפושים למצוא באיזה דבר במה להסתפח באיזה עסק לפרנסה, אבל כל עמלי הי׳ לריק, מובן אשר הייתי מתמרמר מאוד ממצבי, כי עד מתי אהי׳ צריך לצפות לשלחן אחרים, והעיקר, הדאגה בשביל ביתי מתי אעשה לביתי.

אני הייתי רגיל להתפלל ברוב הפעמים בבית מדרשו של הגביר החסיד המפורסם ר׳ שמואל מיכל טראיינין ז״ל, ובאחד הימים ראיתי פתאום את הוד כ״ק אדמו״ר זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע [17], כשראיתיו האירו עיני מתוך שמחה רבה, והוסר היגון והעצבון מלבי, כי אמרתי אהי׳ על יחידות ויותרו כל ספיקותי, ואין לך תענוג גדול יותר מהתרת הספיקות, הרגשתי תענוג גדול להסתכל במראות פניו הקדושים באור פני מלך חיים. ידעתי אשר גם בשבת יתפלל כ״ק בבית מדרשו של ר׳ שמ״ט, הלכתי להתפלל בצוותא של כ״ק, כשבאתי לבית המדרש נפלאתי מאוד אשר לא מצאתי רק מנין מצומצם. לאחר התפלה אמר הוד כ״ק מאמר דא״ח [18], התחלת

המאמר איני זוכר, אבל אני זוכר במקצת מענין א׳ אשר אמר הוד כ״ק במאמר זה, הוא האריך לבאר ולחלק כמה מדריגות בעבד, והעבד האמיתי אשר יקרא בשם עבד, הוא אשר בטל לגמרי בכל עצמותו אל האדון, וכל ישותו ומציאותו הוא רק למלאות פקודת האדון בתכלית השלימות, כל ישותו אינו לעצמו רק בשביל העבדות, והוא יודע וזוכר תמיד שהוא עבד, ואינו מסיח תמיד מהעבדות, גם כשהוא ישן — ישן כעבד, ולא יאחר לעולם למלאות העבודה המוטלת עליו.

פרק שנים־עשר

היחידות

כעבור איזה זמן נכנסתי בהיכל כ״ק על יחידות, וזה הי׳ עוד טרם הוסדר בישיבת קבע בדירתו ברחוב מעחאוואייא מספר 8, אבל אין אני זוכר באיזה מקום קבל על יחידות אם בביתו של ר׳ שמואל מיכל טראיינין ז״ל או בביתו של ר׳ אלי׳ חיים אלטהויז ז״ל, אשר דר באותו הזמן בפעטערבורג והי׳ לו עסק בית־חרושת לתוצרת ,,סיגארן״, ודר בדירה מרווחה בהרבה חדרים גדולים אשר מקודם היתה דירתו של א׳ השרים אשר הי׳ בימי המלך הראשון ניקאלאי ישו״ז, ובביתו של ר׳ א״ח אלטהויז הי׳ ג״כ ביהכ״נ אשר שם התפללנו בשבתות וימים טובים, גם כ״ק התפלל שם, אבל הוא לא התפלל עם הציבור, הי׳ לו חדר מיוחד סמוך לביהכ״נ ולאחר תפלת הציבור התפלל ביחידות, אני הייתי רגיל לעמוד אצל פתח חדרו ולשמוע ניגון הדביקות והדיבורים הקדושים מהתפלה אשר היו יוצאים מפיו הקדוש, הלב הי׳ נמס ממתיקות ניגונו וגם מרירות העמוקה גם יחד.

כאשר נכנסתי על יחידות שאל כ״ק ממצבי, ואמרתי, מיא איז צובראכן, ואמר כ״ק, נוא, אז מיא איז צובראכן איז דאך א מעלה, והשבתי בבדיחותא, המעלה היא כשמביאה לתכלית הנרצה אבל כשנשבר היש לשנים ומיש א׳ נעשים שני ישים כו׳. והצעתי לפני כ״ק בפרטיות מכל הנעשה בעבר ומההוה, כ״ק הציע לפני בשאלה ובדרך אפשר אם חפצי ורצוני להיות שד״ר [9], והשבתי אשר בכל אוות נפשי הייתי רוצה אבל אני יודע בעצמי שאינני הגון ואינני ראוי לאיצטלא זו כי אני זוכר בטוב הציורים של השדרי״ם הקודמים,

בושה וכלימה תכסה פני ומה אני שאבוא עד הלום. עברו רגעים בשתיקה. והתחלתי, אני יודע שהישיבה הנמצאת בקר׳ [20] היא במצב דחוק מאוד ובקשו אותי כמה פעמים שאסע על המדינה לטובת הישיבה ולא הסכמתי מפני הרבה טעמים, אכן כעת אשר כ״ק הציע להתעסק בעבודת הקודש אפשר אחליפה להתעסק לטובת הישיבה. כפי הנראה הסכים כ״ק, אבל תשובה ברורה בהסכמה וברכה כיאות לא קבלתי, ולחזור ולשאול עוד פעם לא הרהבתי עוז בנפשי.

כאשר יצאתי מהיחידות העמקתי מחשבתי, להסביר לי בפירושה של היחידות ומה עלי לעשות כעת, ראשית הבנתי אשר תקותי שהייתה במחשבתי להסתדר בפרנסה טובה לישב בריוח ובמנוחה, זאת לא יעלה לי, כי כ״ק אמר אז עס איז א מעלה אז מיא איז צובראכן, והתחלתי להתעמק עוד יותר, הלא אמרתי לכ״ק אשר שברוני אינו כיאות לתכלית הנרצה ומדוע לא קבלתי שום תשובה על שאלתי זאת, מה מעלה יש בשברוני ? ופירשתי לעצמי כוונת כ״ק, ע״פ מאמר הזוהר הקדוש [21] עה״פ לב נשבר ונדכא אלקים לא תבזה, ומקשה בזוהר הלא אדרבא שבח הוא ללב שהוא נשבר ונדכא ומאי קאמר לא תבזה, ומשני שיש הפרש בין דכא לנדכא דכא הוא בעצם דכא אבל נדכא הוא בעצם אינו נדכא ונדכא מחמת דבר אחר ואדרבא מה שהוא נדכא הוא מחמת ישותו, ע״ז היתה בקשת דהע״ה ג״כ לא תבזה והנדכא יבא למדריגת דכא, ואפשר זאת היתה כוונת כ״ק.

ואח״כ ישבתי לחשוב מה עלי לעשות כעת ? כי תשובה ברורה לא קבלתי על שאלתי אם אסע לטובת הישיבה. והחלטתי שאתעכב עוד פה ואפשר שיעלה לי להסתדר באיזה פרנסה שהוא, ואם לאו אסע לביתי לקבל עלי העבודה הקדושה במסע לטובת הישיבה.

פרק שלשה-עשר

עסק הסידורים

בתוך זמן זה שהתעכבתי עוד בלענינגראד, הזמין השי״ת לפני עסק קטן וארעי במקצוע של עבודת הקדש, ועסק זה הציע לפני הרב ר׳ שמעון לאזארוב ז״ל, אשר כיהן בכהונת הרבנות בא׳ מבתי הכנסיות הגדולים בפעט׳ לעדת החסידים ברחוב דזעקאבר 128, הגאון הראגאצשאווי זצ״ל נבג״מ זי״ע, התפלל בביהכ״נ זה בכ״י כל

ימי היותו בפעט׳. וזה דבר העסק, היות אשר בימים ההם לא נתנו רשות להדפיס ספרי קודש וגם סידורים לא הדפיסו, ואמר לי הרב רש״ל שהוא הדפיס סכום גדול של סידורים ע״פ הוראתו של כ״ק כי הוא חכם הרואה את הנולד, אשר במשך הזמן לא יהי׳ סידורים להתפלל כי הסידורים מתקרעים ומתבלים ע״י שימוש התמידי וכ״ק שם עינו ולבו ע״ז ואמר להרש״ל שהוא ישתדל להשיג רשיון על הדפסת סידורים ועלתה לו והדפיס, אבל הסידורים מונחים בבית גנזיו, בלא הופכין, ועוד שכל סכום הכסף להוצאת של הדפסה לוה, וזה עבר זמן רב, והנושים דוחקים אותו שיפרע החוב, והוא שרוי בצער גדול כי אין לו איש נאמן שיתעסק בזה להפיצם בישראל, הלא כבר מסר לא׳ סכום סידורים והוליכם לקיעוו, ולא ראה לא הסידורים ולא מחירם, כי פלוני אמר שההוצאות הרבות אכלו את הסידורים.

וע״כ בהיות שהוא מכיר אותי לאיש נאמן ואיש חיל מכבר וע״כ הוא מציע לפני שאתעסק בדבר הזה, והסכמתי ברצון הטוב, והחלטתי לשלוח הסידורים לעיר מינסק, שהיא עיר ואם גדולה בישראל, בבתי כנסיות הרבה, והטענתי סכום סידורים גדול בתיבות ושלחתים למינסק, כעבור שני שבועות שהוא הזמן בכדי שיגיעו למינסק נסעתי למינסק ובאתי למחוז חפצי לשלום, קודם כל השגתי דירת ארעי על משך זמן שאני צריך לתעכב במינסק, אבל מקום להנחת הסידורים לא יכולתי להשיג, מפני שהרבה יראים ומנעו עצמם לקחתם לביתם מפני הדרישה וחקירה של המשטרה, כשיראו אשר א׳ מכניס חבילות רבות של סידורים לתוך ביתו יאמרו אשר זה בודאי בשביל מו״מ והמו״מ קשור בתשלומי מסים, ועוד שעל כל מו״מ צריכים קודם להשיג רשיון ובפרט על סידורים, ושמתי פעמי לבית הרב מרא דאתרא, אז כיהן ברבנות הראשית הרה״ג ר׳ מנחם מענדל הלוסקין זצ״ל, חתנו של הגדול ממינסק [22] וקודם בואו למינסק כיהן ברבנות בעיר ניעזין, אחרי הגאון האדיר הצדיק הקדוש ר׳ מ״מ חן זצוק״ל הי״ד, וזה לא מכבר בא למינסק.

כאשר נכנסתי לביתו קבל אותי בכבוד ובסבר פנים יפות, וספרתי לו בדברים קצרים מטרת בואי לכאן למכור סידורים אשר נדפסו ע״י הוראת כ״ק בשביל לזכות את הרבים, ואין אני מבקש ממנו כלום רק שירשה לי להניח הסידורים בביתו עד שאמכרם, שמפני שאין אני יכול להשיג שום מקום מפני היראה, אבל לכבודו

אין שום חשש ומורא להכניס סידורים בביתו שלא יאמרו עליו שהוא עושה מו״מ כי על הרב מוטל האחריות לספק סידורים לבתי הכנסת, מהכרת פניו ראיתי שאין לו רצון טוב ע״ז, אבל לא הי׳ יכול להשיב פני ריקם.

הלכתי למסילת הברזל וראיתי אשר הסידורים הגיעו והולכתים לבית הרב, במקום בטוח. ולמחרתו קמתי בבקר השכם ולקחתי עמדי חבילה של סידורים והלכתי להתפלל לביהכ״נ הגדול אשר שם מתפללים הרבה מנינים וא״ז ובכל מנין הרבה מתפללים, באתי לביהכ״נ הנחתי החבילה של הסידורים על השלחן ועמדתי להתפלל, וראיתי אשר הרבה נגשים אל שלחני ולוקחים הסידורים ומדפדפים אותם מראש לסוף ומניחים אותם והולכים להם, הסידורים היו בנוסח האריז״ל וגם בנוסח אשכנז, לאחר שהתפללתי נגשו אלי הרבה אנשים ונתנו לי שלום, ושאלו אותי בשאלה המובהקה מאין באתם? ומה עסקכם פה? אמרתי להם כי באתי למכור הסידורים שאתם רואים והביטו עלי בתמהון, אם עסקכם במכירת ספרים הי׳ לכם להביא ספרים ישנים וגם חדשים מיקרי המציאות אבל סידורים גרידא האם יש חסרון בסידורים? ואמרתי להם שאין אני מוכר ספרים, הסידורים שהבאתי הוא כדי לזכות את הרבים, ועל תשובתי זאת ענו לי בשחוק האם לא מצאתם זכות גדולה מזו במה להתעסק כדי לזכות את הרבים, וגם בשביל מה הוצרכתם לנסוע מרחק רב מפעטערבורג למינסק, לזכות את הצבור של מינסק, הלא יש כמה ציבורים עד מינסק, והלכו ממני בשחוק.

אני נגשתי להגבאים של ביהכ״נ ואמרתי להם שבאתי למכור סידורים, והצעתי להם שיקחו סידורים בשביל ביהכ״נ, והשיבו לי שיש להם סידורים די והותר, ואמרתי להם, כן, עכשיו יש לכם סידורים, אבל יבא יום שלא יהי׳ במציאות להשיג סידורים כי כעת אין מדפיסים סידורים חדשים, והשיבו לי בשחוק אין לדאוג דאגת מחר.

במשך היותי בביהכ״נ מכרתי מעט סידורים ליחידים, ואין אני יודע משום מה קנו אם בשביל שהיו נצרכים לסידורים או משום רחמנות שריחמו עלי, וכה הלכתי מביהכ״נ א׳ לביהכ״נ אחר, ולא מכרתי אלא מאה סידורים, ביקרתי גם בהעסקים של מכירת ספרים, במינסק הי׳ עסק של מכירת ספרים מפורסם בשם ,,משכיל לאיתן״ והסברתי לו בטוב טעם כדרך התגרים, שעכשיו יקנה בזול ויבא יום

וימכור ביוקר וירויח הרבה, אבל כ״ז לא הועיל לי, וכה עברו ימים הרבה כעשרה ימים ולא מכרתי הסידורים. הייתי בצער גדול והייתי אובד עצות מה לעשות, ועכ״ז שמתי בטחוני בהשי״ת.

עברו עוד ימים אחדים, ונודעתי שיש סוחר ספרים שאין לו חנות פתוחה בפומבי, ואינו מוכר לאחרים רק הוא מוכר להסוחרים הקטנים הבאים מהעיירות הקטנות הסמוכות למינסק. הלכתי אליו, ולא הוצרכתי לשדל אותו בדרכים הרבה, וקנה ממני כל הסידורים בבת אחת והודיתי להשי״ת אשר הוא מזמין כל דבר בעתו ובזמנו, כמה דכתיב **ואתה נותן להם את אכלם בעתו** בעתו של כאו״א, וחזרתי לפעטערבורג בשמחה. וכאשר באתי והבאתי להרש״ל המזומן מפקדון הסידורים שמח מאוד, ומצאתי חן להרבות בכבודי.

עבר עוד איזה זמן והציע לפני הרש״ל ז״ל שאסע עוד פעם למינסק עם סידורים, כי מקום אחד המוכשר למכירת סידורים רבים לא היו אז. לקיעוו כבר שלח ולא עלתה בידו, וליסע על העיירות הקטנות לא הי׳ שום חשבון, כי ההוצאות יאכלו הסידורים. סרבתי בהצעה השני׳ כי ידעתי אשר גם בפעם הראשונה עלתה לי בכבדות, אבל הוא הפציר בי מאוד, כי עדיין היו לו סידורים הרבה, וגם שהי׳ נזקק למעות, ונתפייסתי, כי חשבתי אשר במשך הזמן כבר מכר הקונה שלו את הסידורים, ועוד אפשר אשר העסקים של מוכרי ספרים יקנו עכשיו, ומעט אמכור לאחרים.

אכן במסע השני לא עלתה לי בטוב, הייתי בצער גדול עד שנחליתי במחלת הקדחת ל״ע, וכשחזרתי לאיתני מעט, השארתי סכום של הסידורים ביד ר׳ יודא לאפיצער ז״ל, אשר הי׳ חוזר מאמרים בלמדו בישיבת תו״ת ליובאוויטש, והי׳ איש תם וישר וי״א והי׳ איש נאמן וקבל עליו למכרם ולשלוח דמי פקדון לרש״ל, והשאר הטענתי ושלחתים לעיר מאגיליוואו שעל הדעניפער כי היתה נחשבת ג״כ מעיירות החשובות בישראל, אבל גם שם לא עלתה לי למכור, והטענתים עוד פעם ושלחתים לקרעמענטשוג, כי דעתי היתה אשר בקר׳ ובפאלטאווע אוכל למוכרם, והחלטתי לחזור הביתה, כי ראיתי אשר בפעטערבורג אין לי שום תקנה להסתדר, וכן הי׳ בבואי הביתה מכרתי כל הסידורים בק׳ ובפאלטאווע, ולא חזרתי יותר לפעטערבורג עד קודם חג הסוכות של שנת תפר״ח, אז הי׳ מקום מגורי בחרקוב, ונסענו מחרקוב חבורה ללוות את הוד כ״ק אדמו״ר זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע [23].

פרק ארבעה־עשר

הנסיעה למען הישיבה

כשבאתי לביתי בשלום ושבתי ב״ה לאיתני בבריאות הנכונה, הפצירו בי שאסע לטובת הישיבה שבק׳. לבד זאת שהעבודה בעצמה היא עבודה קשה בטלטולי גברא, עוד זאת שהיתה כרוכה גם בחשש סכנה כי הממשלה הארורה החלה להפריע הלימוד בישיבות. ואם כי שלא נתפשטה עדיין בכל תקפה עדיין כמו בימים האחרונים, שהענישו קשה אם מצאו כנופיה של תלמידים הלומדים במקום א׳, אבל אם מצאו איזה ישיבה פזרום וגרשום וסגרו את בית־המדרש מקום לימודם, ופקדו עליהם שלא יתקבצו עוד ללמוד, והוכרחו ללמוד בחשאי ובהצנע ובזהירות יתירה. תמיד היו שומרים את פתח הכניסה מבחוץ, שאם ראו הולכים אנשים החשודים לבקר את מקום הלימוד מסרו תיכף שיתפזרו התלמידים, ויצאו מפתח אחר אשר הי׳ מוכן בשביל זה. הישיבה הזאת נשארה הישיבה היחידה בכל מדינת אוקראיינה, ועל שארי המדינות שהחזיקו הקאמ׳ מכבר, טרם שנכנסו לאוקראיינא, שם מכבר היתה גזירתם בתוקף גדול וספו ותמו הישיבות, ובאוקראי׳ היתה התחלת הגזירה רעה ר״ל.

בעיר קיעוו נתייסדה ישיבה קטנה ע״י הרה״ח עסקן ציבורי ר׳ משה ווינארסקע ז״ל, אבל לא החזיקה מעמד, כי תפסו את הישיבה כמה פעמים והזהירו באזהרה נוראה שבל יראה ובל ימצא עוד, והתלמידים שלמדו בקיעוו באו לקר׳. ועוד ממרחקים מהרבה מקומות נתקבצו תלמידים מטשערניגאוו מקאנטאפ מזלאבין מניקאלאייוו ועוד ועוד[24]. מספר התלמידים היו בערך ארבעים וחמשים ולפעמים עוד יותר, יסוד ישיבה זו היתה השארית מישיבת ,,החומה״ בליובאוויטש אשר מצאה מקום בקר׳, בעת אשר הועתקה הישיבה הגדולה ישיבת ,,האולם״ לקר׳ וקבעה מקום הלימוד בחומה גדולה של הגביר ר׳ פנחס קריצעווסקי ז״ל, כאשר הבאנו לעיל, ואז היתה הישיבה זו בציור נעלה בין בכמות ובין באיכות, כי מספר התלמידים הגיע קרוב למאה וחמשים[25].

הרמי״ם ומגידי שיעורים היו מופלגי תורה, בכיתה הראשונה הי׳ מגיד שיעור העילוי המפורסם ר׳ שמואל באריסעווער זצ״ל, מחניכי ישיבת תו״ת, והי׳ אז עדיין אברך צעיר לימים, אבל כשרונותיו היו להפליא, הי׳ חריף גדול, וחבל על דאבדין ולא

משתכחין, כי נפטר בימי עלומיו. ובכיתה השני' הי' מגיד שיעור מובהק מנעוריו ר' יהושע ארש ז"ל והי' נקרא בשם דער דווינסקער, משום שהי' מגיד שיעור הרבה שנים בישיבת דווינסק, סגנון לימודו הי' בדרך טוב וישר בשכל, א געזונטער לערנען, להבין הסוגיא על מקומה, נישט גענארט, עם כל המפרשים, וגם שארי המגידי שיעורים היו תלמידי חכמים מופלגי תורה. ובזמן האחרון רוב התלמידים נכנסו לישיבת האולם, וישיבת האולם בזמן הזה הועתקה לחרקוב ומספר התלמידים נתמעט מחמת שינויי וחילופי הזמן, המנהל פועל של ישיבה זו הי' התמים הישיש הרה"ח ר' ישראל נח בעליניצקי לאויו"ש טובות ונעימות, המתגורר עתה בפאריז בברינוא.

ר' מאיר ע"ה גורקאוו (המחבר) רוקד עם ידיד נעוריו — יבדלח"ט ר' ישראל נח שי' בעליניצקי

בעת ההיא הי' עמוס בעבודה אחראית בתור „סוכן" בהפאבריק של פאפיראסן של המנוח הרה"ח התמים הגביר ר' צבי גוראר זצ"ל ונשאר על עבודה זו גם לאחר שנוטלה הפאבריק מר' צ"ג ע"י הקאמ'. אבל מהרי"נ למרות זה שהי' טרוד ועסוק למלאות עבודתו חגר שארית כחו בעוז ותעצומות להחזקת הישיבה הזו, גם שאר התמימים החזיקו על ידו וסייעוהו, גם אני הייתי הולך בכל ש"ק לביהכ"נ אחר לדרוש לטובת הישיבה, אבל הקומץ מעט שאספו מהעירונים לא הספיק להשביע ולהחזיק כל צרכי הישיבה אשר עלה לסכום גדול.

מהרי״נ נפל תחת משאו הקשה והכבדה, גם הישיבה התפרנסה בצמצום וברוחק גדול, ומשו״ז לא נתן לי מנוחה, שאסע על המדינה לטובת הישיבה, גם הרב ר׳ י״י ראפאלאוויטש ז״ל וגם השו״ב ר׳ מנחם מנדל יאנאווסקי ז״ל שדלוני בפיוסים הרבה, וקבלתי עלי עבודה זו.

פרק חמשה־עשר

המסעות

יותר משתי שנים ערכתי גלות קשה, והייתי נע ונד באלה מסעי, עמלתי ויגעתי הרבה, ושבעתי כעס ומרורים, לא אכלתי לשובע ולא ישנתי די צורך, ברוב פעמים היו המסעות בלילה וישנתי שינת ארעי ברכבת המסע, ואירע כמה פעמים שמחמת אונס השינה עברתי על התחנה שהייתי צריך לצאת, והוצרכתי לצאת על תחנה אחרת שאין לי בה כל צורך והוכרחתי להתגולל ולחכות על רכבת החוזרת. וגם כשהי׳ הכל כתיקונו ועמדתי על התחנה המיועדת, אבל הרבה פעמים הגיע הרכבת בלילה הרבה קודם אור הבקר והייתי מוכרח לישב על הוואקזאל ולחכות ולהמתין עד שיאיר היום, וכשהאיר היום אם העיר קרובה להוואקזאל הייתי הולך רגל לעיר, ואם העיר היתה רחוקה הייתי שוכר עגלון ואמרתי לו שיוליכני ישר לביהכ״נ, כי ברוב המקומות לא היו לי ידידים ומכירים שאוכל להתאכסן אצלם, וגם במקומות שהיו לי מכירים לא יכולתי ליכנס לביתם בלי שאלת פיהם, כי נשתנו העתים ונתחלפו הזמנים ומי יודע מה נעשה עמהם, והייתי מוכרח לסלול מסילה לעצמי, וע״כ הצעד הראשון שלי הי׳ לביהכ״נ.

ועוד זאת כמבואר לעיל, אשר עבודה זו היתה בימים ההם בדרך הצנע לכת, אשר אין מגלין אלא לצנועין, ולא היתה היכולת לדרוש מעל הבימה בפומבי, בהרחבת הפה לבאר גודל הסכנה של החזקת התורה וגודל הנחיצות לתמוך ולהחזיק את הישיבה היחידה שנשארה מכל הישיבות. ובאמת היו הדרשות נחוצות מאוד כאויר לנשימה, לעורר הישנים ולהקיץ הנרדמים, אשר רובם ככולם ישנו שינת קבע ולא דאגו ולא שמו לבם ,,תורה מה תהא עליה״, כי כולם ידעו אשר כלו ספו וגם תמו כל הישיבות, ולא הרגישו את היוקר והנחיצות וגודל הנחיצות להחזיק התורה, והתייחסו אל כל זה

בקרירות גדולה, ואפי׳ במקומות שהיו הרבה מחסידי חב״ד כמו ניקאלאיעוו ועוד ועוד אשר בניהם למדו בישיבה זאת, לא מצאתי הקירוב הנכון והראוי ולא עזרו בעדי בתירוצים ואמתלאות שונות, וכש״כ במקומות הרחוקים אשר לא היו לי שם שום ידידים ומכירים ואף חסיד א׳ מחסידי חב״ד לא מצאתי לרפואה, ואם גם אשר בכל מקום בואי התייחסו אלי בידידות ונהגו בי כבוד, אבל לפי״ע לא החזיקו את ידי לתמוך את הישיבה בתמיכה הגונה בעזר ממשי, ושערי תירוצים לא ננעלו. והסיבה האמיתית היא משום שבימים ההם גברה העניות בישראל והפרוטה לא היתה מצוי׳.

במשך זמן נדודי עשיתי היקף גדול במרחבי המדינה, סבבתי עיירות הרבה לאין מספר, נפגשתי עם אלפי נפשות מישראל, ואם גם הייתי שרוי בצער כל הימים אבל מתוך הצער הייתי נהנה הנאה גדולה עד למאוד, וגם בושתי ונכלמתי בעצמי בראותי את האוצרות הגדולים של יראת־שמים אשר יש לו הקב״ה בעולמו, נפגשתי עם אנשים כאלה אשר נתפרנסו בצמצום ולא הי׳ בידם אלא כדי להספיק רעבון בתיהם, וכשראו אותי שאני מתעסק להחזקת התורה, בעל כרחי הכניסו אותי לבתיהם, כי הפצירו בהפצרות רבות והחזיקו אותי באש״ל מלא בכבוד גדול, ולא רק בממונם אלא גם בגופם, עזבו עסקיהם וסבבו עמדי כל היום למיודעיהם ומכיריהם לטובת החזקת הישיבה, אני ראיתי כי הדבר נוגע לנפשם פנימה, יעלה זכרונם לטובה בכ״מ שהם.

בתחילת מסעי נסעתי למקומות הסמוכין אשר היו לי שם ידידים ומכירים, הייתי ביעקאטערינאסלאוו, נתאכסנתי אצל השו״ב [ר׳ יצחק] גאלדשמיד, אביו של התמים נחום גאלדשמיד [ע״ה], חתנו של הגביר התמים ר׳ צבי גוראר׳ ז״ל, ומתגורר עתה באה״ק ת״ו, החזיקו אותי בכבוד גדול.

שבת אחת התארחתי, להבדיל בין חיים לחיים, בביתו של אבי כ״ק אדמו״ר שליט״א ה״ה הרב הגאון והחסיד [ר׳ לוי יצחק] זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע, התפללתי בבית מדרשו, כבדני בכבוד גדול שאדרוש מעל הבימה לאחר קריאת התורה מטרת בואי, התענגתי באותה שבת תענוג גדול לשמוע שיחותיו הקדושים, וגם תורת החסידות אשר יצאו מפיו הקדוש בהתלהבות עצומה, בהשכלות עמוקות עפ״י תורת הקבלה, וגם קרבני בהתקרבות גדולה.

באחד הימים הוליכני להראות לי פעולותיו הקדושות בבנין המקוה החדשה, אשר תקנה בתקנות רבות חדשות בהשכלה רבה לחכם שכמותו, ועדיין לא נגמרה בעת ההיא [26], ועוד חכמה יתירה היתה שהשכיל להשיג הכסף שדרוש לבנינה של מקוה זו שעלה לסכום גדול. וגם זכורני שלאחר סעודת ש"ק הכניסוני לאולם גדול, וגם שוחחו מדברי תורה, וגם כ"ק אדמו"ר שליט"א הי' נוכח שם, וסבבה השיחה על הענין שגם בגבול רואים במוחש כח הבלי גבול [27], ופלפלו בזה, אבל איני זוכר כל הדברים.

פרק ששה-עשר

גביית חוב ישן

במשך השתי שנים אשר נדדתי במסעות הרבים נשארתי באין אונים, וגם להישיבה לא הכנסתי עזר ממשי, ומובן אשר גם לפרנסת ביתי לא הכנסתי אלא ריוח מועט להתפרנס בדוחק ובחיי צער. המסע האחרון שלי הי' למוסקווא, וקוויתי אשר במוסקווא אוכל לאסוף סכום גדול לכפר על כל המסעות, אבל גם במוסקווא תוחלתי נכזבה, וקרוב הדבר שאני צריך לתלות החסרון בי בעצמי, שאין בי הכשרון הדרוש לזה, להכביד על חברי ולנגשו ולא ליתן לו מנוחה.

במוסקווא פגשתי איש א' אשר לא ראיתיו הרבה שנים, ולא ידעתי גם מקומו אי' איפה הוא נמצא. בהיותי ב"ה משופע בנכסים וזה הי' טרם שבאו הקאמוניסטן לעירנו, הלוויתי לאיש זה סכום גדול בתורת גמ"ח, האיש הזה הי' איש נאמן, הרבה מסחרים עשיתי עמו, ונזדמן לו עסק טוב אשר חשב כי יוזהב ממנו, וביקש שאלווה לו לזמן עד אשר יגמור העסק. אכן רבות מחשבות בלב איש, כי תחת אשר קווה להתעשר הפסיד כל ממונו, ובאותו הזמן היו מקרים רבים כאלה, ולא הי' לי מה לעשות כי ידעתי נאמנה אשר יצא נקי מנכסיו בלא כלום, רק אמרתי לו אני יודע שאין אתה יכול לשלם אבל אני רוצה שתתן לי שטרות על סכום החוב כמה שמגיע ממך, והגם שידעתי אותך לאיש נאמן וכשיהי' לך תשלם לי בעצמך מרצונך הטוב, אבל ידוע אשר קשה גזל הנאכל, וגם פתגם ההמוני אומר אז אן אלטן חוב ווילט זיך נישט צאלן, ונתן לי שטרות על סכום החוב.

עבר הרבה זמן והבעל חוב שלי לא התעשר, ואח"כ נודעתי שהעתיק דירתו מקר' ולא נודע מקומו אי', כי כנראה לוה עוד

מאחרים, והנוגשים רבו עליו ונגשוהו,וע"כ הסתיר עצמו. והגם אשר כמעט התייאשתי מחובי, ומ"מ בעת מסעותי הרבים לקחתי השטרי חוב עמדי, אולי אפגשהו באיזה מקום, אבל בכל המסעות לא מצאתיו ולא ראיתיו, ובהיותי במוסקווא ע"י מקרה פגשתיו, וקושטא הוא דאמרי אינשי טורא בטורא לא פגע אינש באינש פגע. כאשר פגשתיו שאלתיו על מצבו, ואם אפשר ביכולתו לפרוע לי החוב, ואמר לי על נאמנותו שהרבה שנים הי' נע ונד ולא הי' יכול להסתדר בפרנסה וסבל עוני ומחסור, וזה לא מכבר בא למוסקווא והסתדר בעסק, וב"ה יש לו כדי מחייתו, אבל לפרוע חובו אין ביכולתו — לא כולו וגם לא מקצתו, הוליכני לעסקו לראות טיב עסקו, וראיתי אשר לעת עתה אין ביכולתו להוציא מעות מזומן מהעסק, אבל יש לו היכולת לעשות איזה הלואה. ההכרח אלצני להכביד עליו, ואמרתי לו תדע אשר נתהפך עלי הגלגל ונשארתי בלא פרוטה, וידי אסורות שאין אני יכול להסתדר לשום עסק, וע"כ החוב עליך להשתדל ולטכס עצה לעשות לי הלואה ולשלם לי החוב, וראיתי כי הוא אשתמוטי קא משתמט, ואמרתי לו אם תשלם עכשיו אעשה עמך טוב וחסד, אם תשלם חצי החוב אחזיר לך השטרות והשאר יהי' מחול לך, דברי אלה נכנסו בלבו ופרע לי החצי.

שמחתי מאוד על מציאה הלזו אשר באה אלי בהיסח הדעת, והחלטתי להפסיק המסעות, כי עד מתי אהי' נע ונד, הסכום מעות שקבלתי הי' סכום הגון אשר יש האפשרות להסתדר באיזה עסק, והגם אשר לא הי' די מספיק לפתוח עסק של חנות או שאר עסק של מו"מ, אבל בימים ההם נתרבו עסקים אשר היו נקראים ,,קוסטארין", אשר היו צריכים להתמחות לאיזה אומנות של מלאכת יד בעזר מכונות קטנות והתעשיות היו נמכרות בשוק. והמעלה שהי' בעסק הקוסטארין, ראשית לא היו צריכים להשקיע בהעסק סכומים גדולים, ועוד מעלה אשר הקוסטארין לא היו צריכים לשלם תשלומי מסים גדולים כמו הסוחרים, מפני שהם בעלי מלאכה היו מקילים עמהם, וכן החלטתי בדעתי כאשר אבוא בשלום הביתה בעזהי"ת, אשתדל להתלמד איזה מלאכת יד, ולפתוח עסק כזה.

פרק שבעה־עשר

עסק העורות

בדרך מסעי לקר', בהשגחה פרטית נזדמן לי אשר פגשתי איש

א׳, בן עירי מעיר מולדתי אשר לא ראיתיו זה רבות בשנים, וסיפר לי מכל הרפתקאות דעדו עליו במשך שנים אלה, וכל הימים התעסק במסחר, אכן כעת הסתדר בעסק של קוסטאר לתעשיות חגורות עור ועוד מיני תעשיות של עור. הוא קונה עורות עבודין אבל אינם מתוקנים עדיין כל צרכם שיהי׳ ראויין לעשות מהן תעשיות אלו, ונותנם לאומן לרככן ולצבעם בכל מיני צבעונים ולהבהיקם ולהבריקן, והאומנות שלו הוא, ראשית צריכים ידיעה והכרה טובה בטיב העורות באיכות, וגם בכמות לשער במראית העין בחשבון מדוייק כמה חגורות או שאר מיני תעשיות יכולים להוציא מן העור, ואח״כ האומנות של התעשי׳ בעצמה, ואומנות זו היתה נקי׳ וקלה. כעת הוא דר בחרקוב, ויש לו בית תעשי׳ בכל כלי אומנות הדרושים ויש לו ב״ה פרנסה בשופי, והוא שמח בחלקו שהסתדר בפרנסה של מלאכת יד.

ועוד המשיך בדברים לבאר, אשר היכולת בידו להגדיל ולהרחיב את העסק פי כמה בפרנסה טובה בתוספת ברכה, כי השוק דורש תעשיות אלו ואין מניעה מקונים, ולעת עתה הוא עוסק בזה בזעיר אנפין, ראשית מפני שאין לו כסף די צורך להעמיד העסק על מכונו כהוגן וכראוי, ועוד מפני שהוא עוסק בעצמו בכל המלאכות הדרושות מהחל עד כלה בלא שום עוזר, הן בעסק המו״מ שיש בזה, הן בקנין העורות, שהקנין צריך להיות במתינות ובישוב הדעת, ולא בכל פעם מתרחש לקנות מה שדרוש, וצריכים לבלות זמן רב ע״ז, וכן המכירה למכור התעשיות לוקח זמן רב, והיום נקרע אצלו לי״ב גזרים עד שאין נשאר לו זמן הרבה לעסוק במלאכת התעשי׳, וע״כ יש בדעתו ליקח לו שותף כספי, ובזמן קצר יתלמד להשלים חלקי התעשי׳ אשר אין בהם אומנות יתירה, וזה יהי׳ לו לעזר אשר יהי׳ לו פנאי להגדיל ולהרחיב העסק בכפלי כפלים, הן בכמותו להוציא תעשי׳ יותר גדולה שלא לפי״ע, כי טובים השנים מן הא׳, וגם הגדלת הריוח, כי עכשיו הוא קונה מעט עורות ומשלם ביוקר, אבל אם יהי׳ לו היכולת לקנות סכום גדול של עורות בבת אחת מיד הראשונה, יקנה הרבה בזול וממילא יוגדל הריוח.

כששמעתי ממנו כל הדברים מסיח לפי תומו, נכנס החשק בלבי להתלמד מלאכה זו, וכדי להתלמד צריך אני להכנס עמו בשותפות, ואמרתי לו מה שבלבי כי יש לי חפץ ורצון להכנס עמו בשותפות, כי כעת אני פנוי בלא עסק אבל אין אני יודע כמה כסף

דרוש להשתתף, ואמר לי סכום אשר הוא דורש משותפו ואמרתי לו שסכום כזה אין לי רק הרבה פחות, והשיב לי כי רצוי הדבר לפניו לקבל אותי לשותף בפחות כסף מלקבל אחר בהרבה כסף, כי יודע אותי מכבר לאיש נאמן. וגמרתי עמו שאסע עמו כעת לחרקוב ויראה לפועל על אתר מאופני תעשיות אלו ויהי' לי הכרה והשערה מטיב העסק בכלל, ושם על אתר אחליט על הכנסת השותפות. נסעתי עמו לחרקוב והוליכני לבית התעשי', והראה לי העורות, וכמה מחיר העורות ובפני חתך עור א' לחגורות, והראה לי במוחש כמה ריוח יקבל מעור זו, וראיתי אופן התעשי' והאומנות הדרושה לכל פרטי', ונראה הדבר בעיני. וגמרנו בהחלט על קשר השותפות, רק אסע מקודם הביתה כי זמן רב שלא ראיתי את בני ביתי, ואשהה בביתי איזה זמן, ובתוך זמן זה ימכור כל התעשיות המוכנות למכור אשר עשה בעצמו, ואח"כ בשעה טובה ומוצלחת נתחיל העסק בשותפות.

אני הודיתי לה' על הטוב והחסר שעשה עמדי, שלאחר שנות נדודי בצער ומכאובים עזר לי השי"ת להסתדר בפרנסה במנוחה, וגם ראיתי במוחש ההשגחה פרטית אשר מה' מצעדי גבר כוננו וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, הצער הגדול שהי' לי, בעת שהלויתי להאיש סכום גדול ולא הי' לו לשלם, הי' לטובתי, והשי"ת הזמין אותו לידי בשעה הדרושה, וכן הזמין השי"ת את האיש אשר אוכל ע"י להסתדר במלאכת יד אשר זה היתה מגמתי וחפצי, והייתי בשמחה.

אכן מקשה א' היתה לי, שנתקשיתי בה מאוד וערבבה את שמחתי, איך אראה פני לפני מהרי"ן יחי' ולפני כל אלה אשר שלחוני לעסוק לטובת הישיבה, אם אומר להם שהחלטתי לפסוק המסעות האלה יתמלאון עלי כעס ורוגז, ואם גם אשר לא עזרתי להם בגדולות אבל לפי"ע מצבם הדחוק גם המעט נחשב להרבה, ועוד שבאמת צריכים להתחשב עם דוחק התלמידים שחיים חיי צער ר"ל, אכן לשנות החלטתי לא יכולתי, ובפרט כשראיתי ההשגחה פרטית בכל ההזדמנויות שהזדמנו לפני, וכאילו מה' יצא הדבר, וגמרתי בלבי ליישב הקושיא, מה שנוגע לדוחק התלמידים גמרתי בלבי בל"נ שאתרים בכל חדש מהפרנסה שישלח לי השי"ת מעסק זה כמות שעזרתי להם בעת המסעות עד שימצאו איש אחר על מקומי, ולאלו ששלחוני אומר להם כי כוחי לא מרשה לי כעת להמשיך במסעות, ולא אלמן ישראל ישתדלו למצוא איש אחר תחתי.

נסעתי מקר׳ על דעת לקבוע דירה בחרקוב, בני ביתי נשארו עדיין בקר׳ כי להשיג דירה בחרקוב הי׳ מן הדברים הקשים והי׳ צריך על זה סכום גדול, ואמרתי שבמשך הזמן יעזור השי״ת גם ע״ז, והגם שלא טוב היות האדם לבדו, אבל מה לעשות צריכים לסבול מעט. לכ״ק לפעטרב׳ לא כתבתי מאומה מכ״ז, כי פשוט יראתי לכתוב.

פרק שמונה־עשר

נקי מנכסיו

באתי לחרקוב ושכרתי חדר קטן ללינה, וכל צרכי האכילה הייתי מתקן ומכין בעצמי, ובכ״י הייתי הולך לבית התעשי׳ לעשות מלאכתי מתאים לתנאי השותפות, בחדשים הראשונים הי׳ הכל בסדר הראוי, עמלנו ויגענו וראינו פרי וברכה בעבודתינו הכל כמו ששיערתי בראש, אכן אלי׳ וקוץ בה, כי הריוח שהרווחתי מהעסק על חלקי לא יכולתי להוציא לפרנסת ביתי, כי סכום המעות שהכנסתי בהעסק הי׳ מועט בכדי לנהל את העסק בהרחבה, ואופן המכירה היתה בהקפה, ובשביל זה היינו תמיד דחוקים במעות מזומן, אכן מזה לא הצטערתי בידעי אשר ב״ה יש לי ריוח והריוח מונח בהעסק ולויתי ושלחתי לפרנסת ביתי, וכה עברו הימים עלי בחדוה ובנעימות ובמנוחה.

אכן פתאום נתהפך הגלגל, וע״י סיבות מסיבות שונות כאילו מעשה שטן ח״ו, נתהוו מקרים ופגעים אשר אכלו את הריוח וחלק גדול מהקרן, ולא היתה היכולת להמשיך את העסק, והוכרחתי לללות הלואות ולהניח מחדש מעות מזומן בהעסק, וגם זה לא הועיל ונתקיים בנו הפתגם דאמרי אינשי, כמשלם שערי מכדא נקש ואתיא תגרא בביתא. וגם במשך הזמן הכרתי סימנים של אי נאמנות בשותפות, ודבר זה ציער אותי והדאיב את נפשי יותר מכל, לצאת מהעסק לא יכולתי, הייתי אסור וקשור בהעסק אשר לא יכולתי לא לצאת ממנו ולא להתקיים בו, כי השותף שלי הי׳ המוחזק והאוחז ביד, כך הועמד העסק מתחילה באופן זה, אשר הוא הי׳ רוח החי׳ בהעסק, המכניס והמוציא והקישור עם הקונים הי׳ בידו וממילא כל כסף המזומן נפל בידו, ותחת אשר קויתי לישב בעונג ובמנוחה נתהפכו הימים לימי תוגה ויגון ואנחה.

סיומא דמילתא היה, אשר כח הסבל כלה אצלי ואמרתי

לשותפי עד מתי יהי' עסק זה לי למוקש, אני עמל ויגע לוקה ומעונה, ובכל הזמן לא הוצאתי שום ריוח לפרנסת ביתי מפני הדוחק שהעסק תמיד דחוק למעות, והוא גלגל החוזרי המסובב לעולם בלא העמדה קונים ומוכרים, מוכרים וקונים. נעשה הפסק לזמן שלא נעשה שום קניות חדשות, עד אשר נאסוף ונצבור המעות מזומן מפדיון השכירות, וגם החובות מהקונים יקבצו על יד במזומן ונעשה חשבון צדק מה כוחנו ומה רכושינו ומה יכולתינו.

אני חשבתי שע"י ההפסקה והמעות יהי' במזומן, הגם שהמעות היו תמיד תחת ידו, לפעמים הי' נותן סכומים קטנים ע"י, אז אוכל להכריהו שאצא מהעסק, ויתן לי במזומן כמה שמגיע לי מהעסק עפ"י החשבון. אבל שותפי רוח אחרת היתה עמו, אין פיו ולבו שוין. כאשר בית התעשי' נתרוקנה מכל, והחובות מהקונים הוצברו על יד במזומן, הוא ידע נאמנה אשר אין חפצי להשאר עוד בעסק, ואני רוצה להוציא מעות במזומן כמה שמגיע על חלקי, העמיד דעתו בחזקה שהוא דבר אי אפשר להפסיק ולסגור את העסק, ננסה נא עוד פעם, הוא יסע עם הסכום מעות למוסקבא ויקנה סכום גדול של עורות בב"א ויעלה לו שיקנה בזול ונתחיל לעבוד מחדש.

באמת לא האמנתי לו, כי כבר הי' נחשד בעיני, אבל לומר לו בגלוי שאיני מאמין לו יראתי, כי יצא בחוצפה גלוי', ולא יעלה בידי להציל אפי' פורתא, אכן לא שיערתי אשר שבע תועבות בלבו, והסכמתי להראות לו שאני מאמין לו כדי שלא יזהר ממני כ"כ, וכשנתחיל לעבוד מחדש אז אשכיל שלא יהי' הוא האוחז ביד והמוחזק במעות המזומן. כן הי' בדעתי, ולבסוף נתגלה שכ"ז הי' ברמאות, הוא קבל ואסף הכל מהעסק ונעלם ולא בא יותר לחרקוב, דבר כזה לא יכולתי לשער ולא עלה על לבי.

הבשורה הזאת הלמה ופצעה את מוחי, והייתי אובד עצות, לא ידעתי מה לעשות, צערי הי' גדול יותר מדי עד לחלי ר"ל, במשך שנה יגעתי ועמלתי וסבלתי יסורים רבים ולבסוף נשארתי בעירום ובחוסר כל, רק הד' כתלים של בית התעשי' נשארו לפני.

ומתוך הצער והיסורים התבוננתי על מה הגיע לי ככה, חז"ל אומרים אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, אני לא הוצרכתי לפשפש הרבה, תליתי כל יסורי בביטול תורה שבטלתי מעשי שבטלתי להחזקת

התורה, ישבתי וכתבתי מכתב ארוך לכ״ק לפעטערב׳ בהתמרמרות גדולה, ותוכן מכתבי הי׳, אני יודע שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי, אכן לא מזדון לבי עשיתי זאת, ובקשתי לעורר ר״ר כו׳. לביתי לא כתבתי מאומה, לא מהצער והיסורים שסבלתי כל הימים עד הנה וכש״כ מהאסון האחרון, כי למה לי לצערם חנם.

פרק תשעה־עשר

ההגירה לחרקוב

לאחר ששלחתי הפ״נ לכ״ק אדמו״ר זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע, וידעתי אשר הפ״נ נתקבל הונח והורווח לי, הצער והיגון סרו ממני, האמנתי באמונה ובבטחון גמור כי השי״ת לא יעזבני, וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

בתחילה געלה נפשי ליכנס לבית התעשי׳ אשר הוא מרתף עמוק קר ולח בשביל העורות שלא יתייבשו, וכשעברו כמה ימים ונרגעתי מעט נכנסתי לבית התעשי׳ לבדוק מה נשאר לי אחר השריפה, ולא מצאתי אלא גל של חתיכות עור הנופלים בשעת התעשי׳ ונמכרים לרצענים, מכל החתיכות לא עלתה אלא לקנות עור א׳, והשגתי הלוואה חמישים רו״כ וקניתי שלשה עורות, ועשיתי אותם לחגורות, והלכתי להחנויות ומכרתי אותם ב״ה בריוח טוב, עד שיכולתי לקנות ארבעה עורות, וכן משבוע לשבוע, ב״ה נתוספה תוצאת התעשי׳ והריוח הוגדל ונתרבה, במשך חדש ימים ראיתי אשר כל אשר אני עושה ה׳ מצליח בידי, התעשי׳ שלי מצאה חן בעיני הקונים, וכאילו ראיתי במוחש אשר כאילו כ״ק פעל כ״ז בהתעוררות ר״ר עבורי.

וכאשר ראיתי אשר ב״ה יש לי עבודה רבה בפרנסה טובה וראיתי במוחש אשר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, כתבתי מכתב לביתי שתבוא לחרקוב, כי נשארתי לבדי בלא שותף ואין מי שיעזור בעדי, כאשר באה זוגתי ע״ה לחרקוב הי׳ דירתי במרתף ובכל לילה היינו מוכרחים לנסוע לכפר אשר שם השגנו דירה, ובמשך של שנה הרווחתי עד שהשגתי לקנות דירה לעצמי והי׳ די והותר, וראיתי ב״ה הצלחה מופלגה בתחילת עבודתי במרתף זה בשנה ראשונה וגם בשנה שני׳. גבאי המסים לא שמו עיניהם עלי ולא העיקו אותי בתשלומי מסים גדולים, אבל כשראו שהוגדל עסקי התחילו להעיק

אותי בתשלומי מסים גדולים, ובכל שנה ושנה היו מוסיפים והולכים בתוספת מרובה על העיקר, עד שלא היו יכולים לעמוד במסים הגדולים ביותר, וסגרתי את מרתפי ולא עסקתי עוד בגלוי בפומבי, רק בהצנע בבית אבל זה הי׳ סכנה גדולה.

עבר זמן אשר לא עסקתי במאומה, אבל בכגון זה לא היתה האפשרות לעמוד זמן רב בלי עבודה, כי בכל שנה ושנה ולפעמים שתי פעמים בשנה היו צריכים ליתן דין וחשבון לפני הגבאים גובי המסים, ואם היו אומרים להם שזה זמן רב שאין לו עבודה ואין לו פרנסה, היו מיד מקשים וא״כ מהיכן ירק זה חי? וזהו הוכחה שאתה עושה עסקים שחורים? ולבד זאת שאם לא יהי׳ לך ,,תעודה מעבודה״ שאתה עובד באיזה עבודה לא הי׳ לך ,,כרטיס אכילה״, שלא היית יכול להשיג שום מים ומזון מדברים ההכרחיים אלא משוק שחור בגניבה, וגם היית מוכרח לשלם מחיר של מאה פעמים ככה. אלא עוד זאת שהגבאים לא האמינו לך על אמונתך. והאיש הזה הי׳ נחשד בעיניהם עוד לחשוד יותר, ועושים אצלו חיפושים, מחפשים בגנוזות ונסתרות, ולא ימלט שלא ימצאו איזה דבר אשר נתפס עליה בגנב, ונידון למאסר, אלו הגבאים גובי המסים היו רוצחים הצוררים אשר מסרו את חייהם של אלו שאין להם תעודה שעובדים ברשות הממשלה, כי אם הוא עוסק אפי׳ במלאכה אבל לא בתור פועל רק בתור בעל הבית על המלאכה שלו למכרה למי שהוא רוצה, לא היו יכולים לעמוד בגובה המסים אשר הניחו עליהם, ואם לא היו משלמים בעתם היו ממשכנים ונוטלים כל הרכוש שיש לו, כשהיו רואים שא׳ מגבאי המסים הולך לבתיהם הי׳ נופל אימה ופחד, וכל הקיום שהיו קיימים בימים ההם הי׳ בדרך נס.

גם עלי עברו כל הקשיים של גובי המסים עד למרירות הנפש. עוד עבר עלי גל של צרות ויסורים ועינויים, בעת אשר הי׳ הלחץ להוציא מטבעות זהב מהמלך הראשון[28], אשר מטבע זו היתה נחשבת לשוויות גדולה, ופקודת הממשלה היתה אשר כל מי שיש בידו מטבעות זהב כאלו ימסרם להבנק, אבל בני אדם היו בהולים על מטבע זו גנזום והטמינום בקרקעות ובחפירות עד שאפי׳ לאחר החיפוש לא היו יכולים למוצאם, והתחכמה הממשלה לתפוס ב״א למאסר כל מי שיש עליו חשד כ״ש שיש לו שייכות לזהב והיו נתפסים למאסר קשה, אלפי אלפים ורבוא רבבות נפשות והיו מענים אותם ביסורים קשים ומרים יסורי מוות ממש, עד שעלה להם בדרך

הזה בדרכי מוות להוציא מאלפים ומרבבות את המטבעות הזהב אשר היו גנוזים אצלם.

ואלה אשר באמת היו להם מטבעות זהב אלו לא סבלו כ״כ יסורים, כי בראותם אשר לא יוכלו לעמוד ביסורים אלו, היו מודים ומתוודים והיו מראים להמשטרה היכן גנוזים והיו מוציאים אותם לחפשי. קשה ומר הי׳ לאלו אשר היו נחשדים ואין להם, אלו היו מיוסרים עד מיצוי הנפש והיו מתים במאסר.

גורלי נפל ג״כ בין אלו הנחשדים ואין בהם, ומעשה נסים ממש הי׳ עמדי אשר הזמין השי״ת הרפואה קודם למכה, העינויים ויסורים שסבלתי כמעט שלשה שבועות הי׳ עינוי של רעב, כי לא נתנו רק פרוסה קטנה של לחם ומים קרים כי המים חמים מבשלים בקדרות שמבשלים נבילות וטריפות וכל דבר האסור, וע״כ לא שתיתי מים חמים רק מים קרים עם פרוסה קטנה של לחם טבולה במלח הרבה, ונתקיים בי ואכלתם לשובע אוכל קמעא ומתהפך בתוך מעיו, והעיקר אשר הסחתי דעתי מהאכילה ומהרעבון, השי״ת נותן ליעף כח לעמק מחשבתי בתיבות התפלה ובתהלים שאחר התפלה ועוד לימודי משניות, אשר כ״ז הי׳ בע״פ כי לא הרשו להכניס שום ספר להמאסר לא סידור ולא תהלים, והי׳ נס בתוך נס שהשי״ת נתן לי כח לשאת היסורים של הרעב, ועוד נס השני ששחררוני לאחר מאסר של שלשה שבועות, אף שהאחרים הוחזקו במאסר כמה חדשים. אילו פינו מלא שירה כים כו׳, אין אנו מספיקים להודות ולברך את שמו הגדול על הנסים ונפלאות שעשה עמנו בימים ההם.

פרק עשרים

גזירות חדשות

תנאי החיים היו הולכים וקשים ומתדלדלים מיום אל יום בשינויים וחילופים, ואין לך יום שקללתו מרובה מחבירו, דבר שאתמול הי׳ היתר נעשה היום איסור, עד עכשיו היו קיימים חוקי הנע״פ, עפ״י חוקי הנע״פ יש רכוש פרטי שהוא עומד ברשות בעליו, וממילא הי׳ מתנהג המו״מ של יחידים פרטיים. וכן היו הרבה קוסטארין אשר היו עומדין ברשות עצמן, רק שהיו צריכים לשלם תשלומי מסים ומיום ליום הוגדלו המסים, ובתוך הזמן הזה עסקתי בעסק הקוסטארין שלי, אשר נתן השי״ת הצלחה במעשי ידי, לאחר

שנתיסרתי ביסורים הקשים שעברו עלי ורכשתי לי בעזהי"ת רכוש מסויים, בתוך הזמן הזה עזר לי השי"ת להשיא את זרעי ולספק להם דירות ומקורות לפרנסה, והותחלה תקופה אחרת.

חוקי הנע"פ נתבטלו לגמרי, ואלה אשר בימי הנע"פ צברו הון ועושר לקו בכפלים, נטלו מהם ממונם ורכושם והם עצמם שולחו לארץ גזירה ולעבודת פרך, ונעשו חוקים אחרים אשר הכל עובר לרשות הממשלה, והיינו כל מה שנמצא במדינה הוא רכוש הכלל כולו, ואין שום רכוש פרטי שיהי' עליו בעלות של יחיד, ואין לך שום דבר שיוצא מהכלל, לרבות גם האנשים החיים אין גופו ברשותו לעשות בשביל עצמו אלא הוא משועבד לכלל כולו, והממשלה פרשה רשתה על המדינה כולה, הרשת הזו הקיפה הכל ואין דבר שיצא ממנה.

מובן הדבר אשר גזירה זו לא נתקבלה ברצון הטוב, וכל הרכושים הפרטיים הוגנזו והוטמנו מעין הממשלה, אשר עינם לא תפול עליהם, ובקשר לזה גברו האימות ופחדים משוטרי הממשלה הבולשת, אשר היו מתפשטים אחר הבולים המה העשירים אשר יש להם אוצרות כסף גנוזים וטמונים, ואגב הוצא לקי כרבא, גם עניים ואביונים נקיים וחסרים מכל, כי לכל א' הי' איזה דבר אשר הי' מוכרח להסתיר מעין הממשלה, ומיום ליום ומזמן לזמן גברו האימות והפחדים עוד יותר ויותר כי היו מקרים רבים מצויים בכל אשר אנשים נקיים מכל חטא ופשע ועון היו נתפשים למאסר והיו נשלחים לארץ גזירה לעבודת פרך.

הסטאטיסטיקה אומרת אשר חלק א' משש מהאוכלוסין הרבים אשר במדינה זו היו חבושים ומעונים בבתי הסהר הרבים אשר במדינה זו, המרובים מכל המדינות במדה מרובה.

בימים ההם, כשראיתי אשר הגזירות רעות מתחדשות ומתרבות בכ"י, החלטתי לבקש עצות להעתקה לחוץ למדינה, כי בימים ההם היו מקרים במיעוט המצוי שהשיגו רשיונות יציאה לחוץ למדינה. אכן כדי להשיג רשיון יציאה היו צריכים להגיש רשיון כניסה סערטיפיקאט מהמדינה שהוא רוצה ליכנס בה, וגם כרטיס אני' מזומן, והיות אשר לא היו לי קרובים בחוץ למדינה שישתדלו עבורי לשלוח לי סערטיפיקאט רשיון הכניסה, וגם כרטיס האני' אשר זה קשור עם סכומים של מעות הרבה, ולתכלית זו בקשתי עצות

מתחילה להעביר רכושי מחוץ למדינה, ומסרתי את עצמי לגמרי לעבודה זו.

נסעתי למוסקווא והעברתי סכום נכון ע"י התמים ר' משה גוראר'י יחי' [ע"ה] אשר הי' לו קישור עם הג'וינט, ונסעתי לאדעס והעברתי ע"י המנוח ר' שמואל אבא דאליצקי ז"ל, ואח"כ התקשרתי עם הרה"ח התמים ר' ישראל דזשייקאבסאהן יחי' [ע"ה] ובקשתיו שיאפשר לי העברת רכושי עליו, והי' הסדר שהי' כותב אלי תמידין כסדרן שמות אנשים למקומותיהם בכל רחבי המדינה מקצה עד קצה, וסכומי המעות כמה ליתן לכאו"א והייתי משיב לו חזרה שמלאתי הכל כהוראתו.

עבודה זו היתה עבודה קשה מאוד, וכרוכה בסכנה חו"ש, הכבדות בעצם המסעות ההוצאות והטלטול וביטול זמן מעסק ומתורה ועבודה, ועל כולם היתה כרוכה בסכנה גדולה חו"ש עצם חילופי המכתבים הגם שנכתבו ברמזים וברמזי רמזים הלא גם בזה יש סכנה, ומסירות מעות לאנשים שאין לי שום היכרות עמהם.

אני מתפלא כעת על עצמי, איך עשיתי הן בנפשי להפקיר על סכנה גדולה כי הלא על אבן אחת שבעה עינים, ומביטים אחריו וסופרין את צעדיו ודורשין וחוקרין אחריו למה הלכת לביתו של פלוני? איזה עסק יש לך עמו? אלא החשק הגדול שהי' לי להעביר רכושי ממקום הסכנה, ועי"ז יהי' לי האפשרות להוציא מחשבתי אל הפועל לצאת לגמרי ממקום המסוכן הזה גבר עלי, והשוה לפני את ההרים למישור ואת הרכסים לבקעה, ובאמת אני מזכיר בזה חסדי המקום ונפלאותיו שעשה עמדי, ששמר אותי מכל הסכנות אשר היו עלולות בכל רגע.

אני זוכר פעם אחת הייתי תחת סכנה ממש, אני נסעתי לפאלאצק למסור מעות לאיזה אנשים, באתי בעש"ק קודם שקיעת החמה, ובמוצש"ק בחצי הלילה נסעתי חזרה, והיו פני מיועדות ליסע לפעט' מענינים אלה, כשבאתי על הוואקזאל הייתי צריך לחכות לרכבת כשתי שעות, וישבתי בפינה אחת וחכיתי, אני הרגשתי שא' מן המזיקים מביט עלי בעין חודרת, אני סרתי מפניו אבל הוא לא השיב עיניו ממני, ונגש אלי ואמר לי שאלך אחריו, אני הבנתי כוונתו הרעה ונעשה ערבוביא וטשטוש במוחי, מה אומר, בשביל מה באתי לפאלאצק, ובשביל מה אני נוסע ללעניגראד, כי בימים ההם עסקים

של יחידים בטלו, והשי"ת נתן לי חכמה בלבי ומחשבה טובה, השבתי לו ישר בלא גמגום, ובתוך כך הגיע הרכבת ופטרני, אני הודיתי לה' בהודאה גמורה על הטוב והחסד שעשה עמדי, כי עפ"י טבע ועפ"י דרכם אם נפל עלי איזה חשד הי' צריך לעכב אותי ולעשות דרישות וחקירות ולאמת את דברי והייתי בסכנה גדולה.

אני נסעתי במסעות אלו משך זמן רב, ועוד לי להעביר סכום של יותר משבעה מאות שקלים, אשר היו מונחים תחת יד ר' ישראל דזשייקאבסאהן לבד מה שהעברתי ע"י הרמ"ג יחי' [ע"ה] וע"י המנוח רשא"ד ז"ל.

ואח"כ התקשרתי ע"י מכתבים עם בנו של התמים המפורסם ר' זלמן האוולין ז"ל, הוא כבר נפטר באותו זמן, ובנו לא הכרתיו ולא ראיתיו מעולם, והודעתיו חפצי ורצוני שישתדל להשיג סערטיפיקאט עבור משפחתי, ויקנה כרטיס אני', על כל אלה וישיג מעות מאמעריקע מהרב רי"ד, וגם יבא על שכרו עבור טרחתו.

כשהי' הכל מוכן לפועל, והוצרכתי להגיש בקשתי למוסקווא לרשיון היציאה, נתפשטו שמועות כאלה, אשר בעת הזאת נפסקו הרשיונות ליציאה, ולא די בזה בלבד אשר הבקשות אינן מתמלאות אלא כרוכה עוד בזה סכנה, כי מזה גופא שהוא רוצה לצאת מארץ חמדה טובה ורחבה הלזו זהו הוכחה גמורה שהוא שונא ומנגד להההנהגה הקאמונ', וממילא מובן הפועל יוצא מזה.

הסערטיפיקאט קבלתי מכבר וכן קבלתי ,,מהמשרד של ההעתקה" אשר נתקבל על שמי כרטיס אני' לנסוע לאה"ק תו"ת. זמן רב הייתי נבוך ברעיוני והייתי מסתפק אם להגיש אם לאו, אכן במשך זמן רב התאשרו השמועות לפועל ממש, והופרה עצתי ובוטלה מחשבתי, אשר הייתי קשור בה זה זמן רב בקשר אמיץ וחזק בנקודת פנימיות נפשי, והשבתי להמשרד של ההעתקה שיחזירו הכרטיס של האני' להמשלח כי אין בדעתי לנסוע לחוץ למדינה, כרטיס האני' הוחזר וקבלתי חזרה מחירו רק הי' לי הפסד של חמישים שקלים ששלמו עבור הסערטיפיקאט, מובן אשר הצטערתי מאוד מזה אשר הופרה עצתי ובוטלה מחשבתי, אכן אין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה', כך הוא גזירת המקום להתענות עד שתבוא שעת רחמים.

הגם שבוטלה מחשבתי, מ"מ כל עמלי ויגיעי בעבודתי הקשה זמן רב לא הי' לריק ונהניתי בשתים, אחת שעלתה לי להעביר רכוש

מסויים מיגיע כפי במקום שמור אשר לא ישלטו בו ידי השונאים המזיקים, כשלש מאות וחמישים ש׳ שהעברתי בראשונה ע״י הרמ״ג יחי׳ [ע״ה] וע״י הרשא״ד ז״ל נמסר להוד כ״ק אדמו״ר זצקללה״ה נבג״מ זי״ע, ומה שהעברתי ע״י המסעות הרבות היו מונחות תחת ידי הרב התמים מהרי״ד כמונח בקופסא, ועוד נהניתי בזה שעמלי לא הי׳ לריק, כי בכל המסעות הייתי שליח מצוה למסור המתנות והצדקה ששלחו הקרובים לקרוביהם, והמתנות אלו היו עפ״י רוב למחיית נפשות רבות, ואני מאמין שבזכות המצוה נשמרתי שלא אירע לי כל מכשול, כי שלוחי מצוה אינן ניזוקין.

פרק עשרים־ואחד

המאסר

כעבור זמן, בא׳ הימים בא לחרקוב הרה״ח ר׳ זלמן שניאורסאהן יחי׳, בזמן ההוא הי׳ לו קישור עם הג׳וינט, והרציא אשר קבל ידיעה מכ״ק אשר הוא נמצא במצב דחוק והוא מבקש הלוואות מאנ״ש כ״א לפי השגת ידו, ואמרתי לו שכבר נמסר לכ״ק הסכום ששלחתי ע״י פלוני ופלוני, הגם שלא קבלתי אישור מכ״ק בעצמו אבל חזקה ששליח עושה שליחותו, וההתכתבות בעת ההיא לחוץ למדינה ובפרט ההתכתבות עם כ״ק היתה כרוכה בסכ״נ, וע״כ לא הזכרתי אף פעם במכתב ולא הודעתי לכ״ק מהסכום שהעברתי ע״י פלוני ופלוני, וכעת ביכולתי להוסיף על סכום הקודש חמשה מאות ש׳ אבל רצוני שתביא לי אישור מכ״ק על דברים אלה שכ״ק מבקש הלוואה, לא ארכו הימים והביא רז״ש יחי׳ פתקא קטנה בכתב יד קדשו בזה״ל, ,,אני מבקש ליתן לש״ב רז״ש חמשה ספרים לעיין בהם ואח״כ אחזירם״ ברכת כ״ק, וחי״ק, מאה ש׳ נתתי לרז״ש יחי׳ על יד ממעות הסאוועט כפי חשבון השקל ועל ארבע מאות ש׳ נתתי לו מראה מקום שיקבל מהרי״ד, וכן כתבתי בעצמי להרב מהרי״ד שימסור סכום של ד׳ מאות שקל לכ״ק אדמו״ר זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע.

הרב רז״ש קבל רשיון היציאה לחוץ למדינה מפני שהי׳ לו הכירות רבה בספירות הגבוהות ע״י הג׳וינט, ובשעת ברכת הפרידה בקשתיו כשיבוא למחוז חפצו לשלום יכתוב לי מכתב, הוא הי׳ בקי וידען בכתיבת נוסח המכתבים, אישור על קבלת סכום האחרון

שמסרתי לו ע״י וגם אישור על סכומים הראשונים שנמסרו ע״י פלוני ופלוני, וגם בקשתיו שיזכירוני לטובה לפני כ״ק וגם יכתוב פ״נ עבורי, הוא נסע בשעטומ״צ.

וכמו שנפל במים שאין להם סוף, לא קבלתי ממנו שום ידיעה לא דבר ולא חצי דבר ולא ידעתי היכן הוא? באיזה מדינה קבע דירתו, ולאחר זמן ארוך נודעתי שהוא דר בפאריז וכתובתו, אבל אז הי׳ הזמן שהחלטתי להפסיק ההתכתבות עם חוץ למדינה לגמרי לא עם מהרי״ד ולא באה״ק עם רח״ה יחי׳, ולא עם קרובי שהיו בארגענטינה, ומקודם הייתי מתכתב עמהם אבל באחרונה הפסקתי לגמרי, כי המוראים והפחדים התגברו מיום אל יום, ובפרט על היראים והשלימים המחזיקים בתורת ה׳ ובדרכי היהדות, אשר רדפו אחריהם על לא דבר רק בשביל שהם מאמינים, הם לא אמרו בפירוש שעבור האמונה הם נתפשים למאסר רק בשביל שהם שונאים ומנגדים להממשלה, והעלילו עליהם עלילות שוא ובשביל דבר קל הי׳ מקום להעליל, כי היו מכניסים פילא בקופא דמחטא, אם מצאו מכתב מחוץ למדינה היו ע״ז שבעה חקירות ודרישות.

ובפרט המעשה אשר הי׳ בלענינגראד בשנת תרצ״ז, אשר עשרה מאנ״ש תמימים וישרים מסלתה ומשמנה של עם ישראל נתפשו למאסר קשה ולשילוח לארץ גזירה על משך עשר שנים בלא רשיון התכתבות ולא נודע סופם וגורלם — הטילה אימה ופחד על כל אנ״ש, ומעשיות כאלו נשנו ונשתלשו בכמה מקומות.

גם בחרקוב חיינו בפחד תמידי בימים ובלילות ולא נגעו בנו לרעה בפועל עד שנת תרצ״ט, למחרתו של שושן פורים בשעה מאוחרת בלילה ועדיין לא שכבתי לישון, שמעתי דפיקה על הדלת, רתת ורעדה אחזתני, לבי אמר לי כי הדפיקה היא מהשודדים הרודפים אחרי נפשות, בפתחי הדלת נראו לעיני שלשה מחבלים, ראשית גזרו עלי שאתן להם כל הכסף הנמצא בידי, הוצאתי חבילה אשר היתה גנוזה והנחתי על השלחן, ישבו לספור ולמנות כל מה שהי׳ בחבילה, כשגמרו לספור לקחו שלשה מאות רו״כ ונתנו לזוגתי ע״ה ואמרו הא לך על מזונות, ועל כל הסכום אשר לקחו עמהם כתבו שטר קבלה וג״כ נתנו לזוגתי ע״ה.

ואח״כ הותחל החיפוש והבדיקה בחורין ובסדקין, כשלש שעות עסקו בחיפוש, עיקר החיפוש והבדיקה היתה בניירות

הכתובים, ושמו עיניהם על כל התמונות שנמצאו אצלי והוציאו כל הספרים ודפדפו אותם דף אחר דף, אני הבנתי היטב מחשבתם הרעה מה הם מחפשים, אולי ימצאו איזה כתב שיש לו יחס וקשר עם כ״ק או תמונת כ״ק, וישבתי כל הזמן בפחד גדול אולי ימצאו הפתקא קטנה של כ״ק אשר גנזתי אותה במדרש רבה בין הדבקים של הדפים, אבל רחמי ה׳ מרובים ולאחר כל הדפדופים לא מצאו פתקא זו והודיתי להשי״ת.

ואח״כ לקחו אותי ואחזו אותי בחזקה כאילו יראו שלא אברח מהם, כשנגשתי לפתח ביתי נשקתי את המזוזה כמה פעמים בנשיקות חמות ובבכי׳ חרישית, לבי אמר לי שלא אחזור לבית זה לעולם, וקשה היתה עלי הפרידה מבית זה בית קדושה ד׳ אמות של הלכה בית־תפלה, בבית זה התוועדו חסידים ותמימים, כשני ימים מלפנים בסעודת פורים התוועדו בסעודת מרעים ושתינו הרבה משקה ובטלנו כל העמלקים הארורים העומדים עלינו, בבטחון גמור בעזרת ה׳ שוכן שחקים אשר הוא ימחה שמם וזכרם של העמלקים מתחת השמים, בני ביתי לוו אותי עד הטאקסי שהושיבוני תחת שמירה מעולה, והזהרתי אותם שאל יבכו ואל יצטערו יותר מדי רק יתפללו עלי ויבטחו בהשי״ת השומע תפלת כל פה כי רחמיו מרובים. באותו הלילה בשעה אחת ממש נתפשו עוד ארבעה מהתמימים.

חלק שני

מאמר חז״ל ,,מחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעשה״, והול״ל מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ואפ״ל שרמזו בזה שמחשבה טובה אם נדחית מפני איזה סיבה, הוא רק לפי שעה, אבל אינה נדחית לגמרי, סוף כל סוף בא הזמן שהקב״ה מצרפה ומחברה שתבוא לידי מעשה בפועל טוב. הסיפור שנביא מוכיח על זה.

פרק ראשון

הישיבה במאסר

בשנת תרצ״ט בארץ מולדתי — אחת המדינות הגדולות והאדירות — מדינת רוסיא, בכרך גדול כרך חרקוב, בחדר צר ואפל של בית האסורים, אשר אין נוגה אור עובר לתוכו רק דרך לול קטן אשר בגובה החומה, ולשמירה מעולה בפני האסורים וליתר בטחון — הוקף הלול בשריגת ברזל חזק ועב, אשר ממעט ומצמצם גם את אור הכהה שלא יעבור בשפע — כ״א דרך נקבים וחלולים, יושב ר׳ מאיר גורקאוו יחידי, בדד וגלמוד, דומי׳ חרישית עמוקה שוררת סביבו, ואין מי שיבלבלו, כי גם זבוב לא נראה בתוכו מפני הקור העז — לבד צעדי השוטר אשר הועמד עליו לשמרו, וחוזר חלילה על יד פתחו הנעול דלתיים ובריחי ברזל — לשמירה נוספת, ולפעמים קרובים הוא חוטף סקירה בעין הדלת, אשר היא בדוגמת ,,עין זאב״ (— ומפני זה היא נקראת בלשון רוסיא ,,וואלצאק״) — יכולים מעט לבלבלו; אכן רמ״ג כבר הורגל בזה, והשאון הקל הזה אינו מגיע אליו, ואינו מרגיש ישותו ומציאותו.

לקוי ומעונה, פניו הדלים ורזים חוורים כסיד, עיניו עמוקות בחוריהן, צפד עורו על עצמו, יבש הי׳ כעץ, רבות מחשבות שָׂטות ומרחפות במוחו, חושב הוא על הכל — על העבר, ועל העתיד, ועל ההוה, וכולן נוטות ונמשכות לנקודה אחת, בעיקר הוא חושב על גורלו המר, מתי יהי׳ קץ וסוף לעינויו? עד מתי יהי׳ כלוא בבית

האסורים? ומה מחכה לו בעתיד? במה יגמר דבר משפטו — אם לטוב ואם למוטב מצטער הוא בכאב לב, עד מתי ישלוט השקר? שקר גמור וגלוי, שאין בו אפי׳ קורטוב וכל דבר של אמת, מדוע שמוהו בבור? מדוע מענים ומייסרים אותו על ככה בלי חמלה? הלא נשאר באין אונים, עוד נפשו בו, כבר כלה כח הסבל, מה עוולתה נמצא בו? מה פשעו וחטאתו? איזה עוון יש בכפו? הלא הם בעצמם — אלה אשר אסרוהו ושמוהו בבור והמענים אותו — יודעים ברור כי נקי הוא מכל עוון ופשע, כי לאחר כל הדרישות והחקירות לא נמצא בו כל דבר פשע שיאמר כי הוא זה.

אכן לאחר כל המחשבות האלו אינו מתרעם ואינו מהרהר חס ושלום אחרי מדותיו של הקב״ה, הוא מצדיק עליו את הדין, כי לא חשיד קוב״ה חו״ש דעביד דינא בלא דינא, צדיק הוא בכל דרכיו וו׳. מתבונן הוא על העבר ומפשפש במעשיו, מתחרט הוא על העבר, ושב אל ה׳ בכל לבו ומתנחם בזה כי חנון ורחום ה׳, ובוטח בחסדי השי״ת, שיבוא יום וירחם גם עליו להוציאו מן המיצר אל המרחב, זיקי תקוה מאירים את לבבו העגום והמכווץ, עיניו מתנוצצות, וצהיבות קלה עוברת על פניו לפי שעה.

אכן מחשבה אחת מנקרת במוחו ואינו יכול להסיח דעתו ממנה, מעיקה לו מאד, ולפעמים לוחצת את לבבו בחזקה עד שפך דמעות, אנחה כבדה עמוקה מתפרצת מלבבו ואומר — אהה! רבש״ע! — לא זכיתי שתבוא מחשבתי הטובה והרצוי׳ לידי פועל, ימים רבים הצטערתי ע״ז מתי יבוא לידי שאוכל להביא מחשבתי לפועל, ולבסוף הופרה עצתי ובוטלה מחשבתי. — מחשבתי זאת, הלא היא היתה עצת ה׳, אשר בודאי תקום ותבוא לידי פועל, אבל אימתי? — עת לעשות לה׳! הגיע כבר העת להפרע מן הרשעים, ולהעביר ממשלת זדים עבור שהפרו תורתיך ומעבירים חוקי רצוניך, ואם לא למעני — עשה למען תינוקות של בית רבן, אלה גדיי הצאן מה חטאו? שמבטלים אותם בחלב אמם בעודם בינקותם עד שלא יבשה חלב אמם מעל פיהם, ואם אין גדיים אין תיישים, ותורה מה תהא עלי׳. ראה ה׳ והביטה אשר שמך הגדול מחולל בפי קמיך, עשה למענך והושיענו.

פרק שני

סקירה לאחור

עוד ימים רבים מלפנים — טרם הושם רמ״ה במאסר, ירד מצב היהדות במדינתו עשר מעלות אחורנית, זקנים משערי הכנסיות

ומדרשות שבתו, וגם בחורים מנגינתם לילות כימים בלימוד התלמוד ופוסקים בשערי התורה של הישיבות כבר חדלו, אין מי שיורה דעה להלכה במשנה ברורה, וגם אין דורש ואין שואל ומבקש, ואין מי שיבין שמועה בסוגיות החמורות, אין מי שיתרץ קושיות ויפרק הוויות, כל הישיבות והקיבוצים של לומדי תורה נגעלו, זקני העדה החכמים הרבנים וראשי מתיבתות פשטו עדיים — חלוקא דרבנן מעליהם, ונסתרו ונעלמו ואינם. ואף גם זאת שצפצוף קולם של האפרוחים תינוקות של בית רבן לא ישמע מן החדרים, ילדי ישראל גדלים ללא תורה וללא תפלה, רובם כבר נתגדלו והגיעו לעונת הבר־מצוה, ותמונת אלף מאותיות הקדושים אינם יודעים, הבתי כנסיות ובתי מדרשות נתהפכו לבתי משחק, לתיאטראות, ולבתי אוצרות, ואף גם אלה שנשארו זעיר שם זעיר שם, ריקנים ושוממים, בטורח גדול עולה לקבץ מנין עשרה לתפלת שחרית מנחה וערבית, הילדים והנערים אינם דורכים ואינם פוסעים גם על מפתן הבית מקדש מעט הזה, וכאילו גזרו שבל יראה ובל ימצא שם כף רגלם. החוצפה והפריקת־עול של הנערים והנערים וריקנים מכל דבר שבקדושה — כי יש הרבה אשר הם גם בלתי נימולים — עוברת כל גבול, הם מחללים את הקודש בפני קהל ועדה, מתקבצים המונים המונים ביום ש״ק מול ביהכנ״ס בשעה שהצבור מתפללים, ומרעישים בקול המולה, משתגעים ומסתובבים ומשחקים בכל מיני שחוק של פריצות וחלול ש״ק. ואם אמר יאמר להם מי מהזקנים, מה תעשון כאלה? לחלל את הש״ק בפרהסיא בחוצפה גדולה נגד מקום המקודש בשעה שהצבור מתפללים, ולבלבל את המתפללים, הנערים האלו עונים עוד בעזות וחוצפה יתירה, ופני זקנים מלבינים — מלעיגים ומתלוצצים עליהם, ומחללים ומבזים את כל הקדוש ר״ל.

ואם שאל תשאל מי ילד את אלה? ומבטן מי יצאו משחיתים אלו? דור תהפוכות כזה אשר מהפכים הקערה על פי׳, בנים אשר אין אמון בם, ומושחתי המדות אשר אין בהם גם כל מדה נכונה — ממדות הטובות אשר בטבע כל איש ישראל מתולדתו — כמו ,,רחמנים ביישנים כו׳״?

התשובה הנכונה וברורה, כי המה ילידי זמן האחרון, יד המלכות אשר נהפכה למינות היתה בכל אלה, ממשלה חדשה — אשר בשנת תרע״ח הותחלה ממשלתה, ממשלת זדים — אשר הכפירה; הפריקת־עול; והחוצפה, היו שלשה עמודי׳, ובשקר תמכה יתדותי׳ — היתה בעוכרי׳ של האמונה, והשחתת היהדות כולה במדינה זו.

— הפרקים שבנתיים, יסופר בהם איך נתגלגל ונסתובב הדבר ממסבב כל הסיבות שהגיעו אלו להממשלה, ויתואר בהם מצב חיי היהודים — הגשמי הכלכלי והרוחני, איך הי׳ מלפנים — טרם שהגיעו אלו להממשלה, אשר בהם הי׳ ניכר יתרון האור מתוך החושך — ולא הובאו רק הדברים וקורות הימים מתקופה האחרונה.

פרק שלישי

יחס הממשלה החדשה לאמונת ישראל

ממשלה זו הבטיחה להביא הָרי זהב וחופש לדלת העם השפלים והמדוכאים — המה ,,האכרים והפועלים״ אשר היו משועבדים מקודם לאדוניהם — בעלי ההון והרכוש, להאצילים והגבירים האדירים. וכן הבטיחה שווי הזכויות לכל עם מהאומות השונות אשר במרחבי המדינה — בלי הבדל דת ואמונה, אשר נכלל בזה גם אומה הישראלית, אשר נשאה עלי׳ עול הגלות תחת הממשלה אשר קדמה לפני׳. אכן לפועל הביאה הרי חושך ועבדות, ימים מרים ורעים לכולם — וביתרון גדול לעם ישראל, וחרון אף ומארה ר״ל ה׳ ישמרנו — בא על כל העולם כולו.

הממשלה החדשה אשר כוננה יסודותי׳ על עמודי הכפירה ופ״ע, ראתה התנגדות למהותה וביטול קיומה בהאמונה בכללותה, וע״כ עוד בראשית ממשלתה התאמצה בכל עוז להפריע ולבטל כל האמונות כולן — מהלאומים השונים אשר תחת ממשלתה. אכן עם האמונות כולן משארי האומות לא הוצרכה להתייגע הרבה כ״כ כדי לבטלן. הרבה מכהני הדת הכהנים ומשרתי האמונה — אשר השפיעו האמונה על המון העם, עוד טרם באו לידי נסיונות, פשטו מעצמם את לבושי הכומרים, וסלקו עצמם מאמונתם, ולבשו צורה אחרת, ונטפלו אל הממשלה החדשה לשמש ולשרת את הכפירה, כי מאי נפקא מינה להם את מי לשרת — את האמונה או את הכפירה, עיקר תכלית עבודתם בשביל לקבל פרס, ואשר ע״כ גם הממשלה גופה לא התעניינה כ״כ לרדוף אחרי שארי האמונות של האומות, כי היתה בטוחה אשר יבוטלו מעצמן. עיקר ענינה, אשר הממשלה הניחה עצמה ע״ז, ומסרה עצמה בכל כחה ועצמותה ברוב עמל ויגיעה בתחבולות שונות ובגזירות קשות — במשך שנות העשרים, מראשית ממשלתה עד הפרק הזה שאנו עומדים בו כעת, היתה לשרש ולעקר האמונה הטהורה היל״ת, הנטועה בלבות ישראל מאבות עולם, האמונה הנוזלת בדמם ועורקיהם של כ״א מישראל, ומסורים בכל לבם ונפשם ומאודם לה׳ ולתורתו, ואשר לא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו חו״ש, והקב״ה מצילנו מידם.

עוד בראשית ממשלתה החלה להרע ולהשחית בהר הקדש „בירושלים" — אלו היראים והשלמים באמונה, והחלה לפרוע פרעות בישראל לבטל התורה ולומדי', ונתכונן ע"ז מוסד מיוחד. המוסד הזה נסח על עצמו שם חוצפה, ונקרא בשם מורדי א־ל (בלשון רוסיא בעזבאָג), לאלפים ורבבות, אנשים ריקים ופוחזים פריצים וכופרים, אשר קבלו משכורתם בעין יפה מהממשלה, נפוצו על כל המדינה כולה, ועבדו בעבודה זו — להעביר את היהודים מאמונתם, ולהפריעם מקיום התורה והמצוה, והממשלה החזיקה בידם בסתר ובגלוי. והגם שבגלוי מפורש לא היו חוקים כאלה בה„קונסטיטוציע" להפריע האמונה והדת, מפני שלא יאתה להם הדבר כלפי חוץ למדינה — שידעו מנבלותם ושפלותם, כי בראשית ממשלתם לא היתה עוד חוצפתם גדולה כ"כ, והתחשבו עם דעת הרבים שמחוץ למדינה, כי לא ישמע נבלה כזאת בשום מדינה להשתמש במדה מגונה כזו של הכרח וכפי' — לבטל איזה אמונה שתהי', ובפרט ממשלה זו אשר קראה חופש ודרור לכל העמים. וע"כ הועמדה מפלגה זו של „מורדי־אור", להסך ולהסתיר בעד צורתה האמיתית, כדי שתוכל להתנצל כלפי חוץ — באמרם, שרוח הכפירה הוא דעת העם והקהל בעצמם, שאינם רוצים היל"ת לשאת על עצמם עול האמונה.

לדאבון לבנו ולחרפתנו, היו במפלגה זו גם הרבה מעם ישראל, הפריצים והכופרים — אשר שאפו דיעותיהם הכוזבות ושטותיהם הנפסדות ממעין מושחת וממקור נרפש — בראשיתם — המה חברה „מפיצי השכלה" אשר המה היו בעוכרי ישראל ר"ל, והמה הכניסו ארס ורעל הכפירה בנוער ישראל — גם באלה אשר ישבו בשבת תחכמוני של הישיבות, וכאשר נתקעקע ביצתן יצאו מהם השרצים והנחשים האלו ר"ל.

פרק רביעי

הרבי עומד בפרץ

אכן בראשית ממשלתם הי' עוד מושב כ"ק אדמו"ר (שליט"א) [מוהריי"צ נ"ע] דליובאוויץ במדינה ההיא והוא עמד בפרץ נגדם, בתוקף של מסירות נפש לחם עמהם.

יצא במחאות גלויות על הדבר שמבטלים החדרים ללימודי התורה שהדבר הזה הלא גם נגד חוקי הממשלה, כ"ק שלח שלוחים מיוחדים אנשי חיל ויראי אלוקים באי כחו, בעיירות ומושבות

הקטנות לעודדם ולחזקם ברוח היהדות, שבל יפול רוחם בקרבם ויחזיקו חדרים של חמשה ילדים בחדר א', ויתחזקו בלימודי התורה בקביעות עתים ברבים ולהתחזק בכל עניני הדת, בשמירת שבת־קדש ובטהרת המשפחה, השלוחים מלאו את תפקידם ועשו תיקונים הרבה.

תקנו מקואות במושבות הרבה ויסדו חדרים, ובמקומות אשר היו נזקקים לתמיכת כסף על ענינים אלו שלח כ"ק אליהם בכוחו הנדיבה ביד רחבה ומלאה בלי מעצור, כעשר שנים הגין כ"ק אדמו"ר (שליט"א) [נ"ע] בעד התורה ולומדי'.

המוסד הקדוש ישיבת תומכי תמימים המפורסמה התקיים בכל תהלוכותיו, תלמידים הרבה למאות למדו בשקידה רבה, וסעיפים וסניפים מהמוסד הזה היו במקומות הרבה לצעירים, וגם הי' וועד מיוחד להכשרת רבנים ושוביי"ם אשר שם למדו אברכים ובחורים כמה עשרות להתמחות על רבנות ואומנות הזביחה.

הגם שבתי הלימודים אלו לא היו בפרסום, אכן גם לא התחבאו במסתרים, ולמדו ללא שום יראה ופחדים, הי' להם על מי להשען באילנא רברבא, כל המוסדות האלו התנהלו ע"י הוראת כ"ק, ורוח קדשו חי בהם.

היו מקרים אשר התנפלו על הישיבה ולומדי', וראשי הקהילות המתעסקים בצרכי צבור ישבו על מכונם ושמרו משמרתם, ורצו לבטלה ולדונה במשפט מעוקל כאילו עברו על חוקי הממשלה. אכן כ"ק הכניס עצמו בסכנת נפשות, ובתוקף מסירות נפש הגין בעדה והצילה, ובמשך הזמן הזה לא אירע שום אסון לא להלומדים ולא להמתעסקים והמחזקים.

אמנם היו מקרים אשר נתפסו למאסר איזה מהמתעסקים בהחזקת התורה ועניני היהדות, ודנום לגלות ממקומות מגוריהם למחוזות אחרים, אכן לא הי' בזה שום אסון חו"ש, עונשם לא הי' גדול וחמור כ"כ, גלותם לא ארך זמן רב וכעבור הזמן שנשפטו נתפטרו מעונש הגלות וחזרו לבתיהם, והרבנים חזרו לשבת על מכונם ושמרו משמרתם משמרת הקודש בעריהם, והממשלה לא שלחה יד להרע להם בגלוי, הגם שהפחידום ואיימו עליהם, והעמיסו עליהם תשלומי מסים גדולים, אבל לא שלחו ידם להרע להם בגלוי.

פרק חמישי

הנהגת נשיאותו

כל השנים הללו נהג כ״ק אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] נשיאותו כדרכו בקדש תמיד, ולא נגרע מעבודתו עבודת הקודש שום דבר.

בשבתות וימים טובים אמר מאמרי דא״ח ברבים לפני עדה רבה וקהל גדול. כי מלבד האנשים העירונים התדירים שהיו מתפללים בביהכנ״ס של האדמו״ר אשר הי׳ במעונו, היו נאספים עוד על כל שבת ויו״ט, וביותר על חדש תשרי, הרבה אורחים ממקומות שונים מקרוב ומרחוק.

בין האורחים היו הרבה חסידים בעלי דעה והשכל ועובדי ה׳ אשר התקשרותם להאדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] היתה קשר פנימי ונפשי בדברים הנוגעים לעבודת ה׳, מהם היו גם הרבה רבנים גדולים מפורסמים מופלגי תורה והיו בטלים להאדמו״ר בביטול פנימי ואימתא דמרא שרתא עלייהו, אשר ענין נסיעתם להאדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] הי׳ משרשי ויסודי העבודה.

[וזאת וכזאת היתה דרך החסידים עוד מלפנים, מיום הווסד תורת החסידות ע״י הצדיקים האדמורי״ם נשיאי חב״ד, אשר חוב קדוש הי׳ על כ״א מהחסידים לבוא לכל הפחות פעם אחת בשנה, להתראות ולקבל פני רבם, כדי להתחזק ולהתעורר בחיות פנימי והרגש נפשי בעבודת ה׳ כל השנה, והיו באים לשמוע לקח מפיו הקדוש אמרי תורתו מאמרי דא״ח הנאמרים בהתלהבות ודביקות לה׳, ודבריו הקדושים היוצאים מלב קדוש וטהור בקול חוצב להבות אש ורגש אלקי היו נכנסים ונחקקים בלב השומע והיו מאירים את לבבו ומוחו להתעורר ולהתחזק ביתר עז בעסק התורה והמצוה ועבודה שבלב זו תפלה, ואח״כ היו נכנסים להיכל כ״ק על יחידות, אשר כל אחד מפרש שיחתו מכל תעלומות לבו, וכל נגעי לבבו מתהלוכות העבודה, ודורשים עצה ותושי׳ איך לתקן ולהיטיב את דרכיו, והאדמו״ר משית עצה ודרך בעבודה לכל אחד לפי ערכו].

וגם היו חסידים בעלי עסקים מאנשי עולם (וועלטלעכע מענטשן) אשר בשם חסידישע ,,בעלי בתים״ יקראו — אשר היו מחבבים ומיקרים גם כן את כ״ק האדמורי״ם בחיבת קודש, והיו חלים ורועדים לזכרם מצד יראת הרוממות, הם האמינו באמונה פשוטה וטהורה והדבר נרגש בנפשם, אשר הרבי הוא חכם גדול, מופלא ומרומם בקדושה, איש מופתי, והיו באים לשאול עצה בעניני

עסקיהם, ובכל תהלוכות ביתם ולבקש ממנו ברכה שיתברכו בבני חיי ומזונא רויחא בהצלחה, והיו סמוכים על עצתו ובטוחים בברכתו, וכפי אשר יצא מפיו הקדוש כן עשו ולא שינו לא לימין ולא לשמאל כי האמינו אשר עצת הצדיק הוא כאשר ישאל בדבר האלוקים.

ולפעמים לעת הצורך כשבא במיצר חו"ש, אשר ע"פ טבע לא הי' שום עצה איך להחלץ מהמיצר, היו באים ומפילים תחינה לפני כ"ק שיעורר ר"ר עליהם שיוושעו מצרתם ר"ל, כי אמונתם היתה חזקה אשר הצדיק בכוחו להפוך גם את מידת הדין למדת הרחמים, כמא' צדיק גוזר והקב"ה מקיים, וכן הי' באמת. אשר בכח אמונתם הפשוטה פעל הצדיק עליהם ישועות, למעלה מדרך הטבע. הרבה ענינים נפלאים ומופתים נתוודעו לנו ונתפרסמו ע"י סיפורי האנשים הפשוטים מה שאירע אתם עמם, ורבות כאלו נרשמו בספרים לזכרון לדורות.

וכל ימי היות שבתו של אדמו"ר (שליט"א) [נ"ע] במדינה ההיא עד היום האחרון לא נשתנה הסדר הזה אשר הרבה אורחים כן ירבו מסוגים שונים ,,חסידים", ,,בעלי בתים" היו מתקבצים ובאים, וכל האורחים היו מוכרחים להשתהות איזה ימים להמתין עד שיכנסו ליחידות, כי היחידות היתה נוהגת איזה ימים בשבוע על איזה שעות, ולא הספיקו כולם להכנס, וגם הרבה עסקנים ציבורים ורבנים גדולים וחשובים היו משכימים ובאים לפתחו של כ"ק לשמוע ממנו את חוות דעתו, איך להתנהג בענינים הציבוריים הכלליים, וכל הדברים היו נחתכים ונגמרים על פיו הקדוש.

אשר לרגלי כל זה הי' תמיד על יד מעונו של כ"ק שאון רב של אסיפות אנשים, אלו נכנסים ואלו יוצאים, ומעלות האולם המוליכים אל מעון כ"ק אדמו"ר (שליט"א) [נ"ע] אשר הי' בקומה השני' לא נחו ולא שבתו מהלוך האנשים כסדרן, אלו עולים ואלו יורדים, וכל שכני הרחוב ראו וידעו מכל הנעשה.

וכן הי' עוד הסדר נוהג, אשר בזמני השמחה של החגים ויומי דפגרא הי' התוועדות אצל כ"ק ,,פארבריינגען", ורבים למאות היו נאספים לשמוע שיחותיו הקדושות, ומתוך שמחה היו מנגנים ומרקדים, והקול נשמע למרחוק אשר כ"ז עשה פרסום גדול בכל הרובע ההוא, ובכל זאת לא נעשו שינויים, ולא נגרעו מהסדרים שום דבר.

פרק שישי

הרבי בפעטערבורג

בשנים האחרונות, כארבע שנים טרם נסיעתו של כ״ק, הי׳ מושב כ״ק בכרך היותר גדול של המלכות כולה, הן בשטחו וברבת האוכלוסין אשר החזיק בתוכו, וגם הצטיין ביופיו ותפארתו על כל הערים והכרכים של המדינה כולה, מלפנים, היינו בימי הממשלה הישנה, קודם שבאו אלו להממשלה, הי׳ הכרך הזה מיוחד רק למושב המלכים והשרים והאצילים הגדולים, וגם בזמן האחרון תפס הכרך הזה מקום חשוב ונכבד בעניני המלוכה, ראשי הממשלה היו נמצאים בה תדיר, המשטרה הבלשית היתה בה עזה מאוד עד אשר על אבן א׳ הי׳ שבעה עינים, והיו אורבים תמיד אחרי צעדיו של כ״א ובלי ספק אשר ראו וידעו מכל הנעשה במעון קדשו, מעון קדשו הי׳ ברחוב צדדי אכן לא רחוק מטבורה של עיר, שם הרחוב הי׳ מפורסם גם בין אינם יהודים לגדולים ולקטנים.

כשאירע לפעמים ולשם בא אורח חדש, ולא היו נהירין לו כל השבילין איך להגיע למעון כ״ק והי׳ תועה ומבקש הדרך, כיון שהגיע סמוך להרובע של הרחוב, הנערים של אינם יהודים אשר היו משחקים ברחוב, מהכרת פניו של האורח היו יודעים מה הוא מבקש והיו מוליכים אותו למחוז חפצו.

והדבר חרה להממשלה הכופרת מאוד, היות אשר כולם כורעים ומשתחווים לפניהם, וכל האמונות העמים השונים כבר בוטלו, ומרדכי לא יכרע ולא ישתחווה, ונוהג נשיאותו בפירסום.

כ״ק ידע בטוב אשר יש לו אויבים רבים המתנקשים על נפשו חלילה, אבל לא קם ולא זע מפניהם, ושמר משמרתו משמרת הקודש בתוקף של מסירות נפש, בוודאי לא רצה כ״ק להתגרות ברשעים אלו אשר השעה משחקת להם, ודבר הפרסום לא הי׳ לרצון לפני כ״ק ודעתו לא היתה נוחה מזה, אכן דבר הפרסום הי׳ בא מאליו וממילא, כזיו השמש אשר מאיר לארץ ולדרים בלי שום התעסקות.

פרק שביעי

המאסר והגאולה

הרשעים הללו בראותם אשר כ״ק מפריע בעדם ואינם יכולים להפיק זממם ולבצע מעשיהם הרעים מפני האור כי טוב אשר האיר

כ״ק במרחבי המדינה ברוב הודו וזיו הדרו וקדושתו סימא עיני החיצונים, וע״כ חשבו מחשבות רבות ורעות איך להפטר ממנו, כי ע״פ חוקי המדינה הרשמים המפורשים לא נמצא בו שום שמץ דופי להענישו. כל עניניו והנהגותיו של אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] אשר עשה והתעסק בהם הי׳ מדוייקים, ולא העביר חוק אפי׳ בתנועה קלה. ויעמיקו עצה רעה לארוג אריגת בדותא ועלילות שוא ולהתנפל עליו כמורד במלכות ולהענישו בעונש היותר חמור ר״ל.

זדים טפלו שקר ושננו לשונם כמו נחש, והשעה היתה משחקת להם ומעשה שטן הצליח בידם, ועלתה בידם לשלוט בקודש הקדשים להושיבו במאסר בט״ו לח׳ סיון תרפ״ז, כחיות רעות נהמו בנהימה רבה על הטרף שעלתה בידם, וכפשע היתה בינו ובין המות חו״ש, כי כבר נגמר דינו להעשות עוד טרם הושם במאסר ודבר המאסר הי׳ רק למסוה לפנים כלפי חוץ, כאילו הם משתמשים בדרישות וחקירות להוציא לאור משפטו.

אכן ישועת ה׳ היתה כהרף עין ומעשה נסים היתה אשר כ״ק נחלץ מבין שיני האריות. התועים אלו טעו בדמיונם הכוזב אשר מעשה הרשע והנבלה הזאת תתמך בין אצבעותיהם ולא יצא שום פרסום מזה, ואם גם תתוודע ותתפרסם ג״כ לא חששו מזה כי מי יאמר להם מה תעשה ומי יוכל להתערב בעניניהם הפנימים, ובפרט אשר הדבר הזה נתארג ונתכונן על יסודות המשפט לו יהא גם בדותא ועלילות שוא אבל מי יכול להכחישם.

בפועל הי׳ אשר מעשה הרשע והנבלה הזאת נתפרסמה תומ״י וארץ רעשה, מחאות רבות ממקומות שונות הוגשו נגד מעשה הבליעל הזאת, ואף גם בפנים המדינה הפיקו הרבה אי־רצון. אמנם במוחש ראו אשר ההצלה היתה באמת ע״י ניסים למעלה מדרך הטבע. כי כל הרעש והמחאות לא היו עוצרים בעדם לולא ה׳ שהי׳ לנו בזה להרעישם ולהפחידם, כי כבר היו כמה נסיונות כאלה אשר הוגשו כמה מחאות רבות מחוץ למדינה והרעישו עולם על מעשה נבלותם והם לא התפעלו מזה ועשו מה שרצו. רק באמת הי׳ אשר מן השמים הרעישו עליהם ונפלה עליהם חתה ורעדה כמעשה המפורשת במחנה ארם (מלכים ב׳ סי׳ ז׳) ,,וד׳ השמיע את מחנה ארם קול רכב כו׳ . . . וינוסו לנפשם״, ובעהי״ת הופרה עצת זדים ובוטלה מחשבתם הרעה, והוכרחו להוציא בלעם מפיהם. ביום י״ב לח׳ תמוז תרפ״ז ניתן לכבוד אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] החופשה ליצא לחירות חוץ למדינה ויום השלישי הוא יום שהוכפל בו כי טוב. י״ב לח׳ תמוז הוא גם יום הולדתו של כ״ק אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע], בשנת תרפ״ז

שנים עשר יום לחדש תמוז בשלישי לסדר הנני נותן לו את בריתי שלום ניתנה לו גאולה ויצא לחירות בשלום. וע״כ הוקבע היום הזה י״ב לח׳ תמוז לכל אנ״ש והתמימים ליום חג גאולה והתוועדות יום משתה ושמחה לזכר הנס הגדול על גאולתנו ופדות נפשנו. אשר חיינו ניתן לנו, יום הגאולה של כ״ק אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע].

בשנת תפר״ח כעבור ימי החג ניתן הרשות לכ״ק אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] עכב״ב ועוד משפחות אחדות מהחסידים המקורבים והמסורים והנתונים אליו בלבם ונפשם ומאודם להעתיק דירתם ומושבם אל מחוץ למדינה לריגא מדינת לטווי׳ ולכבודו של האדמו״ר בא ציר מיוחד מקהל עדת ישראל הלטווית, איש נכבד רם המעלה איש מדיני אשר נשא משרה ושררות במשטרי המלוכה הלטווית חכם גדול ויראתו קודמת לחכמתו מופלג בתורה ויראת שמים מדקדק במצות על דקדוק קל של ד״ס, הרהח״ס מרדכי דובין לקבל פני אדמו״ר, ללוותו בדרכו ולהביאו בכבוד עיר ריגא.

דבר רישיון ההעתקה בעצמו יכול להעיד ולהוכיח איך שפלה רוחם ונשבר גאון עוזם וחוצפתם בפני קדושת אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] כי דבר ההעתקה מחוץ למדינה היתה מן ההוויות הבלתי מצויות, בקושי גדול עלתה למי שהוא להשיג רשיון העתקה מחוץ למדינה כי מפני החשש שלא יתוודע ויתפרסם הנהגתם הפנימית כמו שהי׳ לאמיתתה נגעלו דלתות היציאה, ובפרט לאיש חשוב ומפורסם אשר דבריו יתאמתו ויעשו רושם חזק הי׳ להם בוודאי לחשוש מזה ולעצור בעד העתקתו.

אכן נתקיים בכ״ק מה שכתוב ,,ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו״, באותו הפרק נכנעו ונתבטלו כל השונאים והכירו ברום מעלתו אשר הוא איש נעלה ומרומם, ולא חשדוהו שיוציא שם רע עליהם. ובאמת הי׳ הדבר כן אשר אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] הי דורש בכבוד אכסניא ובכבוד השלטון, ומעולם לא הוציא שום הגה של קלון ושמצה נגד חוקי המדינה ומנהיגיו, ותלה דבר מאסרו באנשי הבליעל הפחותים והשפלים, אשר לרגלי השנאה לדת משה וישראל בדו עלילות שוא נגד חוקי המדינה ומחשבתם זאת היתה ניכרת מתוך מעשיהם אשר כבוד גדול עשו לכ״ק בעת נסיעתו, על התחנה של מסה״ב נאסף קהל גדול מהחסידים אשר בא מכל קצוות המדינה ללוות את כ״ק וליקח ממנו ברכת הפרידה, וגם עם רב מהאנשים העירונים והי׳ דוחק גדול והועמדה מהממשלה משמרת כבודה משוטרים רבים ובהדרת הכבוד התמסרו להאדמו״ר שליט״א, וגם לכל העם אשר באו ללוותו.

קרוב הדבר אשר המפלגה של „מורדי האור" אשר עבודתם היתה מיוחדת להסית ולהדיח מדרך התורה והמצוה, היו שבעי רצון באותה שעה שנתפטרו מהמאור הגדול הזה ויהי' ביכולתם לעשות מעשיהם המכוערים במחשך באין מפריע, וכן הי' לפועל מיום אשר נסע כ"ק מהמדינה פנה זיוה והדרה, השמש שקעה אצלינו ועננו ערפל נמתחו והחשך כסה ארץ, ומיום אל יום נעשה החשך כפול ומכופל הרדיפות על שלומי אמוני ישראל נתגברו מזמן לזמן.

ובתחלה התחכמו להרע לבטל התורה ולומדי', וגזרו גזירה שבל יראה ובל ימצא שום מוסד ללימודי התורה עד חדר קטן למתחילים ועד בכלל, וכיון שעלתה בידם להשמיט את התורה הקדושה מישראל אשר היא מקור חיינו, שוב שלטה ידם בקודש לגדל ולהרחיב הפרצה מיום אל יום לעשות הירוס ושַׁמָּה בכל הענינים העקריים של היהדות בחלול ש"ק, במאכלי כשר, בטהרת המשפחה כו', ה' ישמרנו.

פרק שמיני

המצב הכלכלי

גם המצב הכלכלי הורד והושפל עד היסוד בה, כי אם בתחלת ממשלתם לא שלחו ידם אלא בעשירים הגדולים ובזזו הונם וכל רכושם, אבל הבינונים וכש"כ הדלים, אשר בשבילם הי' כל הרעש והמהפכה הזאת, ואשר בזכותם באו להממשלה, נשארו עוד על עמדם ולא נגעו בהם לרעה. היו עוד בעלי אחוזות בינונים שהתעסקו בעצמם בעבודת האדמה, והקרקעות היו בידם וברשותם, וכן בחבל המסחר ובתי החרושת והתעשיות הבינונים נשארו עוד בידי הבעלים, אכן מזמן לזמן הכבידו עולם בתשלומי מסים גדולים, והגזירה של המסים היתה קשה כ"כ עד שלא הי' באפשרי לעמוד בה, מי שלא שילם בזמנו העביטו ממנו כל רכושו עד כלי הבית גם הכרים והכסתות, עד שלבסוף נעשו כולם עניים וגברין ערטילאין דלית להו מגרמייהו כלום. כי כל הרכוש והעושר של המדינה כולה מהחל עד כלה, היינו כל הקרקעות ונכסי דלא ניידי היינו כל הבנינים שעליהם, וגם נכסי דניידי מכל הסוגים והמינים, מדוממים וצמחים ויבולי השדה ועד כל מיני בע"ח אשר בים וביבשה, הכל כבשה הממשלה ורכשה לעצמה וברשותה היו עומדים, ואין רשות לכל אדם להשתמש אלא לראותם בלבד, היתר השימוש הוא רק כדי חייו שתאחז הנשמה בגוף.

וכן כל חבל המסחר מגדול עד קטן, וכל בתי החרושת והתעשיות וכל בתי אומנות מכל סוגי אומנות, חייטים רצענים, נגרים נפחים וכדומה, כולמו היו ברשות הממשלה.

ומין המדבר בלי הבדל זכרים ונקבות, אשר השם ,,מדבר״ לא הי׳ שם התואר והמעלה, רק שם המושאל מפני שבמינו הוא מדבר, אבל בפועל ממש לא הי׳ מדבר, כי חופש הדיבור נוטל מכולם ולא הורשו לדבר רק הדברים אשר הממשלה שמה בפי כ״א לדבר, כי אם להנאתה ולטובתה. כולמו היו עבדים קנויים קנין עצמי של הממשלה בגופם ונפשם, כ״א הי׳ מוכרח לעבוד ולהשלים מתכונת העבודה כפי הקיצבה אשר שמו עליו בעד שכר מצומצם אשר לא הספיק גם על צרכי החיים ההכרחיים, כל האומנים והפועלים היו עובדים תחת השגחת פקידי הממשלה ואין רשות לכל אדם ליהנות מיגיע כפיו לקבל איזו מלאכה מאיש פרטי שלא בהורמנא דמלכא, ומי שנכשל בעון זה הי׳ נתפש כגנב, כ״א הי׳ מוכרח שיהי׳ בידו תעודת עבודה ממקום עבודתו, ובלי תעודה זו לא הי׳ באפשרי להשיג שום דבר לכלכלה, לא מזון ולבוש וגם דירה.

מובן אשר מצב הכלכלי הזה הי׳ כמצודה פרושה על כל החיים, לצודם ברשת זדים ובני בליעל, וגרם לניזקין והירוס גדול ביסודי ועיקרי הדת, עפ״י רוב אלה אשר עבדו בבתי החרושת, או גם שרתו בחבל המסחר והעסקים של המלוכה, היו מוכרחים ואנוסים לחלל את ש״ק ולבטל מצות תפלה ותפלין, כי היו מוכרחים לבא בהשכמה אל העבודה בעתה ובזמנה בלא שום איחור גם על רגעים ספורים — תחת עונש חמור, ומה גם ביותר בימים הקצרים אשר העבודה הותחלה עוד באשמורת הבקר, טרם הגיע זמן התפלה, והיו מאחרים העבודה עד אישון לילה.

גם העניות והדחקות אשר מעבירה את האדם מדעתו ומדעת קונו חו״ש, הביאה את הרבים לידי מאכלות אסורות, כי מאכל כשר הי׳ יקר המציאות להשיג, ובמחיר יקר ביותר, והיו מוכרחים לאכול מהנזידים אשר בשלו בבתי מבשלות של הממשלה, ועבירה גוררת עבירה, עד אשר בהמשך הזמן צלחה למלכות הרשעה ללכוד במצודתם רוב ישראל תושבי המדינה שפרקו מעליהם עול התורה והמצות, אבל רובם היו אנוסים.

פרק תשיעי

פועלים ביתיים

אכן בכל עת צרה וצוקה שלא תבא על עם ישראל, וניתן רשות למשחית חו״ש, ושונאי ישראל עומדים עליהם לכלותם חו״ש, ונראה כאילו הקב״ה מסתיר פניו מהם חו״ש, באמת הקב״ה משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, ושומר עמו ישראל שלא תאבד שארית יעקב.

וכן גם בעת צרה זו השאיר הקב״ה ברחמיו וחסדיו המרובים מוצא ומפלט לשארית עמו, להמלט מפח יוקשים אשר שמו למו, והיינו שנשארו עוד מקצועות בעבודה אשר הממשלה לא יכלה לתפשם ברשותם ונתנו להעשות בבית הפועל וברשותו, ואלו הפועלים היו נקראים ,,פועלים ביתיים״. הממשלה התייחסה אליהם בעין זעם וברוח סוררת, כי לא ברצונם הטובה הי׳ להניחם שיעבדו בביתם שלא תחת השגחת הפקידים שלהם, אכן מוכרחים היו בזה לרגלי סיבות שונות, אשר באמת היתה זאת השגחה פרטית מן השמים ומה׳ נסבה זאת להשאר שם ושארית בישראל.

הפועלים הביתיים נגרעו בזכיותיהם ביחס הכלכלי, אשר המחיה היתה מתחלקת מטעם הממשלה לפי מדריגת הפועלים, ועוד זאת שהטעינו עליהם תשלומי מסים, אכן בזה הי׳ יפה כחם שעמדו ברשות עצמם להשלים מתכונת העבודה ששמו עליהם מתי שירצו והי׳ ביכלתם לשמור התורה ולקיים את המצות, והגם שעל דרכם היו ג״כ אבני נגף ומכשולים רבים במניעות ועיכובים רבים, אמנם הי׳ באפשרי לעמוד בנסיונות הקשים.

ושארית הפליטה שנשארו נאמנים לה׳ ולתורתו, השתדלו בכל אומץ להסתדר בעבודת הבית, להשיג את המכונות והמכשירים לעבודה זו, אשר זה ג״כ הי׳ מוטל עליהם וקבלו כל הקשיים והכבידות באהבה כדי להנצל מהנסיונות היותר קשים של חלול שבת־קודש וכדומה.

פרק עשירי

חינוך הבנים

אכן השאלה היותר קשה ומרה אשר עמדה על הפרק היתה שאלת חינוך הבנים לגדלם על ברכי היהדות, כי לבד זאת אשר רוח הכפירה ופריקת־עול משלה בכל, והתפשטה בכל עזוזה ומערומיה עד שהאויר הי׳ מושחת ונפסד, עוד זאת אשר לא היתה האפשרות לעשות הפעולות הדרושות לזה, כי הממשלה רדפה את המלמדים וההורים אשר מסרו ילדיהם לתלמוד־תורה, וכאשר אירע לפעמים שתפשו חדר ילדים שלמדו בצינעה, הענישום קשה.

המלמדים המומחים אשר היו לפנים ספו וגם כלו, כאילו לא היו מעולם, וחרדו גם שלא יזכר שמם הקודם עליהם, וזה פעל על ההורים שגם אלו משארית הפליטה אשר בעצמם היו שומרי תורה ומצות, מ״מ בנוגע לחינוך הבנים לא היו כולם שווים בדיעותיהם, היו כאלה אשר אמרו לנפשם נואש, והשלימו עם מצב האיום והנורא, אשר ראו בעיניהם כי ילדיהם יורדים לבאר שחת ואבדון חו״ש, והביטו ע״ז בשאט נפש ובקרירות, ולא חשו ולא דאגו והתנצלו ע״ז — באמרם — אם השי״ת רוצה בכך מה לנו לעשות, השי״ת ילחום להם וינקום את נקמתינו מהם, היו כאלה אשר הצטערו והתמרמרו מאד על איבוד בניהם אשר הם גדלים ללא תורה וסופגים בתוכם רוח הכפירה ופר״ע ר״ל, והסיחו דאגתם ומר נפשם בפני אחרים, ובפועל לא עשו מאומה.

אכן היראים והחרדים בדבר ה׳ ביותר — אשר מסרו נפשם על קיום התורה והמצות בכל דקדוקיהם ופרטיהם, וגם בזמן האחרון אשר הסכנה היתה כרוכה בעקבותיהם של שומרי התורה — לא נפלה רוחם ולא הרפו ידיהם, התאזרו חיל בגבורים, בגבורה של תורה לעמוד חזק על משמרתם משמרת הקודש, לקיים כל מצות התורה מבלי וותר אפי׳ בקוצו של יו״ד, אלו היו חבורת התמימים, חניכי מוסד הקדוש ישיבת תו״ת דליובאוויץ.

פרק אחד־עשר

ישיבת תומכי תמימים

מוסד הקדוש הזה, ישיבת תומכי תמימים דליובאוויץ נתייסד בשנת תרנ"ז לפ"ק, ע"י אדמו"ר הקדוש ציס"ע אור עולם נזר ישראל ותפארתו זצוקללה"ה נ"ע בג"מ, והתנהל ע"י בנו אדמו"ר (שליט"א) [נ"ע] נשיא ישראל מנהיג הדור.

הזמן ההוא הי' עוד זמן בהיר אשר אור התורה האיר בכל מרחבי המדינה, היו הרבה ישיבות גדולות מפורסמות בכל תפוצות ישראל, וראשי הישיבות ומנהליהם היו חכמים גאוני הדור והשפיעו מאור תורתם על המדינה כולה.

אכן הישיבה הזאת היתה יחידה במינה מפני הטעם לשבח, שבה נתלו שני המאורות, כי לבד לימוד התורה הנגלית בתלמוד ופוסקים אשר למדו בשקידה רבה, והיו תלמידים למאות מצויינים מופלגי תורה אשר הוכתרו בכתר הרבנות והאירו את העולם באור תורתם הנגלית, למדו ג"כ פנימיות התורה, אשר הלימוד הזה מכניס אור וחיות פנימי בלימוד התורה הנגלית, ובקיום המצות ובעבודה שבלב זו תפלה, ומזכך ומברר את גסות וחומריות האדם לתקן מדותיו הטבעיות, ומעורר רגש אלקי בלב ישראל, והיא נקראת „תורת החסידות" או „תורת חב"ד".

תורת החסידות היא חכמה עמוקה נפלאה בחקירה אלקית, בביאורים רבים ובהסברים טובים בכמה משלים ודוגמאות קרובי ההשגה, עד שיהי' מובן לכל מי שרוצה לייגע את עצמו בעיון שכלו. הלימוד הזה מפקח עיני האדם ושכלו שלא יביט על העולם ומלואו וכל הדברים אשר נעשים תחת השמש בעיני בשרים וגשמיים, כמו שהם נראים בחיצוניותם, דברים טבעים נפרדים חו"ש מאלוק' שברא אותם, והעולם כמנהגו נוהג חו"ש, ומשו"ז נקראת חכמה זו תורת חב"ד להבין ולהשיג בחכמה בינה ודעת בידיעה שכלית לפי ערך שכלו של כל אחד ואחד, איך שהוא יתברך, אשר לגדולתו אין חקר ולרוממותו אין סוף, מחיה ומהווה את כל העולמות וכל הנבראים בכל שעה ובכל רגע מאין ואפס המוחלט, להיותם חיים וקיימים בדבר ה' וברוח פיו כל צבאם השופע עליהם תמיד בכל עת ובכל רגע, וכמאמר המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה

בראשית, ומבלעדו ית' אין להם שום קיום ומציאות, ואיך שהוא ית' יחיד ומיוחד באחדות פשוטה, ואיך שהוא ית' יחיד ומיוחד גם אחר שנבראו העולמות כמו קודם שנבראו, בלי שום שינוי ממש, כמאמר אני ה' לא שניתי ואתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא משנברא, הוא ממש בלא שום שינוי. וגם להבין מעלת נשמות ישראל בשרשן ומקורן אשר נקראים בנים למקום, ואשר הנשמה היא חלק אלוה ממעל ממש, כמ"ש חלק ה' עמו. וגם להבין מעלת התורה והמצות אשר הם חכמתו ורצונו ית', והוא ית' וחכמתו אחד כמ"ש הרמב"ם ז"ל אשר הוא היודע והוא המדע, וזהו מ"ש בזוהר דאורייתא וקוב"ה כולא חד, וגם להבין תכלית כוונת בריאת העולמות, ותכלית ירידת הנשמה לעולם הזה להתלבש בגוף גשמי וחומרי אשר הירידה היא גדולה עד למאוד מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, ואשר ירידה זו היא צורך עלי', שע"י קיום התורה ומצות בעולם הזה תתעלה הנפש ותתאחד עם עצמות א"ס ב"ה, כמא' הזוהר תלת קשרין מתקשראן דא בדא, ישראל ואורייתא וקוב"ה וכולא חד, ואשר זה כל האדם ותכלית בריאתו ובריאת כל העולמות וכמא' רז"ל בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית.

אשר עניני הדברים הנאמרים המה סימנים מאיזה ראשי פרקים, והובאו לדוגמא לידע איזה מושג מהאור כי טוב הגנוז בלימוד החסידות אשר הוא אור נעים אור צח מצוחצח, והוא מקים אף מרומם את האדם גם מקטני ההשגה מעפרו ושפלותו ומעמידו על האמת, להאיר לפניו את הדרך אשר ילך בה כמא' הכתוב ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.

מעיינות חכמה זו נובעים ממקור עליון מקור נאמן קדוש ה' מופת הדור המאור הגדול הבעש"ט זצוק"ל נ"ע בג"מ, אשר שולח ממרומים להאיר לארץ ולדרים ולהחיות את העולם, מיוסדים על יסודות הקבלה מהאריז"ל והרח"ו ז"ל והרמ"ק ז"ל וזוהר הקדוש מהרשב"י ז"ל ומדרשי חכמינו ז"ל.

הבעש"ט קיבל תורה זו מן השמים ומסרה לתלמידו המיוחד המפורסם מופת הדור הגאון האלקי קדוש עליון נ"ע בג"מ הידוע בשם מעזריטשער מגיד נ"ע בג"מ, וממנו לתלמידיו ותלמידי תלמידיו.

אכן בעיקר נפוצו מעיינות אלו ונתרחבו ונתפשטו בנהרות עדן בחידושים וביאורים בהשכלות עמוקות ונפלאות ע"י נשיאי חב"ד,

אשר נשיא הנשיאים והאב הראשון ומקור חיינו הוא הגאון האלקי המאור הגדול קדוש עליו ציס"ע זצוקללה"ה נ"ע בג"מ אשר נקרא בשם אדמו"ר הזקן או בעל השו"ע והתניא, וע"י נשיאי חב"ד נתפשטו המעיינות אלו כמים שאין להם סוף, ונשתלשלו מעומק רום, עד שתהי' מובנה ומושגה גם לקטני ההשגה כ"א לפי ערכו.

האדמו"ר מליובאוויץ נ"ע בג"מ, בשנת תרנ"ז חזה ברוח קדשו ועינו הטהורה היתה צופי' למרחוק לימים יבואו, אשר לא יהי' ביכולת להתחזק ביראה ואמונה בלי לימוד תורת החסידות, ורק הלימוד הזה הוא נותן כח ועוז לעמוד חזק באמונת ה' באור וחיות פנימי בכל עת מן העתים, וע"כ נתן דעתו ולבו לייסד המוסד הקדוש הזה וקרא להישיבה בשם ,,תומכי תמימים".

מרכז הישיבה הי' בליובאוויץ, עיר קטנה ברוסיא הלבנה מקום מגורתם של נשיאי חב"ד במשך מאה שנה, ונסתעפו ממנה הרבה סניפים ומחלקות בעיירות רבות וממנה יצאו לאלפים גדולי ישראל מופלגי תורה אשר האירו פני תבל באור תורתם וחסידותם.

והיא שעמדה לחבורת התמימים חניכי המוסד הקדוש הזה אשר גם בזמן האחרון בפרק זה שאנו עומדים בו כעת, אשר החשך הי' כפול ומכופל, נשארו תמימים וחזקים באמונת ה' בשמירת התורה והמצוה, וגם בחינוך בניהם על ברכי התורה והיהדות.

פרק שנים עשר

תלמידי התמימים

התמימים דאגו עבור קיום בניהם בדאגה מיוחדת ובפו"מ מסרו נפשם ע"ז ועשו כל מה שביכולתם. המה הניסו את ילדיהם אל הבתים ולא הניחום לצאת החוצה, כמאמר חז"ל דבר בעיר כנס רגליך, שלא יתרועעו ולא יתחברו עם חברים רעים ילידי הזמן האחרון, ולא יזיקם חלילה האויר המעופש אשר בחוץ, והשתדלו בכל אומץ להשריש בלבות ילדיהם הרכים האמונה הקדושה והטהורה, אמונת ישראל. האבות בעצמם היו המלמדים את בניהם, והגם שהיו טרודים ועמוסים תמיד בעבודה רבה להמציא מחיית ביתם, כי העבודה אשר עבדו בשביל הממשלה לא הספיקה גם על לחם צר ומים לחץ, והוכרחו להמציא המצאות בעבודה ועמל גדול,

איך להביא טרף ומזון לביתם, ובפו״מ בנפשם הביאו לחמם, בכ״ז דחקו עצמם להפנות מהעבודה ולמצוא גם עת וזמן לעשות לה׳, ובכל עת מצוא עסקו בלימוד עם בניהם, אם ביום, ואם בלילה. כל המניעות ועיכובים שמבית ומחוץ לא עכבו ולא עצרו בעדם, כי כל מאוויים ומגמת נפשם של התמימים בחייהם הי׳ רק באחת, להשאיר אחריהם דור ישרים יבורך, שגם בניהם אחריהם ישמרו דרך ה׳, ויהיו חזקים ותמימים באמונתם, כמו שהודרכו ונתחנכו הם בעצמם בלמדם ספר בשבת תחכמוני בישיבת תו״ת דליובאוויץ, ע״י השפעת מוריהם ומדריכיהם, ובעיקר ע״י השפעת מייסד המוסד הקדוש אדמו״ר דליובאוויץ נ״ע בג״מ, וע״י השפעת בנו האדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] המנהל הראשי נשיא ישראל, אשר רב טובם ואורם האיר בהם להחיות את נפשותיהם, והפיחו בהם רוח עוז ותעצומות לעמוד חזק באמונתם בכל עת מן העתים שונים ומתחלפים.

אשר ע״כ, חבורת התמימים לא התחשבו בכל הקשיים והכבדות והמניעות אשר עמדו על דרכם, כי במה נחשב להם מול ענין הנשגב והנעלה אשר יסודתו בהררי קודש, וחפץ ה׳ בידם הצליח להכות שרשים עמוקים ונאמנים לאמונת ה׳ בלבות ילדיהם הרכים, כי בעודם בינקותם חנכום וגדלום על ברכי התורה והיהדות, ועיניהם היו צופיות תמיד אחריהם ולא הסיחו דעתם מהם, לשמרם בשמירה מעולה על טהרת הקודש, להצילם ממים הזדונים אשר שטפו שטף רב ובקצף נורא.

פרק שלשה־עשר

ילדי התמימים

ילדיהם של התמימים היו מצויינים וניכרים, משונים מכל הנערים העירוניים בני גילם, הצטיינו בלבושיהם — לבושי צניעות ויראת שמים, הציציות מארבע כנפותיהם היו בולטים ונראים משולי בגדיהם, ראשיהם מכוסים תמיד, וגם בעת השרב אשר החום בוער כאש היו מכוסים בכפה קטנה הנקראת ,,מקיף״, ולא כשאר הנוער אשר החוצפא והפריצות היתה מתפרצת וניכרת גם מתוך לבושיהם, אשר הלכו תמיד גלויי ראש, וערומים למחצה. הצטיינו גם במחזה פניהם, רוח עדינות ויראת שמים שרתה על פניהם, וניכרת מתוך פאת ראשיהם הארוכים המשתרבבות על לחייהם.

הנימוס הצטיין אצלם בכל תהלוכותיהם ובתנועותיהם, כשהתראו לעת מן העתים בחוצות וברחובות קרי׳ לא הרעישו ולא השתובבו כנערים השובבים והפרועים, דרך ארץ אשר קדמה לתורה הלכה לפניהם ולוותה אותם על דרכם. המה לא התערבו מעולם בחבורתם של ילידי חוץ במשחקיהם ובשובבותם, ועמדו מרחוק בנימוס ובשלוה כגדולים. כאשר נגשו אליהם ילידי חוץ אלו ולעגו והתלוצצו על פאותיהם וציצותיהם לא נפלה רוחם עליהם, לא בושו ולא הוכלמו, וגם לא התגרו בהם, המה ידעו את המרחק הרב ואת התהום העמוקה אשר יפרידו ביניהם, והביטו עליהם כמו מגבוה על נמוך שפלים ונבזים היו בעיניהם והתעיבו גם את דרכיהם ומעשיהם המקולקלים. וגם לפעמים רחוקים באיזה מקרה אשר התערבו באיזה משחק עם בני שכניהם, לא התבוללו עמהם בקלות ראש, והיו ניכרים ועומדים בפני עצמם כשמן הצף על גבי מים.

הנערים אלו בני התמימים המשיכו את עיני רואיהם אחריהם והביטו עליהם בתמהון ובפלא, כי מחזה כזה בעת האחרון הי׳ בלתי רגיל ומצוי, הניעו בראשיהם והראו עליהם באצבעותיהם, מאין באו ? ומי גדלם ? יהודים קטנים אלו, (די קליינע אידעלעך).

הנערים אלו היו מצויינים גם בבתי כנסיות, כי מבלעדם לא נראה שום ילד או נער שיבוא לביהכנ״ס, ילדים אלו היו לחן ולתפארת בעיני רואיהם, בבתי כנסיות סבבום ועטרום באהבה וחבה, והתברכו בהם ואמרו אלה זרע ברך ה׳.

רבים התקנאו בהם בראותם נער כבן שש ושבע עומד על יד אביו ומתפלל מתוך הסידור מלה במלה, באותה שעה אשר בניהם משתגעים ומשתובבים בחוצות כפראי אדם ללא תורה וללא ד״א. אמנם יותר היו אלה אשר בזו אותם ולעגו עליהם מאלה אשר כבדום וחבבום, אשר מחמת זה השתדלו שלא להתראות בחוצות כי אם לפרקים רחוקים בעת הצורך.

נערים אלו כשעמדו על דעתם ידעו נכונה, אשר המה בזמן ומקום הזה מיעוטא דמיעוטא, והמה כאבותיהם נרדפים מהפוקרים והכופרים הרבים אשר רבו כמו רבו, והפוקרים אלו המה עוד השליטים וידם על העליונה, אמנם הדבר הזה לא עשה עליהם שום רושם והתפעלות. מאמר ר״י בן תימא הי׳ תמיד שגור על פיהם ולשונם ,,הוי עז כנמר״ שלא להתבייש מפני המלעיגים, והאמינו

באמונה שלימה כי יבוא יום אשר יקויים היעוד „**ונגלה כבוד הוי' וראו כל בשר**" ואז יהי' ידם על העליונה, ותועי לבב אלו המה יבושו ויכלמו.

פרק ארבעה־עשר

הפצת המעיינות חוצה

התמימים וילדיהם, הגם שהיו מעט מזעיר בזמן האחרון, וגם הוכרחו לעשות מעשיהם הטובים ביראת שמים בהסתר ובהצנע לכת, שבל יוודע ויתפרסם בחוץ, שלא ישלוט בהם עין הרע של נכדו של בלעם הרשע, בכ"ז הפיצו אורם גם מסביב, ובכל פינה שהיו פונים, הבהיק זיוום והדרם הדרת הקודש. הם השתדלו להאציל מרוחם גם על מכיריהם ומיודעיהם וקרוביהם, השתדלו לחזק ידים רפות ולאמץ ברכים כושלות.

ואלה אשר פסחו על שתי הסעיפים, ונטו לכאן ולכאן הושיטו להם יד לעזרה להעמידם על מעמד חזק. היו אלה אשר התאוננו על רוע גורלם ומצבם אשר מוכרחים המה לחלל את הש"ק באין ברירה, ופשטו את ידם מעצמם בבקשה שיעזרו להם, היו התמימים להם לאחיעזר ולאחיסמך, יעצו להם עצות טובות שיעזבו את עבודתם ויסתדרו בעבודת הבית, למדו אותם להתאמן באומנות הדרושה, ועזרו על ידם גם בתמיכת כסף להשיג את המכונות והמכשירים הדרושים למלאכה, ולא היתה עיניהם צרה במה שיתרבו האומנים מסוגם ותקופח פרנסתם, כי הם האמינו באמונה שלימה, שאין א' נוגע במה שמוכן לחבירו.

השגחה פרטית מן השמים היתה, אשר בזמן האחרון שרובם מהפועלים חיו חיי דוחק וסבלו עוני ומחסור, ולהתמימים הושפע פרנסה בשפע רב בדרך למעלה מן הטבע, וידם השיגה גם לעזור ולתמוך ידי הבאים אליהם לעזרה. כל המוסדות הקדושים אשר נשארו בזמן האחרון הוחזקו והתקיימו כמעט ברובם על ידם.

פרק חמשה־עשר

ושננתם לבניך

אמנם לא נחה דעתם של התמימים ולא נתנו מרגוע לנפשם בנוגע ללימוד של בניהם, הגם שהם בעצמם עסקו בלימודים עם בניהם, והשגיחו בעין יפה על חנוכם והדרכתם, אכן הלימוד הקלוש הזה אשר למדו בדרך ארעי, ולא התעסקו בלימודים בקביעות כל היום רק לשעות, פעם ביום ופעם בלילה, לא הי׳ מספיק כפי הדרוש להתפתחותו של הנוער לעשות פרי בלימודים, ולרכוש ידיעות טובות בתלמוד ופוסקים לפי ערך כשרונותיו של הנער.

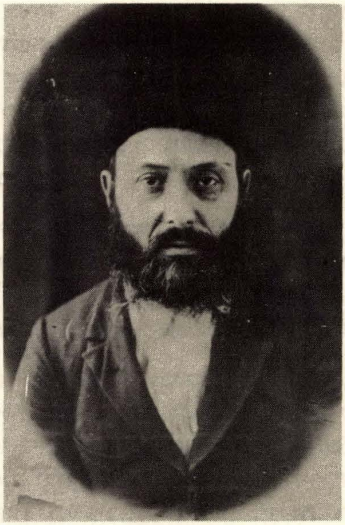
היו נערים בעלי כשרונות טובים ונעלים, ועליהם היתה כל ההשקפה בעתיד שהמה יהיו רוח החי׳ והעמודים לקיום היהדות, הנערים אלו המה שרידי הפליטה מהנוער הישראלי, והמה צריכים להיות העמודים והאדנים אשר בית ישראל ישען עליהם בעתיד. ובנין הבית בכללו ממנו יתד וממנו פנה. וכדי להגיע אל התכלית הנרצה הי׳ נדרש שיהי׳ הלימוד באופן טוב ומועיל שיהי׳ מתאים לזה. והיינו שיתעסקו בלימודים בקביעות כל היום ע״י מלמדים ומשפיעים טובים מומחים לזה, ובדבוק חברים ובקנאת סופרים אשר תרבה חכמה.

ולבד זאת היו נערים אשר כמעט הלכו לבטלה ולא הי׳ מי שילמוד עמהם, ותמיד חשבו מחשבות והתייעצו באסיפות איך להטיב מצב הלימודים, אבל לא באו לידי מסקנא והחלט, כי כולם היו טרודים ועסוקים בעבודה רבה להביא מחיית נפשם אשר עלתה ביגיעת נפש ויגיעת בשר, ולא הי׳ על מי להטיל ולהעמיס עבודה אחראית זו.

פרק ששה־עשר

הרה״ח ר׳ אברהם ברוך פעווזנער

אחד המיוחד בחבורת התמימים במקום הזה, אשר הי׳ ג״כ מחניכי מוסד ישיבת תו״ת דליובאוויץ, הרה״ח א״ב פעווזנער נ״ע בג״מ. הוא הי׳ כיוצא מן הכלל אשר לא שלח ידו בשום מלאכה, וכל היום לא מש מאהלה של תורה.

הרה״ח ר׳ אברהם ברוך פעוזנער

הוא שמש בכתר הרבנות הרבה שנים בעיר מינסק, והרביץ תורה ברבים, ובא הזמן אשר הממשלה התחילה לרדוף בעירו את אלו השומרים משמרת הקודש ורבים מהם נתפשו במאסר, נפל גם הוא בתוכם, והחזיקו אותו במאסר איזה זמן, לא הרבה, כדי לאיים עליו שיעזוב עבודתו עבודת הקודש ואח״כ שחררוהו, וכשיצא לחירות המשיך עבודתו כבראשונה, ונתוודע לו ממקור נאמן אשר כלתה אליו הרעה מאת המלכות, ומתכוננים עוד הפעם לתפשו במאסר, וכשיאסרוהו הפעם לא ישחררוהו עוד, והוכרח להמלט משם ובא למקום הזה לעיר הזאת, אשר עד היום ההוא היתה עדיין שמורה ממקרים ופגעים רעים כאלו ר״ל, להושיב במאסר את היראים והשלמים, והגם אשר השמועות הלא טובות אשר הגיעו ממקומות אחרים הפחידום וישבו תמיד באימות ופחדים, אבל צל ה׳ הי׳ פרוש וחופף עליהם שלא יארע שום נזק למי שהוא.

וגם כשבא לעירנו לא רצה למוש מאהלה של תורה, רק כדי לצאת ידי חובתו חובת העבודה המוטלת על כ״א, השיג ע״י מכיריו תעודת ,,שומר ליל״ באחת התעשיות, וכל הימים ישב על התורה

והעבודה והרביץ תורה ברבים, בכ״י תמידין כסדרן שחרית וערבית למד בפני הרבה עשרות בע״ב אשר באו לשמוע לקח מפיו, בשחרית קודם התפלה הי׳ שיעור קבוע ללימוד דא״ח ושו״ע של אדמו״ר הזקן בעל התניא, אחר התפלה היו לומדים פ׳ משניות, האומר את המשניות הי׳ א׳ מזקני הבע״ב ר׳ משה דובער ז״ל נ״ע בג״מ, אשר הי׳ מוחזק בזה משנים רבות.

בערבית הי׳ שיעור קבוע ללימוד גמרא, וגם פרק תניא בין מנחה למעריב. אל לימוד התניא היו מתאספים לשמוע כל הבאים לביהכ״נ להתפלל, מפני שהר״ר א״ב ז״ל הי׳ אומר בטוב טעם ובשפה ברורה זייער געשמאק און פארשטאנדיק פאר אלעמען.

בשעות הפנויות שביום ובלילה הי׳ לומד עם בניו, ולא הי׳ בערך להעמיס עליו עוד עבודה האחראית הדרושה להטבת המצב של הלימוד עם הנערים, ושיעזוב את משמרתו אשר למד עם הבע״ב, ג״כ לא הי׳ מהנרצה ולא מן הראוי, כי פעולותיו בענין זה היו גדולות לאין שיעור טובות ומועילות לרבים, הודות חלקת פיו ולשונו הטהור, ודבריו היוצאים מהלב אשר נכנסו בלב השומעים המשיך הרבה מהבע״ב הפשוטים והרחוקים לקרבם לעבודת ה׳ ותורתו.

פרק שבעה-עשר

ר׳ פנחס שיפמאן

אחד המיוחד מאלו אשר נודע בשמו לתהלה ולתפארת, ואשר ראוי לקבוע עבורו פ׳ מיוחד שיעלה זכרונו לטובה, הי׳ המהנדס ר׳ פנחס שיפמאן, קדוש וטהור נ״ע בג״מ. גודל צדקתו וחסידותו וענוותנותו אין לשער ואין להגיד, כל עניניו בעבודת ה׳ הי׳ בחילא יתיר ובמס״נ.

הוא נשא משרה כבודה ועבודה אחראית ,,אינזשענער״ בא׳ מבתי המפקד הגבוהים, ולפי אופן תנאי העבודה עפ״י הטבע הי׳ מן הנמנעות האפשרות להזהר בשמירת ש״ק ובעיון תפלה, כי דבר השביתה והשמטת עבודה אפי׳ על יום א׳ היו מן הדברים החמורים ביותר ונחשב כבוגד במלכות, אם לא תחת אמתלא הגונה וסיבה מיוחדת ע״ז, כמו מקרה חולי ר״ל וכדומה, והיו מוכרחים ג״כ לאשר ולקיים את הדבר ע״י תעודת רופא נאמן להם. ולהתפטר מעבודתו

הי׳ ג״כ דבר שאי אפשר, מפני שעובדים מומחים מלומדים מסוגים אלו, היו מצויינים וספורים אצל הממשלה, ולא הרפום בשום אופן מעבודתם, והי׳ מוכרח לחתות האש בחיקו ולהזהר שבגדיו לא ישרפו.

בעהי״ת אשר הוא עומד תמיד לימין אביון להושיע משופטי נפשו, נתקיימו שתיהן בידו, הוא שמר כל השבתות כהלהכתן. על כל שבת ושבת הי׳ לו מס״נ מיוחד — המס״נ הותחל אצלו עוד מיום ו׳ עש״ק. מבעוד יום, עוד הרבה שעות קודם שקיעת החמה הפסיק באמצע עבודתו, ונמלט ממקום עבודתו כבורח מן הסכנה, ולא התחשב בשום חשבונות, מה יהי׳ בסוף ובמה יתנצל, כי שערי התירוצים כבר ננעלו אצלו, הוא רץ בבהלה לביתו להכין א״ע לכבוד השבת, ולקבל פני שבת מלכתא, וכן הי׳ בכל השבתות וגם בימים טובים, ולתפלת המנחה כבר הוא עומד בביהכנ״ס, מרוחץ ומנוקה מלובש בגדי ש״ק, פניו מלאים זיו ומבהיקים, והארת ש״ק שרתה עליו, ואומר ,,פתח אלי׳ כו׳ רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן״ בכוונה עצומה ובנגינה מיוחדת בעריבות ונעימות, הוא מסיח דעתו מכל עובדין דחול, ושוכח גם על מושליו אשר יהלילו בו, ומנשא א״ע לעולם עליון עולם המנוחה.

כל העובר עליו בשעה שהוא מוציא מפיו את המילים הקדושים ,,אנת הוא עילאה על כל עילאין״ מאיליו וממילא שלא ברצונו הוא נשאר על עמדו, כאילו כח טמיר נעלם מושך אותו ומחזיקו שלא יעבור להלן, ומטה אזן קשבת לדברים אלו, כאילו הוא אומר דבר חדש ודבר פלא אשר לא שמע מעולם, ובא לידי התרגשות והתפעלות מתוכנם של דברים אלו, כל מלה ומלה שיוצאת מפיו נדגשת ונרגשת ברגש הלב עד שגם השומע מתרגש ומתפעל. כל יום הש״ק מכניסתו עד יציאתו אינו סר כמעט מביהכנ״ס לבד לאכול סעודת שבת קודש.

יש לו שיעורים הרבה ללמוד, הוא גומר את החומש עם פי׳ רש״י מסדר השבוע, הוא מעביר את הסדרה בטעמים ונגינות, הוא גומר את התהילים, לומד שיעור משניות ואגדה, משתתף הוא בלימוד הדא״ח עם חבורת התמימים. יום השבת יקר וחביב עליו עד מאוד הוא מתענג בו, וע״כ מעכב ומאחר יציאתו, ונתקיים בו מאמר רז״ל (במסכת שבת) ,,יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא ומוציאי שבת בציפורי״. עד שעה מאוחרת בליל עוסק בלימודים.

אכן למחרת — למחרת ש״ק, הוא אצלו יום הדין, הוא הולך ביראה ופחדים אל העבודה, ואינו יודע מה להשיב ובמה להתנצל, מדוע לא בא אתמול אל העבודה. במוחש ראה בזה מעשי נסים, הנהגה עליונה שלמעלה מדרך הטבע, ודבר פלא, אשר לא שאלו אותו ולא דרשו ממנו מאומה, כי לא ידעו ולא הרגישו גם אשר מקומו נפקד אתמול. חסרון עבודתו מיום ש״ק הי׳ משלים למחרת, ונתקיים בו ,,יצא בשלום ונכנס בשלום״. גם בכל יום מימות החול הי׳ מתפלל בציבור, בשחרית הי׳ מן המשכימים והמקדימים לבוא, והי׳ גומר את שיעורי הלימודים אשר קודם התפלה ואחרי התפלה, ואם אירע לפעמים אשר לא הספיק לגמור את שיעוריו בעת התפלה, שמשה לו ע״ז שעת ההפסקה אשר היתה באמצע העבודה הנתונה לכל הפועלים, הפסקה במשך שעה באמצע, להשתמש בה לצרכם באכילה ושתי׳ וטיול, והוא השתמש בה לצרכו, זירז א״ע במהירות, ובא לביהכנ״ס, אשר בהשגחה פרטית היתה מקום עבודתו וגם מעונו סמוך לביהכ״נ, ובזו השעה הי׳ גומר את שיעוריו מסדר היום שלו. בימים הארוכים אשר שבת מעבודתו בעוד היום גדול, ברוב פעמים הי׳ בא לביהכנ״ס סמוך למנחה והי׳ שוהה עד שעה מאוחרת בלילה ועוסק בלימודים.

הודות ליגיעתו הרבה, וענוותנותו הגדולה — אשר למד מכל אדם ואפי׳ מנער קטן אם הי׳ מרגיש שיכול לקבל ממנו איזה דבר תורה — נעשה בן תורה הגון. הי׳ בקי בחמשה חומשי תורה עם פי׳ רש״י, הי׳ בקי בתניא, והי׳ לו ידיעה והבנה בלימוד דא״ח, למד משניות ושמע את שיעור הגמרא מהר״ר א״ב בהבנה.

מעשה צדקה שלו הי׳ בפזרנות יתירה, לכל דבר שבצדקה הי׳ מן הראשונים והי׳ נותן בעין יפה ובנדיבות לב, אירע כמה פעמים שהשעה היתה דחוקה לו, כי משכורתו המוגבלת לא הספיקה על חיים מרווחים, הי׳ מטופל בבנים, והי׳ מקמץ ומצמצם בהוצאת הבית, ולצדקה הי׳ מבזבז ונותן בלא חשבון. כשנודע הדבר שהוא דוחק עצמו וחי חיי צער היו משתמטים ממנו, שלא לגלות לפניו את דבר הצדקה הנחוצה, וכשהרגיש בזה הי׳ מתרעם מאוד, והיו מוכרחים לקבל ממנו את נדבתו אשר נתן יותר מכפי כחו ויכולתו, אכן זכות גדולה הי׳ לו אשר גם זוגתו עקרת הבית היתה ג״כ אשה צנועה וכשרה העושה רצון בעלה, וקבלה הכל באהבה ולא מחתה בעדו.

בכל הנהגותיו הי׳ מקושר להתמימים בקשר חזק ואמיץ בחבה ואהבה יתירה, לא היתה התוועדות של התמימים שלא יקח חלק בה, הי׳ מכניס אורחים גדול, ביתו הי׳ פתוח לרווחה, ועניים הגונים היו בני ביתו אכלו ושתו אצלו וגם מצאו אצלו מקום לינה, והי׳ עומד עליהם ומשמשם בסבר פנים יפות.

השתמשו בביתו להרבה דברים דמטמרין ומכוסין, היו מקרים אשר איזה אנשים מאנ״ש היו מוכרחים להתעלם ולהסתר במסתרים מפני אימת המלכות אשר רדפו אחריהם, היו מוצאים אצלו מקום מקלט, והכניס עצמו בס״נ להציל נפשות.

פעל ועשה הרבה טובות לאנ״ש והתמימים בהשתדלות אצל הפקידים והשלישים ממכריו, כי היתה לו היכרות רבה, והתייחסו אליו בכבוד הודות להצטיינותו בעבודתו אשר הביא תועלת רבה להממשלה בהמצאות חדשות.

גם בנוגע לחינוך ילדיו, הגם שהי׳ טרוד ועסוק תמיד בעבודה רבה, בכ״ז הי׳ מסור ונתון לחנך את ילדיו על טהרת הקודש. בשבתות וימים טובים הי׳ מביא לביהכנ״ס עמו ילדה בת שבע שנים וילד כבן ארבע, והי׳ מרגילם ומחנכם בעניית אמן וקדושה.

בשעת החירום לא הספיק להמלט על נפשו ונשאר הוא וכב״ב בגיטו. קדוש יאמר לו זכותו יגן עלינו ועל כ״י.

פרק שמונה-עשר

חזרה למחבר [1]

הרמ״ג אשר הסיפור הזה יסובב עליו, הי׳ ג״כ מחניכי מוסד הקדוש ישיבת תו״ת, למד כארבע שנים, משנת תרס״א ח׳ ניסן עד תרס״ה בח׳ סיון, בהמחלקה אשר היתה בעיר ז׳עמבין תחת השגחת והשפעת הרש״ג ז״ל.

בעודו בבחרותו צעיר לימים הוסמך בהתר הוראה, אכן לא רצה להשתמש בתגא של תורה לעשות מזה מקור לפרנסה, וקיים בעצמו אהוב את המלאכה כו׳, וכל ימיו התפרנס מעסק ומלאכה והי׳ נהנה מיגיע כפיו. ובפרט בזמן האחרון אשר עול העבודה שהועמסה על כ״א ואין בן חורין להפטר ממנה, הי׳ טרוד ומוטרד בעבודה רבה

כשאר אחיו התמימים, ועוד בסרח העודף, כי באותו הפרק היתה לו בת אשר בגרה והגיעה לפרק הנשואין והצטער להשיאה לתלמיד חכם מתלמידי ישיבת תו״ת, ולתכלית זה הנרצה יגע ועמל הרבה להמציא האמצעים הדרושים לזה, והגם שמנהג נתינת הנדוניא בוטל בזמן האחרון במקומינו, והחתנים מתלמידי הישיבה לא נשאו אשה לשום ממון, ולא שאלו ולא דרשו מאומה מהמחותן, אכן גם על דברים ההכרחיים אשר היו מוטלים על אבי הכלה, להלביש ולהנעיל את החתן והכלה בבגדי חול שבת ויו״ט, ולהכין עבורם בית דירה וכל כלי תשמישיו, וגם להשיג מכונות ומכשירים שיוכלו להסתדר בעבודה ביתית הוצרך ע״ז הון רב לפי״ע הזמן ההוא, ואשר ע״כ הי׳ תמיד טרוד ומוטרד.

אכן בהיות אשר רמ״ג הי׳ זקן החברה במקומו החזיק על עצמו לחוב קדוש להקדיש מעתותיו ולפעול את הפעולות אשר השעה היתה דרושה לכך, להתחזקות ולהתאגדות החברה, שיהיו כולם קשורים ואגודים באגודה אחת, ע״י קביעות עתים לתורה ברבים דוקא כולם יחדיו, בלימוד הנגלה ובלימוד דא״ח. וכן השתדל בזה שיתאמצו כולם לבוא בכ״י לביהכנ״ס להתפלל בציבור, ולהתראות לפרקים קרובים ולהתדבר יחדיו על הענינים שעמדו על הפרק.

בכל הענינים שעמדו על הפרק נטל חלק בראש. בהקביעות של לימוד הגמרא אשר הי׳ בכ״י הוא הי׳ אומר את השיעור, ושם כל מעייניו לפקח ולהשגיח על הסדר שיבואו כולם אל הלימוד ואיש לא יהא נעדר, ואם אירע לפעמים שא׳ לא בא אל סדרי הלימודים הי׳ תובע בחזקה ודרש הסיבות שגרמו לזה. וכל הימים לרבות הלילות הי׳ משוקע ומובלע בעבודה עד שלא הי׳ מופנה מכל צדדין, הן מעבודתו הפרטית והן מעבודתו הכלל, ורק הודות זוגתו תחי׳ [ע״ה], אשר היא היתה אשת חיל, והיתה לו לעזרה בעבודה בפרנסת הבית, הי׳ ביכולתו להפנות מהעבודה על איזה שעות בכ״י תמידין כסדרן למלאכת שמים. כל ימיו הי׳ נהנה מיגיע כפיו, לא הי׳ אץ להעשיר והי׳ שמח בחלקו.

פרק תשעה־עשר

ההחלטה להתמסר לחינוך

אכן מחשבה אחת היתה מעיקה לו תמיד, ולא נתנה לו מנוחה לילות כימים, גם בשכבו על משכבו בלילות הי׳ חושב ואומר אל לבו, איך אתה רשאי לישב בחבוק ידים ולהביט בשאט נפש ובקרירות על המחזה האיום שהנך רואה בעיניך, איך שהרבה ילדים מילדי ישראל נטבעים ונאבדים במצולות עמקי תהום מים הזדונים, ורבים מהם עומדים על שפת האבדון ועלולים בכל רגע ליפול לשאול ולאבדון, איך תוכל לעמוד על דם רעך, נפשותיהם הקטנות והתמימות מתנוצצות מבין עיניהם היפות והבהירות המפיקות חן ומתחננים לאמר — חוסו נא! רחמו עלינו! ואין מי שיזקק להם לעזרה, כי מהאסיפות הרבות אשר התאספו לטכס עצה להטיב מצב הרע הזה לא באו לידי מסקנא והחלט, והזמן הולך ועושה את שלו . . . ! ואם גם תציל נפש א׳ מישראל, הלא יקר הוא מכל הון דעלמא, כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא.

המחשבות האלו היו ספונים וטמונים בתעלומות לבו, אבל לא הי׳ לו שום אפשרות להביאם לפועל, עד שעזרו השי״ת שהשיא את בתו כמו שהתברך בלבבו, לקח לו לחתן א׳ מתלמידי ישיבת תו״ת, וכוננו וסדרו בכל המצטרך כדי חייו, וגם בכלי המחזיק ברכה, והמה המכונות והמכשירים הדרושים למלאכה הביתית, וגם הכשיר אותו לאמן את ידיו במלאכה הזאת. אז הונח לו, אשר לא הי׳ עסוק בעבודה כ״כ, והחליט בעצמו אשר הגיע העת לעשות לה׳, להביא מחשבתו הטובה לפועל, ולקיים מאחז״ל ,,בעת המכנסים פזר״ באתר דלית גבר תמן תהא גבר. ואשר ע״כ גמר בדעתו לעזוב לגמרי עסקיו ועבודתו, ולהקדיש א״ע בכל כחותיו ועתותיו כל הימים לרבות הלילות, להרים את קרן התורה ממצבה השפל והגרוע, ולהעמידה על בסיס נכון. ושיער בעצמו איך להסדיר כל זאת, לקבץ את כל הנערים העירונים ולחלקם ולסדרם כתות כתות, ולייחד מקומות קבועים הראויים ומוכשרים לזה, והוא בעצמו ילמד עם הנערים הגדולים, ויצרף אליו גם את אבות הנערים שיסייעו לו בזה, ולשים עינא פקיחא בהשגחה טובה באופן שהילדים יהיו עסוקים בלימודים כל היום.

פרק עשרים

בסוף שנות השלשים

ההחלטה הזאת עם כל הסדרים היתה כמוסה ונעלמה אתו, טרם גילה אותה גם לאנשי ביתו, מפני שידע אשר לא יסכימו ע"ז ברצון טוב. ולא יהי' דעתם נוחה מזה, ובעיקר מפני הס"נ אשר היתה כרוכה בזה.

ההחלטה זאת היתה בזמן האחרון כעשר שנים אחרי נסיעתו של כבוד קדשו אדמו"ר (שליט"א) [נ"ע] ממדינתינו, והתקופה הזאת היתה התקופה היותר קשה ומרה בהמדינה כולה. ממשלת זדים הכבידו עולם הקשה בגבורות נוראות, אשר הפילו אימה ופחד על כל העם כולו אשר במרחבי המדינה, כל בתיהא"ס הרבים אשר בכל המדינה היו מלאים ודחוקים מרבוא רבבות אנשים נאנחים ונאנקים תחת עינוים ויסורים קשים.

גם החוצפה והפריצות ממפלגת הכופרים „מורדי אור", המסיתים ומדיחים התגברה בכל תוקפה ומערומי', השנאה לדת ישראל והיהדות כולה, היתה גלוי' לעין כל עד שעשו הרוס ושמה בכל עניני היהדות. רבנים, שובי"ם, מלמדים, מוהלים, עסקנים בצרכי צבור, גבאי ביהכנ"ס למאות ולאלפים הושמו במאסר ושולחו לעבודת פרך על לא דבר.

לבד השנאה הכללית אשר השתטחה מאת מלכות הרשעה על כל רודפי צדק ומבקשיה, עוד ביתר שאת וביתר עז היתה שנאה כבושה מיוחדת אל חבורת התמימים במקום שהם, עד שהרבה תמימים ממקומות שונים שבכל המדינה נפגעו על ידיהם ונמצאו במאסרים, מעונים ומיוסרים בעבודת פרך, ורבים מהם אשר לא נודע גם מקומם אי' וגורלם בחייהם השי"ת ירחם עליהם. הסיבה להשנאה המיוחדה והיתירה אשר היתה מהם אל התמימים, מפני שידעו את היחס והקשר אשר יש להתמימים עם כ"ק אדמו"ר (שליט"א) [נ"ע], הם ידעו אשר כל התמימים חונכו וגודלו במוסד ישיבת תו"ת דליובאוויץ, וזאת עמדה להם לעמוד חזק באמונתם מבלי לזוז אפי' זיז כ"ש. והרשעים אלו היו מלאים חרטות תמיד על הדבר שהוציאו את בלעם מפיהם, שרצו לבלע את הקדש ולא עלתה בידם, ורצו לשפוך כל חמתם הי"ת על התמימים המקושרים אליו, והגם שכבר

עשו מה שעשו, אבל לא נח רוגזם וחמתם בערה בם, וארבו תמיד אחרי התמימים למצוא עליהם איזה תואנה ועלילה.

התמימים ידעו מכל זאת והוכרחו להזהר מאוד בזהירות יתירה, ולהחבא ולהסתר במסתרים. היו רבים מהתמימים אשר נדדו מביתם מפני המורא שעלה על ראשם שרדפו אחריהם וחפשום לתפסם למאסר, בעיקר להט החרב המתהפכת הי׳ לשמור דרך עץ החיים, שלא יהי׳ שום כנוס וכנופיה לתלמידים ללימודי התורה. הם ידעו אשר הישיבה הגדולה ישיבת תו״ת מתקיימת עוד באיזהו מקומן, וחפשו אחרי׳ אבל לא מצאוה, והדבר הזה חרה להם מאוד.

באמת, המוסד הקדוש תו״ת אשר נתייסד בכח קדושתו של אדמו״ר נ״ע התקיים בכל הזמן ולא נפסק, רק נתחלף ונתפזר בהרבה עיירות למפלגות וחלקים קטנים, ומעשה אבות — של יעקב אבינו ע״ה אשר חצה את העם לשתי מחנות היתה — סימן לבנים. המלמדים והמשפיעים המחנכים והמדריכים היו התלמידים בעצמם, הבחורים הגדולים למדו עם הצעירים, ואיש את רעהו יעזרו לאמר חזק ואמץ. התמימים אשר בכל המדינה כולה השתתפו בהחזקת הישיבה ושמרו אותה כבבת עינם. הרבה מאברכי התמימים התעסקו בזה בפועל במס״נ. והנשארים עבודת הקודש עליהם בכסף ישאו, כולם פזרו מהונם בפזרנות יתירה יותר מכפי יכולתם, ולא הי׳ מעצור לכסף.

פרק עשרים־ואחד

הישיבות במחתרת

החזקת הישיבה בתקופה האחרונה היתה ענין של מס״נ מכל התמימים, הן להתלמידים והוריהם, והן למלמדים ולמתעסקים ולמחזיקים בה. למדו במחבואות ומסתרים באימות ופחדים. הי׳ וועד מיוחד אשר התעסק לחזור בעיירות ולבדוק אחרי המקומות היותר שאננים ובטוחים, שיהיו רחוקים מעין רואה, וגם שלא יהיו אזנים לכותלי הלמודים. וכאשר נפלה איזה ריעותא וחשד על איזה מקום, הוכרחו לנוד ולעבור למקום אחר. אכן היו מקרים אשר יצאו תוצאות לא טובות, וא׳ מהמקומות היתה עיר בארדיצעוו [2] אשר מתחילה בחרו בה מפני שבאותה שעה הי׳ המקום צנוע ושמור מהמזיקים.

מפלגה של שנים עשר תלמידים למדו שם, ראש הישיבה הי׳ בחור צעיר לימים מופלג בתורה ויראת שמים, אשר נתגדל ונתחנך בעצמו בזמני החשך והפרעות אשר הפריעו ללימודי התורה, וועד הישיבה חזה בו אשר הוא ראוי ומוכשר לשמש בכהונה זו להביא תועלת בטיב הלימודים, וגם להשפיעם מרוחו על טיב החינוך וההדרכה.

אכן בא׳ הימים, ע״י מעשי שטן, הלשינו ומסרו להשלטון אשר בא׳ הבתי כנסיות נמצאת כנופיה של תלמידים, ובאו שוטרים והתנפלו על הביהכנ״ס הזה בשעת הלימודים, ותפסו את ראש הישיבה ביחד עם הנערים וישימום למאסר, ויפילו עליהם אימות ופחדים וגם עינו אותם ביסורים שיודו ויגלו לפניהם מי המה הראשים המחזיקים אותם, ויאמרו את שמות הוריהם וגם יודיעו להם אי׳ איפה נמצאים מקומות אחרים ללימודים, אכן כל הנערים כולם כאיש א׳ עמדו בתוקף גדול לסבול את היסורים, ואמרו באחת אשר אין יודעים מאומה משום מקומות ללימודים, והמה כולם יתומים בלא הורים ר״ל, ולומדים על דעת עצמם מפני שנפשם חשקה ללימוד התורה, מפני שהם מזרע ישראל, ותורת ישראל היא נצחית, ובכל עת ובכל זמן מחוייב איש ישראל ללמוד את התורה ולקיים מצות כו׳, ומי יכול למחות בידם ולהפריע בעדם.

הבחור הצעיר ראש הישיבה לקח כל האשמה עליו, ודנו אותו למאסר על שלש שנים, והנערים אשר היו מבן שלש עשרה עד חמש עשרה, ולא הגיעו עוד לעונת עונשין, נמסרו לבית ילדים של הממשלה תחת שמירה מעולה.

לא ארכו הימים אשר בא בחור א׳ מתלמידי התמימים ושמו מיכאל טייטעלבוים יחי׳ לאריכות ימים ושנים טובים ומתוקים, והתחפש עצמו בלבושים זרים, ושהה שם עד אשר המציאו עצה להבריח את כולם מבית הילדים, והעבירום למקום אחר, ויסדרם בלימודים והמשיכו את לימודם.

הבחור הצעיר ראש הישיבה הוא הידוע ומפורסם לכל אנ״ש והתמימים ר׳ משה רובינסאן ז״ל נ״ע בג״מ מעיר קאראלעוויץ, אשר בשביל החביבות שהי׳ חביב לכל, הי׳ מכונה בשם מיישקע קאראלעוויצער. הוא הי׳ באמת חביב ויקר, אף נחמד ונעים, אהוב למקום ואהוב לבריות, הי׳ בעל מזג טוב במדות תרומיות ונעליות,

הי׳ עדין כתולעת משי, דבריו עם כל אדם היו תמיד בנחת נשמעים, כל עניניו ביראת־שמים היו בהצנע לכת בלא שום בליטות, כל ימיו מיום שעמד על דעתו לא פסיק פומי׳ מגירסא, לא התעסק בשום עבודה ומלאכה אפי׳ בדרך ארעי וטפל, תורתו היתה אומנתו.

ר׳ משה ע״ה רובינסאן (קאראלעוויצער)

העינוי והמאסר לא עשו עליו שום רושם להרפות מעסק התורה, ואדרבא כיון שיצא מהמאסר חזר לעבודתו והחזיק בה בחילא יתיר במסירת נפשו, ולא הרפה ממנו. גם בשבתו בביתו בארץ מולדתו הרביץ תורה לתלמידים הרבה בהמוסד הקדוש של ישיבת תו״ת, וגם בלכתו בדרך בהמסעות של ההעתקה במקומות אשר חנו שם איזה זמן, התעסק בלימודים עם חבורת תלמידים. ואח״כ כשבאו למקום מנוחה לפאריז, ונסתדרו הלימודים בישיבת תו״ת, המשיך עבודתו במסירה ונתינה עד יום האחרון, יום פטירתו [3].

הי׳ בר פועל טוב להשפיע על התלמידים בטיב הלימודים, אפשר לומר עליו אשר הוא הי׳ הבריח התיכון במחלקות השיעורים של מוסד תו״ת, והתעסק בלימודים בשיעור הבינוני. אכן לדאבון לבנו נפטר בימי עלומיו, כבן שלשים ושלש שנים שבק חיים לכל חי, חבל על דאבדין ולא משתכחין, חסרונו הוא חסרון הניכר אשר לא יוכל להמנות. כבוד גדול עשו לו במותו, שהוליכוהו לקבורה לארץ הקדושה למקום מנוחתו. זכרונו לא ימוש מאתנו לנצח זי״ע.

עוד אירע אסון ל״ע בעיר קורסק, בשנת ת״ש, אשר שם הי׳ קבוצת תלמידים במנין עשרה ויותר, וראש הקבוצה אשר אמר השיעור בפני הנערים הי׳ הבחור התמים היקר ר׳ חנוך הענדל ראפאפארט שי׳ לחיים טובים וארוכים בנו של הרה״ח השו״ב ר׳ מאיר ראפאפארט נ״ע בג״מ מחותנו של המנוח הרה״ח התמים ר׳ פאליק גוראריי נ״ע בג״מ.

באחד הלילות התנפלו על מעונותיהם של התלמידים, רובם של התלמידים נמלטו משם ע״י מעשי נסים ושנים מהם נתפשו למאסר, הא׳ הוא ראש הקבוצה הב׳ חנוך הענדל, והשני לו הבחור היישקע קאצענעלנבויגן בנו של התמים ר׳ מיכאל קאצענעלנבויגן. ר׳ מיכאל קאצענעלנבויגן — בזמן ההוא כבר נפגע ע״י הרשעים הארורים ושולח לעבודת פרך, ולא נודע מקומו אי׳ וגורלו בחיים. ובעת ההתנפלות בלילה ההוא תפשו עוד שנים אשר היו מהמסייעים והמחזיקים את מקדש מעט הזה, הא׳ הרה״ח השו״ב מעיר קרעמענצוג הנודע ומפורסם בשמו לתהלה ולתפארת ר׳ יוסף טולצשינסקי נ״ע בג״מ. אשר איזה שנים לפנים נידון למאסר ולעבודת פרך על שלש שנים, וכאשר נגמרו ימי מאסרו לא הרשו לו לחזור לביתו והתגורר לבדו בעיר הזאת, ועוד א׳ מהבע״ב העירונים אשר הי׳ מחבב ומייקר את התורה ורחים רבנן, והתעסק תמיד בהחזקת התורה.

ואלה היו התוצאות מהאסון. הבחור היישקע אשר בעת ההוא הי׳ נער כבן חמש עשרה או שש עשרה שנה, ע״י רוב עמל והשתדלות של אמו (תחי׳) [ע״ה] האשה הכבודה והצנועה אשה חיל מרת שרה (תחי׳) [ע״ה] קאצענעלנבויגן בתו של הרה״ח המנוח ר׳ חיים בן ציון ראסקין נ״ע בג״מ — עלתה בידה אחר משך של שנה שנת מאסר להוציאו מן המאסר. וכעת הוא נמצא ב״ה בפאריז [4], שי׳ לאריכות ימים ושנים טובים. אולם את הבחור רח״ה דנו לעבודת

פרך על זמן בלתי נודע, וזה לא מכבר נתקבלה ידיעה ע״י טעלעגר׳ אשר חופשה נתנה לו וגאולה היתה לו. הרה״ח ר״י טולשצינסקי נפטר במאסר ושם מקום מנוחתו. והרביעי נידון ג״כ לעבודת פרך, והתוצאות אודותו לא נודע, השי״ת ירחם.

אכן לפלא הדבר אשר כל המקרים הלא טובים והאסונות ר״ל, לא עשו שום רושם על שארי מקומות להפסיק את לימודם חו״ש. וגם אלה התלמידים אשר היו בעצמם בסכנה, כאשר נמלטו מהסכנה חזרו והמשיכו את לימודיהם. הישיבה הקדושה ישיבת תו״ת התקיימה, ואור התורה האיר גם בזמן אשר החושך הי׳ כפול ומכופל. היתה כמעיין שאינו פוסק ואשר לא יכזבו מימיו. גם בעת אשר הנהרות של שארי הישיבות הגדולות אשר היו מקודם נחרבו ויבשו, המים חיים אלו הוציאו והצמיחו גידולים וגידולי גידולים יבולי רעננים ונטעי נאמנים לה׳ ולתורתו על טהרת הקודש, כי מעיין מטהר בכ״ש וגם בזוחלין.

המקום היותר בטוח להלימודים הי׳ בעיר קוטאיס במדינת גרוזיא [5], שמה התקיימו הלימודים בכל הזמן, עד בוא יום ההעתקה, ואנ״ש עזבו את כל המדינה. שם לא אירע שום אסון חו״ש, מפני שרוב היהודים תושבי עיר קוטאיס אם שהיו אנשים פשוטים אבל חזקים ותקיפים באמונה, והיו מחבבים ומייקרים את התורה ולומדי׳ ותמיד היו למגן ולמחסה לשמור את הישיבה מכל פגעים ומקרים רעים רחמנא לצלן.

פרק עשרים־ושנים

ר׳ נחום יצחק פינסאן

הכח הנפלא הזה כח טמיר ונעלם אשר אנו רואים בגלוי בחבורת התמימים, לעמוד חזק באמונתם בכל עת מן העתים, ולהשריש גם בלבות ילדיהם אותו הכח העצמי לעשות גידולי גידולין על טהרת הקודש, בא אליהם ע״י המייסד את המוסד הקדוש הזה, המאור הגדול עטרת תפארת ישראל, מקור חיינו אדמו״ר דליובאוויץ נ״ע בג״מ, וע״י בנו הרה״ק כ״ק אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] המנהל הראשי. רב טובם ואורם הופיע על המוסד הקדוש הזה. כחם העצמי שהוא כח א״ס, הכניסו בלבות התלמידים החביבים אשר למדו במוסד הזה. וכח הזה נמסר מאבות לבנים ולבני בנים עד עת קץ שנזכה לביאת ג״צ בב״א.

ולאות ולראי' ע"ז נביא לדוגמא קטע קצר, מדברי הימים של א' מתלמידי המוסד הזה ושמו ר' נחום יצחק פינסאן נ"ע בג"מ.

ר' נחום יצחק פינסאן ובני משפחתו

הרנ"י ז"ל, עוד בהיותו ילד נשאר יתום עזוב מאביו אשר גר בעיר פאהאר, וגודל על ברכי אבי זקנו אשר דר במושב כפרי, והתעסק בעבודת אדמה אשר הי' לו בחכירות מאדון א' בעל אחוזה במקום ההוא, הסבא הזה הגם שהי' איש שדה, אכן הי' איש תם וישר וי"א וגם יושב אוהלים באהלה של תורה. הוא הי' מחסידי חב"ד, מיוצאי חלציהם של חסידי אדהאמ"צ. ולמד בעצמו עם נכדו עד שנעשה ראוי להכנס בישיבה. ושלח אותו ללמוד בישיבה הסמוכה למקומו, וכאשר הגיע לבן שבע עשרה שנה נסע לליובאוויץ, ולמד בהמוסד תו"ת כארבע שנים וחזר לביתו לאבי זקנו. ולא ארכו הימים נשתדך בנשואין, וכעבור משך שבע או שמונה שנים נעשה אב לארבעה בנים ובת יחידה אשר ברכו ה'.

לרגלי הרחיים אשר עלו על צווארו מעול הפרנסה וטפלא דתליין בי׳, ואשר תמיד הי׳ טרוד ומשוקע בעסקיו אשר בהשגחה פרטית לא עלו בכי טוב, לא הי׳ ביכולתו לשים לב ועין פקיחא, לחנך את בניו בחינוך טוב כיאות וכראוי לתמים, ואשר ע״כ חונכו הילדים וגודלו ברוח המקום ההוא, וכפתגם השגור בפיות כל עמי הארץ ,,טוב תורה עם דרך ארץ״, ועוד אשר הד״א עוד קדמה לתורה. והיינו שצריכים ללמוד עם הנערים שפת האומה ולימודי הנכרים, ולימוד התורה הוא רק טפל אל העיקר — קיין רבנים וועלן זיי סיי־ווי ניט זיין איז ממילא גינוג וויפל זיי וועלן קענען, אזא אויסשפראך איז גיוועז בא די פרויען (און די מענער עם־הארצים, וואס זייער דעת גלייכט זיך אויס מיט פרויען).

אם כי הדבר ציער והעיק אותו מאוד ולבו כאב מזה, עד אשר כמה פעמים מנע מהם את הלימודים החיצונים ועצר שלא ימשיכו בהם עוד. אכן לא הי׳ בכחו לעמוד בזה, להתגבר על רוח הסביבה כולה, וגם על קרוביו אשר היו מהמסייעים לעבירה זו. ותמיד התקוטטו עמו על הדבר הזה שהוא מונע חיים מבניו.

אבי זקנו כבר נפטר, והוא העתיק מקום מגורו לעיר סטאראדוב פלך טשערניגאוו, במקום הזה אשר הוא הי׳ יחיד במינו, ולא היו שם עוד מתלמידי התמימים וגם לא מאנ״ש חסידי חב״ד. והטרדות הרבות אשר הקיפוהו תמיד, עצרוהו מלהשתמש במדת התקיפות הדרושה לזה לעמוד בנצחון. והתנחם בזה כאשר יעזור לו השי״ת וירווח לו מעט, אז ימסור עצמו ע״ז וישתדל לתקן הדבר בעצה טובה. אכן למרות רוחו ורצונו, העסקים שלו היו מטים ויורדים מזמן לזמן, והטרדות התגברו עוד יותר. ונוסף לזה אשר לרגלי עסקיו הוכרח לפרקים קרובים להפרד מביתו על משך זמן רב, ובתוך הזמן הזה היו הילדים לגמרי בלי השגחה, והתרועעו והתחברו עם חבירים לא טובים.

והנה ביום בהיר א׳ כאשר בא מנסיעה רחוקה אחר משך זמן רב שלא הי׳ בביתו, שם אל לבו מצב הלא טוב מחינוך בניו, והתמרמר במר נפשו, ואמר אל לבו — למה לי חיים כאלה אם בני לא יהיו תמימים. והחליט בעצמו בתוקף גדול להמציא עצה להציל את בניו מהאברון הזה, אבל מה לעשות?

הזמן הזה הי׳ בתקופה אשר הממשלה החדשה התחילה לפרוע פרעות בישראל, לבטל את החדרים והישיבות, ובסמוכין שלו לא היו שום ישיבות, רק ישיבה אחת היתה רחוקה ממנו כחמש מאות פרסאות, מפלגה של המוסד תו״ת בעיר ק׳, וגם מוצא לכסף לא הי׳ לו על הוצאות הדרך, כי מצבו הי׳ שפל וירוד מאוד. וחשב מחשבות רבות, עד שגמר למכור את שעון הזהב שנשאר לו, ואיזה תכשיטין של זוגתו, ולמחרת אמר אל זוגתו שתכין צידה לדרך עבורו ועבור שני בניו, א׳ הבכור (תנחום), שלא הגיע לעונת הבר־מצוה, ואחיו הקטן ממנו צעיר בשתי שנים, מפני שהוחלט אצלו להוליכם אל הישיבה.

זוגתו הביטה עליו בעינים תמיהות ובכאב לב ואמרה לו מה זה ? מה זה ? מה עלה על דעתך דבר כזה, איככה אוכל לעזוב ילדים רכים להתגולל במקום זר אשר אין שם לא גואלים ולא קרובים ובמרחקים כאלה ? וכהשמע השמועה הזאת אל קרוביו בני משפחתו, ובני משפחתו של זוגתו התאספו כולם אליו וגערו עליו בנזיפה, האם משוגע אתה או חסר דעה ר״ל! לאן ולהיכן אתה רוצה לשלוח אפרוחים קטנים כאלו. הזמן דהשתא אינו הזמן המוכשר ומסוגל ללימודי התורה, בעת אשר הממשלה מוחה ומפרעת ללימודים אלה. יותר טוב והגון לפניך שתמסרם לבתי הספר של הממשלה, ויתמחו בלימודים ויהיו לאנשים רופאים או מהנדסים ויהיו לעזר ולתמך אליך. הזמן ההוא הי׳ בכלל זמן של אי סדרים במדינה, כי הרבה לא רצו לקבל עליהם עול של הממשלה החדשה, וכל הדרכים היו בחזקת סכנה.

אבל הרנ״י אבי הבנים עמד באחת בתוקף גדול — כן החלטתי ולא אשנה — טוב לי המות ר״ל מחיים אם בני לא ילכו בדרך התורה והמצוה. האם הרחמני׳ הבינה ג״כ אשר הצדק עם בעלה. בלב קרוע לגזרים ובזרם של דמעות שוטפים כנחל, הכינה הצידה וארגז קטן אשר הניחה, וסדרה החפצים והמלבושים של ילדי׳ הרכים והאהובים לה כנפשה. ובשעה טובה ומוצלחת לוותה את שלשתן אל התחנה של מסילת הברזל המובילה אל הישיבה, ונפרדה בחיבוקין ונשיקין של דמעות ולב נשפך כמים.

כשלשה ימים ארכה הדרך עד שבאו למחוז חפצם אל מקום הישיבה. אכן כשבא מצא את ראש הישיבה והמנהלים טרודים

ומבולבלים מאימה ופחד אשר נפלה עליהם, ותלמידי הישיבה אשר נחשבו ונמנו שם למספר מסויים של ארבעים או יותר אין גם א׳ שם. והסיבה לזה היתה, אשר בו ביום באו איזה פקידים מהממשלה לבקר את ביהמד״ר של הישיבה, ובהשגחה פרטית מן השמים היתה, אשר נתוודעו מקודם שמתכוננים לבוא לבקר את הישיבה, וישולחו כל התלמידים בשביל זה. וכאשר באו הפקידים ולא מצאו שום רושם מהלימודים הלכו להם, ונגמר הדבר בכי טוב.

אכן החרדה הזאת גרמה להסיב את הלימודים. הדבר הרע הזה אשר לא עלתה על דעתו של רנ״י מקודם גם לחשוב ע״ז, הלמה ומָחצה את ראשו והי׳ אובד עצות ולא ידע מה לעשות כעת. אכן החשק הגדול אשר מתלקח בלבו בהתלהבות עצומה, לעשות את בניו ליהודים כשרים ונאמנים לה׳ ולתורתו לא הניחה אותו להתייאש, וגמר בדעתו להתעכב אולי ירחם.

כשבועיים התעכב רנ״י עם בניו עד שנשקטה השערורי׳ והסתדרו מחדש בלימודים במקום אחר, אז עזב את ילידיו הרכים על יד של ראש הישיבה והמנהלים, שהבטיחו לו אשר ישגיחו עליהם בעין טובה ולא יחסר להם כלום. בלב שמח נסע לביתו. כשבא לביתו הרגיע את רוח האם, אשר היתה עצובת רוח כל הימים האלה ולא פסקה מלבכות בימים, גם בלילות לא ראתה שינה ועיני׳ לא יבשו מדמעות.

הנערים אלו בני רנ״י, כשבאו אל הישיבה וראו עולם חדש לפניהם, הרבה נערים בני גילם וגם בחורים לומדים בשקידה רבה ומסורים ונתונים לעבודת ה׳. נכנס בהם גם החשק אל הלימודים, במשך זמן קצר נקלטו ונשתרשו הנטיעות הרכות אלו בארץ חפץ של המוסד הקדוש הזה, כפי החינוך וההדרכה ששמו עליהם. מזמן לזמן נתגדלו ועלו למעלה בידיעת הלימודים עד שנעשו מופלגים בתורה וביראת שמים.

כחמש או שש שנים נתגלגלו בישיבות, הרבה הרפתקאות עדו עלייהו, שהוכרחו לגלות ולהטלטל ממקום למקום, מפני האימה ופחד של הממשלה אשר רדפה אחרי הישיבות, אכן במשך הזמן התחזקו באמונתם בתוקף גדול ונעשו תמימים לה׳, עד שהאצילו מרוחם והשפיעו גם על אחיהם השנים ואחותם שנשארו בביתם, ואותו הכח של התמימות שהיתה בהאב נכנס והשתרש בהבנים עוד ביתר שאת, עד שהי׳ יפה כח הבן מכח האב.

אכן לרגלי מצבו הכלכלי של אביהם הוכרחו לצאת מהישיבה ולהסתדר בעבודה, כדי שיוכלו לעזור לאביהם לחלצו מהמיצר. מצבו של הרנ"י הורד והושפל עד היסוד, ובזמן ההוא לא הי' כיוצא מן הכלל רק היתה מכת המדינה, במושבות הקטנות אשר רוב היהודים היו חנוונים או סוחרים והתפרנסו מזה בכבוד כל הימים. כשהגיעו אלו החדשים אל הממשלה, נוטל כל הכבוד מישראל ולא נשאר אפי' כזית במקום חיותא.

בראשית ממשלתם נטלו חבל המסחרים הגדולים ברשותם, ומזמן לזמן הכבידו עול המסים גם על החנוונים וסוחרים הקטנים עד שלא יכלו לעמוד, ולא נשאר לפניהם שום מוצא ומקור לפרנסה, רק להתעסק בעבודת אדמה כפי חוקי הממשלה, ורק באופן שיתופי שישתתפו הרבה אנשים בזה ויהיו לאגודה אחת הנקראת בל' רוסיא „קאלחאז", וכל העבודה היתה נעשית תחת השגחת פקידי הממשלה.

אכן היות אשר רובם ככולם לא ידעו כלום בעסק עבודת אדמה, והרנ"י הודות אשר גודל בימי נערותו אצל אבי זקנו הי' בקי ומומחה בטיב עבודת החקלאות, לקחו אותו לראש ומנהל ה„קאלחאז", והבטיחו לו שבימי השבתות והמועדים יהי' חפשי מעבודה. אכן לסוף לא קיימו הבטחתם, והכבידו עליו שיעבוד גם בשבתות, והי' לו נסיונות גדולים, ועמד בכולן בתוקף גדול של מס"נ. אבל הגיע המצב אשר כלו כל הקיצין, לעמוד בנסיונות קשים רצופים. וגם מצב החומרי בהקאלחאז הי' גרוע ושפל מאוד, כי לא נתקיים בהם האמור עובד אדמתו ישבע לחם, אכלו פת קיבר וירקות אדמה וגם זאת לא לשבעה.

הסיבה לזאת ידוע ליודעים, ולא הי' לפני הרנ"י שום עצה איך לצאת מן המיצר. כי לעזוב עבודתו בלא רשיון הי' דבר האסור עפ"י חוקי הממשלה, ופקידי הממשלה אשר בהקאלחאז לא הרפו אותו מעבודתו כי הי' איש נחוץ. שני האחים הצטערו מאוד ממצב אביהם, וע"כ באו לעירנו עיר חרקוב.

התמימים שבמקום הזה עזרו על ידם להסתדר בעבודת הבית במלאכת האריגה. ובעזר השי"ת הצליחו בעבודתם, שהי' להם פרנסה בשפע. והודות להשתדלותם המציאו עצה להשיג תעודה מהממשלה המקומית, להסיע גם אביהם ובני ביתם שיבואו אליהם.

מיום ההוא שבא רנ״י אל בניו, נתקיים בו משנה מקום משנה מזל, הגלגל שלו נהפך למעלה לטוב. השי״ת נתן להם הצלחה בכל מעשי ידיהם, ופרנסתם היתה בשפע מרובה. הבנים עסקו בעבודה רק חצי היום וחצי היום קבעו על לימוד התורה. בזמן ההוא הי׳ חבורה גדולה מתלמידי התמימים במקום הזה שעסקו חצי היום בעבודה וחצי היום בלימודים, רנ״י ראה פרי תנובות עמלו וצערו אשר עמל והצטער בגידול בניו, חפצו ומגמתו לעשות את בניו ליהודים כשרים נתקיים עוד יותר מכפי אשר התברך בלבבו [6].

משפחת פינסאן הוקבעה בשלשלת הזהב של התמימים, כאבן ספיר ומבהיק ליופי ולתפארת לזכרון עולם לדור דור ולנצח נצחים.

משפחת פינסאן נתפרסמה בכי טוב, מנורה של שבעת הנרות — ההורים וחמשה ילדיהם — האירה בבית הזה, ואורם וזיום התפשטו גם מסביב. באור תורתם ועבודתם ומעשיהם הטובים, במעשה הצדקה שנתנו על כל דבר הנחוץ במדה מרובה ובעין יפה.

מי העלה והדליק את הנרות הללו שיאירו גם בימי החושך? הלא המה המאורות הגדולים, ע״י שמן זית זך תורת החסידות. הוא כהנה רבא המאור הגדול כ״ק אדמו״ר (שליט״א) [נ״ע] אשר השפיע עליהם, והוא עטרת ראשינו ומקור חיינו.

פרק עשרים-ושלשה

ר׳ מרדכי אלינסון

העוזרים והמסייעים להתמימים בעבודתם, עבודת הקודש אשר היו מקושרים אליהם בקשר אמיץ וחזק בעבותות אהבה רבה וחבה עצומה, ואשר היו אנשי סודם של התמימים אשר עמהם התייעצו על כל דבר. אלה היו שרידי הפליטה, מזקני העדה חסידי חב״ד המקושרים להאדמורי״ם נשיאי חב״ד, אשר יראת ה׳ נגעה ללבם, ותמיד לחמו בכל כחם נגד המתפרצים בעם לעקור ולשרש האמונה הטהורה מלבות ישראל היה לא תהי׳.

וגם בעת האחרון לעת זקנותם, אשר לא יכלו לעמוד בפרץ בגלוי, מפני הסכנה הגדולה אשר נשקפה אליהם חו״ש לדון כמורד במלכות, בכ״ז לא רפו ידיהם ולא נפלה רוחם, התגברו בכל מאמצי

שארית כחם במס״נ לחזק עניני יהדות בכל מה שהי׳ ביכולתם. וראוים המה לקבוע בשבילם פרקים מיוחדים בסיפור מעשיהם הטובים.

א׳ מהם בעירנו הי׳ איש חסיד וישר תם וירא אלוקים ר׳ מרדכי אלינסון ז״ל נ״ע בג״מ. בפרק האחרון הזה הי׳ זקן מופלג כבן שמונים, כל ימיו הי׳ בעל עסק ופרנסתו היתה בריווח, ואם אשר לא נתחשב בין העשירים ולא הי׳ אמיד בנכסים, אכן קנה לו שם טוב ושמו הי׳ הולך למרחוק, ונודע בשערים לרגלי מעשיו הטובים, הצטיין כל ימיו במדת הכנסת אורחים בהפלגה יתירה.

המנהג הי׳ אצלו, אשר בש״ק בשחרית קודם התפלה הזמין כמה עשרות אנשים, אשר קמו בהשכמה לביהכנ״ס לקביעת הלימודים ולאמירת תהלים, ולא הספיקו לשתות קאווע בביתם, שיבואו אצלו לשתות צשאלינט — קאווע, והדבר נעשה כחק קבוע, אשר לשתות קאווע שחרית בש״ק היו הולכים כל מי שרוצה לרמ״א. וכן אחר התפלה הי׳ מזמין כל מי שרוצה לבוא אליו לקדש על היין ומזונות. בסעודת ש״ק היו תמיד אצלו אורחים רבים עניים וגם עשירים, אשר באו ממקומות אחרים לרגלי עסקם והתאכסנו במלונות, אבל לסעודת ש״ק בשביל עונג שבת הי׳ הרמ״א מזמין אותם אליו, והיו מאריכים בשולחנו בזמירות ותשבחות ובשיחות הקודש.

ביתו הי׳ תמיד פתוח לרווחה. הי׳ עסקן ציבורי בכל המוסדות, בקופה של צדקה, בביקור חולים וכדומה. וביותר הי׳ מחזיק במצות החזקת התורה, התלמוד תורה העירוני התנהל כל ימיו על ידו.

וגם בפרק האחרון הזה, החזיק תלמוד תורה חשאי במספר מסויים של ילדים בני עניים, וכלכלם בכל צרכיהם כדי להשפיע על ההורים שיתרצו למסור ילדיהם ע״י והשגיח בעין פקיחא על המלמדים ועל התלמידים ועל הלימודים שיהיו מסודרים כראוי ונכון, ויהי׳ על טהרת הקודש. בת״ת הזה למדו התחלת עברי וחומש עם מעט רש״י ונביאים ראשונים וקיצור שו״ע.

כל הפחדים והאיומים מאימת המלכות לבטל ולהשבית כל החדרים מלימודי התורה, לא הבעיתו ולא הפחידו אותו, ואזר כגבור חלציו בגבורה של תורה להחזיקה ולקיימה שלא תשכח חו״ש מפי זרע ישראל. כל אנשי העיר התייחסו אליו בכבוד גדול וחיבה יתירה.

מספרים, כשהי׳ כבוד קדושת אדמו״ר ז׳ נ״ע בעיר הזאת בעת התוועדות, אשר נתאספו קהל גדול מאנשי העיר וגם מכל הסביבה כולה, (באותו הזמן כאשר אדמו״ר נ״ע הואיל לנסוע למדינת רוסיא הקטנה, וביקר כמה עיירות), הראה לר׳ מ״א אותות חבה וקרבו קירוב גדול בעת השיחות קודש אשר כ״ק אדמו״ר נ״ע משוחח עם כל המסובים, בעת הסעודה ומשתה גדול שעשו לכבוד קדושת אדמו״ר נ״ע, החזיק אדמו״ר נ״ע בידיו הקדושים שערות זקנו של רמ״א והסתכל בפניו בחבה ואהבה.

הי׳ מקושר להתמימים בחבה ואהבה, ופעל ועשה והרבה להיטיב עמהם בכמה פעולות טובות. נפטר כשנה לפני התחלת החירום, ומנוחתו כבוד בעיר הזאת זי״ע.

פרק עשרים־וארבעה

ר׳ יהושע אלי׳ וואלאסאוו

השני לו, לטוב יזכר שמו, איש חי רב פעלים חסיד ועניו בעל מזג טוב במדות תרומיות, מחסידי אדמו״ר מהר״ש נ״ע, יהושע אלי׳ וואלאסאוו נ״ע בג״מ.

בבחרותו הי׳ כמה פעמים אצל כ״ק אדמו״ר מהר״ש נ״ע בג״מ, והי׳ מקושר לאדמו״ר נ״ע (ולהבדיל בין החיים לחיי החיים) ולאדמו״ר (שליט״א) [נ״ע].

כל ימיו לא נח ולא שקט, תמיד הי׳ טרוד ועסוק במצות צדקה ובמעשים טובים להחיות רוח שפלים ולהרים לב הנדכאים, מצד היותו בעל מזג טוב ואיש חסד. כל מרי נפש ואשר השעה היתה דחוקה להם היו באים אליו והוא עזר ותמך לכאו״א להחזיקו ולהעמידו על מעמד טוב, ואיש לא יצא ממנו ריקם, ביותר הי׳ טרוד ועסוק בהחזקת ותמיכת עניים הגונים בני טובים, אשר התפרנסו ע״י ממתן בסתר, והשתדל ברבוי התחכמות להסתיר מעשיו הטובים.

פרנסתו היתה מזה אשר הי׳ מורה מומחה ללימוד תורת הנהלת ספרי חשבון (בוך־האלטערי), זוגתו ג״כ התעסקה בחנות קטנה — אשר היתה למכירת מיני מזונות, פרנסתו היתה מצומצמת רק כדי חייו. אכן מעשה הצדקה היתה במדה טובה וביד רחבה,

ולפעמים גם בהפלגה יתירה. מספרים עליו כשאירע ענין של צדקה נחוצה הי׳ מריק את כל כיסו, ונוסף לזה הי׳ מתגנב לחנות, בשעה שאין זוגתו שמה, ומריק את קופת הכסף מהפדיון כמה שהי׳, ולא השאיר אפי׳ פרוטה א׳.

הוא השתתף בכל הענינים הטובים ונטל חלק בהם, הי׳ מעורב עם הבריות של כל העיר מגדולם ועד קטנם, וכל ההמון כבדו וחבבו אותו, גם שמו הי׳ נודע ומפורסם בשערים לתהלה ולתפארת.

בפרק האחרון הזה הי׳ טרוד ועסוק בטרדת מצוה רבה, והחזיק את ביהכנ״ס ובית הטבילה לנשים, אשר היתה במוקף לביהכנ״ס. הביהכנ״ס הזה נשאר יחידי מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות הרבים אשר היו בעיר ונהפכו כולם בחוזק יד מטעם הממשלה לבתי וועידות שלהם, ולבתי משחק ולבתי אוצרות. וגם על זה האחרון התנפלו תמיד בעלילות ותואנות, והתאוו תאווה רעה לבטל גם את זה, כי הי׳ להם כעצם בגרונם וכקוץ מכאיב בעיניהם. וגם על ביה״ט קטרגו תמיד ורצו לבטלו.

תמיד הי׳ לו עבודה ויגיעה רבה במרוצה אל הפקידים והשלישים ממכיריו ומיודעיו לפייסם ולרצותם, להשקיט ולהשתיק את המקטרגים והמסטינים על מקדש מעט הזה, כי הודות לאומנתו אשר הי׳ מורה מומחה מובהק מרבות שנים ללימוד הנהלת ספרי חשבון, מפורסם בהצטיינות יתירה בכשרון הלימוד, היו הרבה מהפקידים והשלישים תלמידיו אשר התלמדו אצלו, וגם בזמן האחרון החזיק בית ספר ללימודים אלו, ולפרקים קרובים היו מוכרחים לבוא אליו שיעזור על ידם להוציאם מהמיצר, כאשר אירע להם אשר נסתבכו בסקר החשבונות, ומשו״ז הי׳ לו הכירות רבה ורחבה בספירות הגבוהות ומצא חן בעיניהם למלא בקשתו. אבל דבר זה הי׳ חוזר חלילא, כי השקט הי׳ רק לפי שעה, וכעבור איזה זמן התחילו מחדש אנשי רשע לקטרג ומוכרח הי׳ תמיד להיות במרוצה.

מלבד זאת היה עליו נטל משא כבד מההוצאה הרבה אשר עלתה להחזקת ביהכ״נ וביהט״ב, אשר ההוצאה היתה הרבה יותר מההכנסה, כי לא הכבידו על המתפללים אשר ברובם הי׳ מהזקנים הסמוכים על שולחן בניהם — בתשלומין, כדי שלא לגרום בזה למעט מספר המתפללים. ובביה״ט לא לקחו שום תשלומין רק מאלה אשר נתנו מעצמם ברצונם הטוב. אשר ההחזקה משני אלה עלתה לסכום

גדול, ולבד ההוצאות התדירות, לפרקים קרובים היו מוכרחים עוד לעשות תיקונים לתקן ולחזק את ברקי הבית, אשר התיקונים היו מוכרחים הן כלפי הבית, וגם כלפי חוץ בשביל הממשלה, אשר דרשה ותבעה בחזקה תמיד והכבידה עול התיקונים, כדי שלא יוכלו לעמוד בהם וממילא יבוטל, והטענה היתה אשר הסכנה להמתפללים בבית רעוע כזה וכאילו דרשה טובת המתפללים.

באמת, הביהכנ״ס הזה הי׳ ישן נושן. אומרים, אשר נבנה לפני יותר משתי יובלות שנים. ביהכנ״ס הזה לא הצטיין בשום הדר ופאר, לא מבית ולא מבחוץ, לא רוקם בצבעונים ולא פותח בציורים ולא נחפה בכסף ובזהב כמו בתי הכנסיות החדשים אשר משתדלים לפארם בכל מיני פאר ויופי מבית ומחוץ, רק בנין פשוט מעצים על יסוד חומת אבנים. אכן הדרת הקודש היתה שרוי׳ עליו, כל הנכנס בתוכו הוא מרגיש, כי זה הוא בית אלקים וזה שער השמים, לשפוך נפשו אל אביו שבשמים.

הביהכנ״ס הי׳ בנין גדול ורחב ידים, עומד מצדו הא׳ בשפולי ההר, הנזקף ועולה למעלה מול חלקי העיר היושבת בהר. ומצדו השני לא רחוק משפת נחל קטן השוטף ועובר באמצע העיר. מוקף בחצר משני עבריו וכל סביביו. בחלק א׳ מהחצר היה ביה״ט לנשים, משוכלל ומתוקן בכל מיני תיקונים באמבטיות של מים חמין, וגם מקוה בשביל אנשים מיוחדה. בזוית א׳ מהחצר היתה סוכה גדולה ורחבת ידים, בנוי׳ ועומדת משנה לשנה בשביל סוכת החג. ובזוית שני הי׳ בית הטביחה לעופות.

הבנין בעצמו הי׳ בנוי שתי קומות, בית ועלי׳ על גביו, הבית הי׳ מיוחד להמתפללים נוסח אשכנז, והי׳ נקרא ,,בית הכנסת התחתון״, והעלי׳ היתה מיוחדת למתפללים נוסח האריז״ל — חסידי חב״ד מליובאוויץ. והי׳ נקרא ביהכנ״ס העליון. רוב המתפללים היו בביהכנ״ס העליון, כי בשטח הי׳ ג״כ גדול ומרווח ביותר, האולם הגדול אשר בו מחזיק חמש מאות אנשים בריוח, לבד התאים, שלשה אשר היו בו. תא א׳ הי׳ מיוחד לחסידי פולין ונקרא ,,פולישע שטיבעל״ ותא א׳ מיוחד לחבורת התמימים, מצד שהיו מאריכים בתפלתם, וקודם התפלה היו שיעורים קבועים ללימודי דא״ח, ולא יכלו להתפלל ביחד עם הצבור ויחדו להם מנין קבוע בפני עצמם, ותא אחד היה מיוחד לאורחים עוברים ושבים, והיה נקרא ,,בית האורחים״, ולבד העזרת נשים אשר מדתה היתה גם כן כמדת האולם, והיתה בנויה בגובה העליה וסמוכה על

התאים, ומשוכה עוד לצד הפרוזדרות, אשר היו בנויים במוקף להבית והעלי׳ בשערים רבים לכניסה ויציאה.

בית הכנסת הזה הי׳ פתוח לרוחה כל היום לרבות הלילות, עם המתפללים בו בלי הפסק מנין אחר מנין, תפלת השחר היתה נמשכת מאשמורת הבוקר. עוד קודם שהאיר היום כבר באו לשם הרבה אנשים ללימודים ולאמירת תהלים. והיתה נמשכת עד חצי היום. ומחצות ואילך היו מתפללים תפלת מנחה גדולה וקטנה, מנינים אחר מנינים עד שעה מאוחרת בלילה.

הרבה שנים רצופות הי׳ הבית הזה מוקדש וקבוע למפלגת ישיבת תו״ת, בערך ששים ושבעים בחורים מופלגים ויראי אלקים ע״ד החסידות למדו שם בשקידה רבה יומם ולילה, מקום למודם הי׳ בעזרת נשים אשר היתה פנוי׳ כל ימות החול. בביהכנ״ס התחתון היתה ישיבה קטנה משלשים וארבעים נערים, אשר למדו ג״כ בהתמדה גדולה, הישיבות התקיימו עד ימי החושך והאפלה ר״ל, אשר הותחלו הרדיפות על התורה ולומדי׳.

גדול הי׳ כבוד הבית, שמו נודע בשעתו גם במרחקים לתהלה ולתפארת, כי שם הי׳ מקום מיוחד גם להכנסת אורחים, כל אורח עובר שאירע שבא לפעמים בשעה מאוחרת באשון לילה ואפילה, וכל העיר כבר ישנה שנתה, ולא מצא אכסניא ללון, הי׳ נוטה אל הבית הזה, הי׳ בטוח אשר ימצא שם מקום מנוחה, כי דלתותיו לא היו ננעלים גם בלילות, והמאורות היו דולקים ומאירים כל הלילה. בית האורחים הי׳ תדיר מלא מאורחים עניים הגונים בני טובים, והוחזקו באכילה ושתי׳ ע״י הגבאים, גם השמשים והמשרתים נוחי לב ומקבלים את כל אורח עובר בסבר פנים יפות, והיו כיוצאים מהכלל (אשר השמשים בכלל המה רגזנים וקפדנים).

האגדה מספרת אשר ביהכנ״ס הזה נבנה ונתייסד ע״י חבורת אנשי חיל צבא המלך ניקולאי הראשון, הנקראים ,,קאנטאניסטען״, הידועים ומפורסמים בצדקותם ותמימותם באמונה פשוטה, הגם שרובם מהם היו פשוטים ולא ידעו ספר, אבל היו תמימי לב ואנשי מעשה, והתחזקו באמונתם ע״י מס״נ בפו״מ, כידוע מדברי הימים ההם, אשר ניקולאי הראשון הי׳ מלך רשע, עריץ אביר לב ואכזר, ארוק באמונתו, וזדון לבו השיאו להעביר את היהודים מאמונתם, ובגלל זה גזר גזירה קשה ורעה לגייס את ילדי ישראל עוד מקטנותם,

מבן שמונה ותשע שנים ולמעלה לעבודת הצבא, והחזיקו אותם עד שגדלו והיו לאנשים, ואח"כ הותחלה העבודה האמיתית במשך כ' או כ"ה שנים, וחשב שעי"כ יטמעו בין העמים ר"ל.

ההורים אשר נפל עליהם הגורל למסור את ילדיהם לעבודת הצבא, החביאום במחבואות ומסתרים. ונתמנו והופקדו על פקודת הצורר, שוטרים מיוחדים אשר נקראו בשם ,,חוטפים". לדאבון לבנו ולחרפתנו היו הרבה מהחוטפים הללו גם יהודים, וארבו אחרי הילדים וחפשו אותם בחפוש אחר חפוש, וכאשר מצאו חטפו ושדדו אותם מיד הוריהם. ההורים האומללים התאדקו בכל אומץ כחם להציל את ילדיהם מידי עושקיהם, וגם התחננו אליהם בבכיות, ושום דבר לא הועיל להם, כי ביחוד נבחרו ע"ז כבירי כח ואכזרים אשר לא ידעו רחם. גדודי ילדים היו נאספים ע"י החוטפים ומובלים ברחובות קרי' בלווית שוטרים מזויינים. האבות ואמהות רצים אחריהם פורשים כפיהם צועקים מרה וממללים הה! אוי נא לנו כי לא זכינו לגדלכם לתורה ולמצוה.

הילדים היו מובאים אל בית פקידי הצבא, ומעבירים מהם בגדיהם הביתיים ומלבישים אותם בגדי צבא מיוחדים. עיני הילדים זולגים דמעות, יודעים המה הקטנים אלה על מה הם נתבעים ומה דורשים מאתם, אבל הם חורקים בשניהם הקטנות, ואומרים אל לבם, הי' לא תהי', אנחנו בני אברהם יצחק ויעקב.

הילדים האלו נלקחו מעל ספריהם, ויש מהם שכבר למדו גמרא, יודעים המה מהספורים והמדרשים אשר נמרוד הרשע השליך את א"א לכבשן האש בעבור אמונתו בה' אחד, והשי"ת הצילו, ואשר בעשרה נסיונות נתנסה א"א ועמד בכולם. וגם אנחנו לא נחליף ולא נמיר דתינו לעולם בשום אופן.

מבית פקידי הצבא, היו מעבירים את הילדים למרחקים, להפרידם מהוריהם שלא ידעו גם אי' איפה הם נמצאים, ונמסרים תחת משמרת פקידי הצבא אשר במחנות, ושם התעסקו עמהם, העבידו אותם בכל מיני עבודת פרך בבית ובשדה. עיקר כוונתם ומחשבתם הרעה היתה להעבירם מאמונתם ושימירו את דתם. באופנים שונים עמלו הפקידים לפעול ולהשפיע על לבות הילדים הרכים שישמעו אליהם לעזוב את דתם, אבל כל עמלם הי' לשוא וללא הועיל. הילדים עונו בעינויים קשים ומרים, אשר תסמרנה

שערות הראש לשמוע כדי להכריחם שישתחוו אף פעם א׳ לצלמם, והמה כגבורים עמדו באחת שלא יחליפו ולא ימירו דתם לעולמים, ונבחר להם המות מחיים של בוגד וממיר באלקים חיים, אמונתו ודתו.

הרבה מהם מתו בעינויים ויסורים על קידוש השם, היסורים והעינויים לא יכלו להניא את לבב הילדים הרכים, ואדרבא נתחזקו ונעשו כעמודי שיש באמונתם הפשוטה. הגם שלא הספיקו עוד לרכוש ידיעה והבנה טובה בתורת ה׳, וגם מעט שידעו כבר נשכח מהם, ובכ״ז עמדו בתוקף גדול במס״נ מבלי לזוז אפי׳ זיז כ״ש. שנים רבות רצופות הסתפקו בלחם יבש צר ומים לחץ, ולא התגעלו בפגולי בשר טריפה ונבלה, וגם כשהאכילו אותם בעל כרחם מאכלי איסור הקיאום בגועל נפש. הגדולים שבהם חזקו ועודדו את רוח הקטנים, שבל יפול רוחם עליהם, וישארו באמונתם. מעטים הי׳ אשר נטמאו בין הגוים אבל רובם ככולם נשארו יראים ושלמים. אכן המלך העריץ התיירד עם אנשי חיל אלו, כי בנוגע לעבודת הצבא היו עובדים באמונה ובמסירה ונתינה, והרחיב להם את זכויותיהם נגד שארי היהודים, והרשה להם להתיישב ולדור בעיירות אשר חוץ לתחום מושב היהודים, כי מושב היהודים הי׳ מותחם ומוגבל.

העיר הזאת היתה אחת מאלה אשר לא הורשה ליהודים לדור, והמה היו הראשונים אשר נתיישבו בה, וכאשר נאסף קבוץ של אנשי חיל אלו, בנו להם ביהכנ״ס הזה, ואפשר שזכותם עמדה אשר ביהכנ״ס נשאר וקיים על עמדו.

הרה״ת רי״א בעת התחלת החרום הועתק מעיר הזאת והתיישב ונתגלגל באיזה כפר סמוך לסמרקנד, וזמן קצר לאחרי שבא לשם נפטר, ומנוחתו כבוד בכפר ההוא, קדוש וטהור זי״ע.

פרק עשרים־וחמשה

ר׳ משה מאיר מארקאוויץ

עוד הי׳ אחד אשר עשה פעולות טובות וגדולות, ופעולתו היתה ניכרת ונערכת גם בזמן האחרון. בפרק הזה שאנו עומדים בו הגיע כבר לגבורות שמונים, חסיד וישר איש תם וירא אלקים, הוא הזקן ר׳ משה מאיר מארקאוויץ נ״ע בג״מ.

לפנים הי׳ מהגבירים והנדיבים המפורסמים לתהלה, עסקן צבורי. בזמן האחרון אשר כל העסקנים הצבוריים סלקו עצמם אל הצד ויראו לגשת אל הקודש, לקח על עצמו עבודה אחראית הכרוכה ביגיעה ועמל רב ובס״נ.

הוא הי׳ הגבאי הראשון הרשמי, וראש קהל העדה בעיר הזאת, מול מפלגת הדתית אשר לממשלה — כי הממשלה העמידה פקידים לפקח על ענינים הדתיים אשר נשארו במעט, אשר הממשלה הוכרחה לוותר עליהם ולא לבטלם, להראות כלפי חוץ שאינה מוחה ופורעת לגמרי על ענינים הדתיים — שיתקיימו ע״פ חוקי הממשלה השלטון, ולא יתפשטו ביותר ולא יעברו חוק, וכל האחריות הי׳ עליו, והקולר הי׳ תלוי בצווארו. ממנו דרשו ותבעו כל דבר אשר לא נעשה כרצונם, ואירע כמה פעמים אשר מצאו לפי דעתם שהעבירו חוק, ורצו לנעול את ביהכנ״ס ולדונו בעונשין חמורים, אבל השי״ת הי׳ תמיד בעזרו, שלא פגעו בו לרעה חו״ש, והוא הגין על ביהכנ״ס וכל הענינים הדתיים אשר נשארו במקצת.

הוא הי׳ חביב ונחמד בעיני כל העיר והתייחסו אליו בכבוד והדר, כי הי׳ איש אמת. גם כמה מפקידי הממשלה המפקחים על הדת, אשר לא הביטו בעין רעה וברשעות כ״כ על ענינים הדתיים, התייחסו אליו בכבוד בשביל זקנותו ואמתותו, כי הי׳ נאמן רוח אליהם וכאשר אמר אליהם אשר הכל מתנהל כשורה וכדת, האמינו, ובשבילו וותרו כמה פעמים על איזה דברים אשר אחרים קטרגו וערערו ע״ז.

מעלה מיוחדה היתה אצלו אשר אין ערוך לה, הוא הי׳ מייקר ומכבד את הספרים, ביהכנ״ס הזה הי׳ מלא אוצרות ספרים, וכל ימיו הי׳ טרוד ועסוק ומטפל בספרים להעמידם בסדר נכון על מקומם הראוי, כל ספר וספר לפי סדרו ומקומו, כדי שלא ילאה כ״א לחפש את הספר הנצרך לו, ולערבב את כל הספרים. הוא תקן ארונות הרבה, וכל הספרים היו רשומים אצלו בכתב על סדר המספרים ועל גב כל ספר מבחוץ הדביק פתקא רשום שם הספר ומחברו, והמספר המתאים לפי הרשום אצלו בכתב. ועל כל ארון וארון הי׳ לו רשימה מיוחדת לספרים מיוחדים. וכ״כ הי׳ בקי בכל הספרים בשמותיהם ומקום עמידתם בעל פה, עד שכל מי שהי׳ נצרך

לספר והי׳ מתקשה למצוא אותו בין הספרים הרבים, הי׳ נגש אליו ומידו בקש את הספר, והוא בלא שום ליאות מראה לו מקום עמידתו. רק הי׳ מבקש את כ״א שיחזירו אותו על מקומו הראוי, וגם הדביק מודעות באזהרות על כותלי ביהמ״ד שכל הלוקח ספר יחזירו על מקומו, אכן לא כולי עלמא צייתי לאזהרות, והיו רבים כאלה אשר לקחו ספרים ושכחו להחזירם אל הארונות או שהחזירו אבל לא על מקומם הראוי, והי׳ תמיד טרוד ומטופל לקבץ את הספרים המתגוללים על השולחנות ועל הספסלים, להעמידם על מקומם בארונות, וגם לברור את המעורבבים ולהעמידם על סדרם. וכל הספרים הישנים אשר נתבלו מרוב שמוש נפלו כריכותיהם אסף אותם לתקנם ולכרכם. כל הספרים היו יקרים וחביבים אצלו ומכבדם בכבוד גדול, כשמצא איזה ספר גם סדור או תהלים מתגולל שלא במקומו, הי׳ מתבהל ומנשקו ומעמידו ביראת הכבוד ובהדרת הקדש על מקומו.

הי׳ מקושר לכל האדמורי״ם נשיאי החב״ד, בילדותו ראה את האדמו״ר צ״צ נ״ע בג״מ, והי׳ מקושר בלב ונפש אל האדמו״ר (שליט״א) [נ״ע]. הי׳ ידיד נפש של כל התמימים, מסור ונתון אליהם, ופעל ועשה הרבה טובות בשבילם. בשעת ההעתקה הי׳ חולה אנוש, ולא הי׳ ביכולתו להעתיק ונשאר שם, קדוש וטהור נ״ע זי״ע.

פרק עשרים־וששה

ר׳ אברהם קאצינעלינבויגן

עוד הי׳ אחד המיוחד מזקני העדה מחסידי חב״ד, זקן ויושב בישיבה כל היום על התורה והעבודה, אשר כדאי הוא וראוי שיחקק שמו בספר לזכרון טוב, ר׳ אברהם קאצינעלינבויגן נ״ע בג״מ. שמו המובהק אשר הי׳ שגור בפי כל הי׳ נקרא בשם ר׳ אברהם הזקן, כי כינוי משפחתו לא נודע לכל, הוא בא לעירנו בפרק האחרון, בערך שנת תרצ״ו לפ״ק.

בתחילת בואו לעירנו הי׳ כחידה סתומה, ולא יכלו להתחקות על שורש הדבר, סיבת ביאתו, ומה מעשהו ומהיכן ירק זה חי.

הוא קבע את דירתו בביהכנ״ס, כל היום הי׳ עסוק בעבודת ה׳, הי׳ מאריך בתפילתו הרבה, ושאר היום עסק בתורה. פיו הי׳ בלום

וסתום, ולא דיבר עם שום אדם רק עם יחידי סגולה, וגם זה בלחש ובסוד. לפרקים קרובים ישב בצומות, ולא אכל רק פעם א׳ בלילה, וגם זה מאכלים יבשים. מלונו הי׳ בביהכנ״ס, על הספסלים הקשים, ולא רפד תחתיו אלא בגדו החם וכר קטן תחת מראשותיו, ולא ידע איש בשכבו ובקומו.

אכן ברבות הימים נתוודעו סיבת בואו לעירנו, אשר באמת הי׳ דבר סודי, ולא גלה הדבר אלא לצנועין. כל ימיו בשבתו על מקומו הי׳ עסקן גדול לטובת החזקת התורה, ובעיקר לישיבת תו״ת מסור ונתון בכל לבו ונפשו. וכאשר נתוודע להשלטון מטיב מעשהו, התחילו לרדוף אחריו, והי׳ מוכרח להחבא ולהסתר במסתרים. אכן כאשר התגברו הרדיפות וחפשו אחריו בחפש מחופש, נמלט וברח ממקומו ובא למחננו. אהבתו להתמימים הי׳ אהבת גוף ונפש. גם בשבתו במקומינו הרבה לעשות פעולות רבות בהצנע לטובת החזקת התורה.

בעת ההעתקה בשעת החרום נלווה לחבורת התמימים ויחד עמהם בא לעיר סמרקנד ולא ארכו הימים מיום בואו אל המקום החדש שבק חיים לכל חי ונפטר, ושם מנוחתו כבוד.

בעיר הזאת היו הרבה חסידים מחסידי חב״ד יראים ושלימים בעלי דעה והשכל בתורת החסידות, מופלגי תורה ועובדי אלקים נאמנים, אכן רובם ככולם נאספו והלכו לעולמם עוד בטרם הגיעו הימים הרעים, נתקיים בהם מה שכתוב ,,כי מפני הרעה נאסף הצדיק״ וטיבותא הוא לגבייהו שלא יראו ברעה העתידה לבוא ר״ל (מאחז״ל בב״ק ס׳). ושנים מהם היו אשר נפטרו בסמוכין לפ׳ האחרון, ואינו מהראוי לעבור עליהם בשתיקה שלא להזכירם בזכרון טוב.

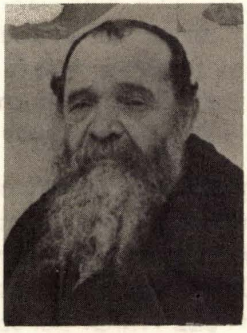
א׳ הי׳ המפורסם לכל התמימים במעשיו הטובים אשר הרבה לעשות ולפעול בשבילם, וחביבים ויקרים היו לו כבנים ממש, ועוד יותר. ר׳ ישעי׳ הכהן שפירא נ״ע בג״מ [7]. הכל קראוהו בשם ,,סבא״ סתם. בעת אשר היתה מפלגת הישיבה של תו״ת בעיר הזאת כאשר הזכרנו לעיל, הקדיש כל ימיו וכחותיו במסירה ונתינה להטיב עמהם ולמלא כל מחסורם מקטן ועד גדול. כל הימים לרבות הלילות לא מש מאהלה של הישיבה. כל תלמידי התלמידים חבבוהו וכבדוהו, זי״ע. מ״כ בעיר הזאת.

והשני הי׳ אשר האריך ימים אחרי הסבא, החסיד ר׳ יעקב אוטעווסקי נ״ע בג״מ. ברוב ימיו הי׳ בעל עסק, אבל הרבה לעשות צדקה וחסד ביד רחבה וברוח נדיבה, הוא עסק ג״כ בתורה ועבודה. גם בזמן אשר הי׳ טרוד ומוטרד בעסקיו לא עבר יום א׳ שלא יגמור שיעוריו הקבועים ללימוד הנגלה ולימוד הרא״ח. עסק בעבודה שבלב זו תפלה בעיון ובכוונת המוח והלב באריכות. לעת זקנותו הי׳ חולה וחלוש, אבל מה שנוגע לעבודת ה׳ התגבר כארי באומץ כחו. גם בשכבו על ערש דוָי החזיק תמיד ספר ועיין בו. מנוחתו כבוד בעיר הזאת, זי״ע.

פרק עשרים־ושבעה

ר׳ מ״מ דייטש ור׳ א״מ האפט

כל אלה שהזכרנום בפרקים הקודמים הם אלה אשר נמצאים בעלמא דקשוט והזכרנום לטובתינו שזכותם יגן עלינו וימליצו טוב בעדינו. אכן כתיב לא אלמן ישראל, ישנם עוד הרבה חסידים יראים ושלימים כן ירבו ויחיו לחיים טובים וארוכים, ולא באנו כרוכלא למחשב ולמיזל את כולם, עם כל המעלות טובות שבהם, רק שנים מהם אשר יש להם יחס ושייכות אל הפרק הזה שאנו עומדים בו, ולמקום הזה שאנו עסוקים בו.

ר׳ מנחם מענדל ע״ה דייטש

א׳ משני אלו הוא הידוע ומפורסם לכל התמימים בשמו לתהלה ר׳ מ״מ דייטש (יחי׳ לאריכות ימים ושנים טובים ומתוקים)

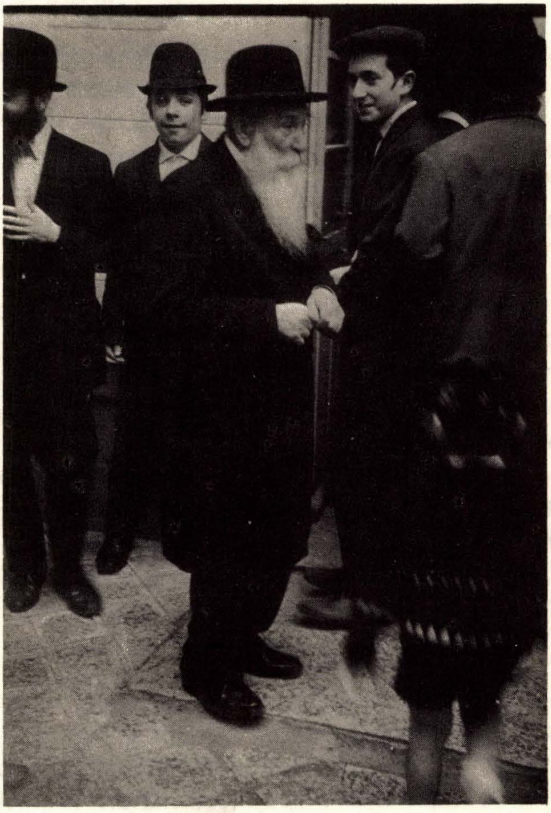
[נ״ע] [9], ונאמר בפניו רק מקצת שבחיו, אשר בימים האחרונים בימים הרעים והמרים ימי החושך ר״ל, פעל ועשה הרבה לטובת החזקת היהדות. במקום שאין איש השתדל תמיד שבל יחסר המזג למלאות חסרונו של המקום.

בעת אשר ארבעה אנשים מעיר הזאת נתפשו למאסר, כאשר נבאר פרטי הדברים בפרקים הקרובים, ואחד מהם הי׳ ר׳ א״ב פעווזנער נ״ע, אשר עסק בלימוד הרבים, ונפלה אימה ופחד על כל היראים ושלימים, ונשאר מקומו חסר, ולא נמצא מי שימלא את מקומו בלימודים, והוא רמ״מ דייטש (יחי׳) [נ״ע] לא נפלה רוחו בקרבו, והתגבר בגבורה של תורה ומלא החסרון הזה, הוא עסק בלימוד השיעורים הקבועים בחבורת חברים.

גם ביתו הי׳ תמיד פתוח לרווחה, ואלה אשר באו במיצר הכניסם לביתו והאכילם והשקם בעין יפה, ומצאו אצלו מקום מנוחה גם בלינה. בעת הרעב הקשה אשר הי׳ בעיר סמרקנד, אשר הפיל חללים רבים כאשר נביא בפרטיות בפרקים האחרונים, התקין בית תבשיל עבור חמשים אנשים בכ״י והאכילם תבשילים חמין עם פרוסת לחם. גם זוגתו (תחי׳) [ע״ה] [9] מרת הינדע השתדלה בעמל רב לטובת זה, ונוסף לזה עוד יסדה חברת ,,בקור חולים״, אספה נשים רחמניות והיו לעזר לה בעבודה זאת, סבבו וחזרו בכ״י בכל העיר, ואספו לחם ותבשילים ונשאו בעצמן לבתי החולים עבור החולים הרבים אשר מלאו את הבתים מפה אל פה. השי״ת ישלם להם כפעלם ברב חסד.

השני לו אשר הוא ראוי ג״כ להמנות בין החשובים ולהזכיר את שמו לטובה ולברכה, הוא ר׳ אלי׳ מיכל האפט (יחי׳ לאריכות ימים ושנים טובים ומתוקים) [ע״ה] [10], גיסו של הרמ״ג (יחי׳) [ע״ה], עבור פעולותיו הטובות אשר פעל ועשה הרבה לטובת החזקת התורה ולתמיכת עניים וכן הקישור של התמימים עם החסידים. הוא הי׳ בעל מעשה, ותמיד הי׳ נושא בעול למלא את כל הדברים הטובים אשר שמו עליו, לפרקים קרובים במעשים הכרוכים בטורח ועמל רב, ומעולם לא פנה עורף ואמר שאין לו זמן, או שקשה הדבר לפניו, הוא לא עייף ולא יגע ולבו תמיד ער לעשות פעולות טובות (ועד היום הזה הוא כרוך ובטל אל התמימים וסר למשמעתם ונושא בעול,

בכל עניני הצדקה הוא עושה וגם מעשה, מרבה צדקה בעצמו וגם מפריס פרסה לכתת את רגליו לצבור כסף בכל עניינים הנחוצים, ובפרט להחזקת התורה).

ר׳ אלי׳ מיכל ע״ה האפט

מנעוריו הי׳ בעל עסק, והי׳ במרחק רב מחבורת התמימים והי׳ תמיד טרוד ועסוק בעסקים רבים ושונים, אכן פגעי הזמן האחרון דחוהו ממקום מגורו, ודחפוהו והתיישב במקום מגורו של גיסו הרמ״ג (יחי׳) [ע״ה], והודות להשפעת גיסו והשפעת הסביבה של התמימים כולם נהפך לאיש אחר, נתקרב אל חבורת התמימים בכל הנהגותיהם ותהלוכותיהם, הוא משתתף בכל הקביעות עתים לתורה ללימוד חומש עם רש״י ולימוד המשניות ועין יעקב ובלימוד הדא״ח.

בכח של מס״נ אשר טרח ויגע ועמל הרבה בזה, השפיע על בתו היחידה אשר גדלה בסביבה של רוח חופש, וזכה ליקח לחתן לו בחור תמים וירא שמים גדול, ומגדלים את ילדיהם על ברכי התורה והיהדות. ביתם — בית נאמן לה׳ ומכון ומשכן לשבתו ית׳.

פרק עשרים־ושמונה

התוועדות חסידית

דבר הנוגע לענינו, לפרוס קווי אורה, ולהודיע את ההנהגה והקישור של התמימים בין איש לרעהו. כל התמימים שבמדינתינו אם גם שהיו מפוזרים בכל קצוות המדינה כולה לארכה ולרחבה, בכ״ז הי׳ ביניהם קישור תמיד, וכל מה שאירע לא׳ מהם בכל מקום שהוא תומ״י נתוודע ונתפרסם הדבר לכולם. התקשרותם הי׳ קישור פנימי ועצמי כאחים בשריים ממש ועוד יותר, כולם היו כאיש א׳ בלב א׳ ובדעה אחת. וכן התמימים והחסידים היו מקושרים בקשר אמיץ וחזק בחבה ואהבה. החסידים היו מחבבים ומייקרים את התמימים, והתמימים נהגו כבוד והדרת הקודש אל החסידים.

לפרקים קרובים היו החסידים והתמימים מתאספים ומתוועדים ביחד על כוס יי״ש, בהתוועדות של ידידות ומרעות, והיו משוחחים את שיחות הקודש של האדמורי״ם נשיאי החב״ד ומכל הצדיקים ועובדין טבין שלהם, וגודל קדושתם ומסירת נפשם בעבודה ואהבת ה׳, וגם גודל מסירת נפשם לאהבת ישראל, עד כמה שהיו מסורים ונתונים כל ימיהם להרים מצבם הרוחני וגם מצבם החומרי, והיו מספרים גם מהמופתים והפלאות אשר כ״א מהאדמורי״ם הרבה לעשות בימיו בענינים שלמעלה מדרך הטבע. הרבה מעשיות היו אשר המספר הי׳ אומר אשר בדידי׳ גופא הי׳ העובדא הזאת, והרבה מעשיות ופלאות לאין שיעור היו מספרים אשר היו להם בקבלה איש מפי איש ממקור נאמן, אשר כל המעשיות האלו היו ממש ענינים של רוח הקודש, ואשר שכינה היתה מדברת מתוך גרונם של האדמורי״ם.

החסידים יודעים לספר הרבה מעשיות כאלו, מפני שכל חסיד אינו מרים ידו ורגלו, לעשות איזה דבר חשיבות בעסק אשר מסתפק בו, ואינו יודע איך להכריע, מבלי שאול עצת האדמו״ר שלו, וכל הדברים נחתכים ונגמרים ע״פ רוח קדשו, והאורים והתומים של האדמו״ר.

וגם בשיחותיהם היו מעמידים ומעריכים מערכה מול מערכה, מערכת החסידים של דורות האחרונים מול מערכת החסידים של דורות הראשונים, עד כמה שהיו החסידים הראשונים מובדלים ומופרשים מעניני עוה"ז, אשר הי' אצלם רק כדבר טפל ובטל, ובכל מהותם ועצמותם היו מסורים ומקושרים לעבודת ה'. וגם בגודל דעתם והשכלתם ורוחב לבם, שהיו כמה גאונים גדולים מפורסמים ולבם הי' רחב כפתחו של אולם, והיו מקושרים להאדמורי"ם בהתקשרות עצומה, והיו בטלים לפניהם כנר בפני האבוקה וכביטול הגוף לנשמה.

סוגי התוועדות כאלו פעלו על המתוועדים, ועשו רושם חזק בהתחזקות והתעוררות, להוסיף אומץ בעבודת ה' בחילא יתיר, וגם במדות טובות שבין אדם לחבירו. ובהתוועדויות אלו התדברו גם על כל הענינים שעמדו על הפרק, איך ומה לעשות, ובאו לידי החלטות.

פרק עשרים-ותשעה

מאסרם של ארבעה תמימים — בשעה אחת

ההחלטה של רמ"ג בנוגע להטבת המצב של הלימודים, אשר זה הי' ענין היותר חשוב והיותר קשה, אשר כמה פעמים התאספו באסיפות לעשות תיקונים בזה, ולא באו לידי מסקנא והחלט, מפני שהדבר הי' תלוי בטורח ועמל רב ובאחריות של מס"נ ר"ל. ולא הי' על מי להטיל ולהעמיס הדבר הזה.

אכן לאחר שהחליט רמ"ג בעצמו בתוקף גדול לקבל על עצמו את הדבר הזה, עוד טרם גילה הדבר לפני אנשי ביתו. כינס מתחילה אסיפה חשאית מכל אחיו התמימים, וגם מהחסידים הנכבדים הנקובים בשמותיהם ומפורשים למעלה, אשר המה היו אנשי סודם של התמימים, והציע לפניהם מחשבתו והחלטתו, ופרטי הדברים באיזה אופן לסדר כ"ז שיהי' באופן טוב ומתאים, ונמנו וגמרו את הדבר בכי טוב. ונתקבלה ההחלטה שלזמן התחלת הלימודים לזמן הבא, יתנהלו הלימודים כפי הסדר החדש. ההחלטה היתה בסוף הזמן, בח' אדר תרצ"ט.

אכן לדאבוננו בא השטן ויתיצב בתווך, להפריע ולבטל המחשבה טובה שלא תבוא לידי פועל. ולא ארכו הימים, בא' הלילות

בשעה מאוחרת בלילה, אשר העיר רבתי עם כבר ישנה את שנתה, ופיסת רגל לא נראתה בחוצות. התנפלה משלחת של מלאכי רעים מפקידי ושוטרי הבולשת על ארבעה בתים שקטים ושלווים, ולא התערבו בעולם בשום דבר עוולה, נקיים וטהורים מכל כתם לכלוך. כל ימיהם עבדו בעמל רב להביא מחיית ביתם, התפרנסו מיגיע כפיהם ואכלו לחמם בזיעת אפם.

בשעה אחת מכוונת התנפלו על ארבעה בתים אלו שעמדו בארבעה קצוות העיר, כשלש שעות התעסקו בחפושים בחורין ובסדקים, מה הי׳ מבוקשתם בחיפושם, מה חפשו ומה היו יכולים למצוא בבתים אלו, זה היה חידה סתומה. ביותר התעניינו לחפש בספרים הקדושים הרבים אשר נמצאו בבתים אלו, ובכתבים ישנים, ולאחר גמר כל החיפושים אשר לא מצאו שום דבר פשע, פקדו צו על ראשי אבות הבתים שיתכוננו ויתלקטו עצמם לדרך.

באשמורת הבקר קודם שהאיר היום והחושך עוד כסה ארץ, הושבו ארבעה אנשים על ארבעה ,,עורבים שחורים״ — הוא שם כינוי להעגלות המיוחדות, להוליך בהם את הבוגדים ומורדים במלכות למאסר, המכוסים בכפה שחורה מכל צדדיהם, בלווית שוטרים מזויינים, והובלו מביתם, בבכיות ויללות של ילדיהם ובני ביתם מהאסון האיום והנורא, אשר כרגע פתאום נפרדו מהוריהם היקרים.

מארבע רוחות שונות נמשכו העורבים השחורים וכוונו את דרכם למקום א׳, אשר מטיל אימה ופחד על כל שומעיו. המקום הזה נקרא בשם נ.ק.וו.ד. אופני העגלות התגלגלו במהירות ובמרוצה גדולה, וחיש מהר הגיעו אל המקום המיוחד האיום, האנשים הוצאו מהם ונמסרו ע״י שוטרי המאסר, והוכנסו לחדרים שונים, כ״א לבדו בחדר מיוחד, וננעלו על מסגר בדלתיים ובריחי ברזל, ועוד שוטרים שומרים על גביהם.

בלי ספק אשר הקורא מתענין לידע מי המה האנשים הבוגדים והמורדים האלו. א׳ מהם הוא הידוע אלינו במעשיו הטובים ר׳ א״ב [פעווזנער] ז״ל, והשני הוא רמ״ג, השלישי הוא רנ״י [פינסאן] נ״ע, והרביעי הוא ר׳ צמח [גורעוויץ] יחי׳ בנו של הר״י מתמיד נ״ע — הידוע ומפורסם לכל בגודל חסידותו ופרישותו [1].

הרבה עינויים ויסורים סבלו במשך שבתם במאסר אשר נתארך כשנה שלימה, הדרישות והחקירות הרבות אשר התנהלו

בגבורות קשות באימות ופחדים, ולפרקים גם במכות ומהלומות, ציערו ועינו אותם עד לחלי. כשנה שלימה הסתפקו בלחם צר ומים לחץ, ובמשך חג הפסח אשר עבר עליהם בשבתם במאסר, לא בא אליהם שום דבר מאכל לפיהם. וזה הי׳ ענין נסי ודבר פלא, אשר הצומות של תשעה ימים רצופים לא גרמו להם שום היזק וריעותא על בריאות גופם.

רמ״ג הרבה להתווכח עמהם ולהוכיחם על פניהם על דבר הבליעל הזה, שרודפים את שלומי א״י ורוצים להחרימם עד חרמה חו״ש הילי״ת. הלא דבר זה הוא נגד השכל הבריא ונגד היושר האנושי, ובפרט לממשלה אשר מכנה לעצמה שם, אשר היא קוראת חופש ודרור לכל העמים.

הלא האנשים האלו הם נקיים וטהורים מכל שמץ ועוולה, כי שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב, האנשים נאמנים בין אדם למקום, נאמנים גם בין אדם לחבירו. המה מתנהגים עם חבריהם בתום וביושר, באמת וצדק ובנדיבות לב, לעזור להעניים והשפלים בכל יכולתם. האנשים אלו נאמנים ושלמים גם להשלטון, מקבלים עליהם עול מלכות ואינם עוברים על חוקי המדינה. והראי׳ והוכחה על זה, אשר בין האלפים ורבבות אנשים הממלאים את כל בתיהא״ס של המדינה כולה אינו בנמצא גם א׳ מהיראים ושלמים באמונה. והדבר הזה שהמה עמלים להעביר את עם ישראל על דתם, ולעקר ולשרש את האמונה הטהורה הנטועה בלבות ישראל מעולם מאבות אבותיהם, הדבר הזה הילי״ת ולא יוצלח בידם וכל עמלם לשוא. נצח ישראל לא ישקר, עם ישראל הוא נצחי ותורתם נצחית.

וסיפורי דברי ימי ישראל הארוכים מוכיחים ע״ז, כי לא א׳ בלבד עמד עלינו לכלותינו חו״ש והקב״ה מצילנו מידם. אמונת ישראל בה׳ אלוקיו הוא לא דבר אשר נקנה מבחוץ, רק הוא קנין עצמי בנפשם, ונוזלת בדמם ובשרם מאבות אבותיהם, והמה מוסרים נפשם ומאודם תמיד בשביל האמונה הזאת. ואף גם זאת שעלתה בידם להעביר כמה רבבות מישראל על דתם, הוא רק בחיצוניות, אבל בפנימיותם גם באלו נשאר נקודת היהדות. הנקודה הזאת היא נצחית לא נמחית ולא תמחה לעולם, ומים רבים הזדונים לא ישטפוה.

פרק שלשים

החלום במאסר

המחשבה טובה של רמ״ג, וכוסף נפשו ותשוקתו להרים קרן התורה, ולהעמיד מצב הלימודים של הנוער בעירו על בסיס נכון, באופן שיוכלו לקוות שמגדיים אלו יעשו תיישים בעלי קרניים, ודאגתו ושברון לבו עבור הנערים שהלכו לבטלה לגמרי בלא לימודים. גם בשבתו במאסר לקוי ומעונה לא הועממה אצלו, לא סרה ולא הרפתה ממנו. הנערים ולימודיהם עמדו תמיד לנגד עיניו בהקיץ ובחלום, גם בחזיונות ליל.

פעם חלם — והנה בחלומו — אולם גדול ורחב ידים, כולו מלא אורה, אור בהיר צח ומצוחצח. סביב לכתליו משלש רוחותיו מסודרים שולחנות וספסלים משני עבריהם. על יד השולחנות יושבים נערים הרבה בגילים שונים, ומשננים את שיעורי לימודיהם בחשק גדול ובשקידה רבה. עליזים ושמחים, פניהם מאירים, מנגינת הלימודים ערבה ורמ״ג בעצמו יושב על יד שולחן שבאמצע האולם, ומעיין בסוגיא חמורה, של השיעור אשר צריך ללמוד עם הנערים היותר גדולים, ומשגיח הוא על כל השולחנות שסביבו, מתענג הוא במאוד על המחזה לראות שכל הנערים לומדים בחשק ובשקידה.

ובתוך כך נפתחה דלת האולם, ועל סף הפתח נראה נער כבן שתים־עשרה יפה עינים, קווצותיו תלתלים וכולו נחמד למראה. לבוש הוא במלבושי נערים החצופים והפריצים בני החוצות, גלוי ראש וערום למחצה, ורוצה ליכנס להאולם. אכן כיון שראה את המראה הנהדר והברקת האור אשר בתוכו, נבהל ונרתע לאחוריו.

רמ״ג הרים עצמו מעל כסאו בחפזה, ורץ אחריו בבהלה עד שהשיגו, אחז בידו והכניסו אל האולם, הושיבו על יד ימינו וקרבו בחבה ואהבה, ונכנס עמו בדברים ובשאלות מה שמו ושם הוריו, ואיפה הוא מעונו, ועוד שאלות. הנער משיב דברים כסדרן על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, שמו אברהם ושם הוריו אינו זוכר מפני שנשאר יתום עזוב מאביו ואמו בעודנו ילד קטן. מעונו הוא בבית הילדים אשר ליתומים, שמה גדל ומתחנך. וממשיך הוא בעצמו לספר את כל פרטי התהלוכות מבית הילדים הזה, סדר היום, זמני

הקימה והשכיבה, זמני האוכל ואופני האוכל, זמני הלימודים ואופני הלימודים, והחינוך וההדרכה בכל מכל כל כאילו הוא בעצמו נהנה מסיפורו זה.

ורמ״ג שותק ושומע הכל בהאזנה. ופתאום נפסקת שיחתו וזרם של דמעות התפרצו מעיניו, ונשא את קולו בבכי תמרורים. רמ״ג משתקו — מה לך יקירי כי התפרצת בבכיות, ומה ירע לבבך! מתוך דמעות החונקות את גרונו ענה בקול בוכים, רבי רבי! אני רוצה ללמוד תורה, אני חפץ להיות ככל הנערים היושבים פה. רמ״ג שואל אותו אם יודע הוא דבר מה מלימודי העברים. והוא משיבו, אשר לא למד כלום וגם תמונת א׳ אינו יודע.

כל הנערים אשר ישבו על הלימודים בשקידה, בהראות לפניהם הנער המוזר הזה והרמת קולו בבכי תמרורים. המחזה הזה עשה עליהם רושם עז, הפסיקו מלימודם והסתכלו אל הנער והקשיבו לדבריו. כיון שנזרקו מפיו מלים אלו — רבי אני חפץ ללמוד — חטף א׳ מהנערים את ,,מקיפו״ אשר מתחת לכובעו וכסה את ראש הנער, וכל הנערים סבבוהו בחבה ואהבה ואמרו לו אחינו אתה, וכל א׳ מקדים את חבירו ללמדו. כ״א רוצה לזכות במצוה זו, זה מראה לו א׳ וזה ב׳ וכן כולם. והנער המוזר הזה חוטף את האותיות מכל או״א, וכאילו בלע אותם מתוך רעבונו עד שבבת אחת ידע את כל האלפא ביתא, ובזו הרגע מראים לו את הנקודות ואיך לצרפם. ועוד טרם שהספיקו ללמדו כבר הוא יודע מעצמו לקרות מתוך הסידור, כי הוא מבין דבר מתוך דבר. הנערים כולם מתפלאים על כשרונותיו הגדולים של הנער הנעלה והמצויין.

הנערים הגדולים חזרו ללימודיהם ומסרו את הנער על יד הנערים הקטנים, שישננו עמו את החומש אשר למדו מכבר ואשר בקיאים בו ושגור על פיהם. הנער הושב ע״י שולחן הקטנים.

שמחתו של הנער גדולה למאוד, שזכה להמנות בין התלמידים של הרבי הזה אשר נמשך אליו באהבה עזה. הגם שהוא גדול מהם בשנים ובקומה פי שנים, אבל הדבר הזה לא איכפת לו כלל והוא שמח בחלקו, כי לגביו גם הלימוד עם הקטנים הוא זכות גדולה.

חרדה גדולה נפלה על רמ״ג מהמראה הנפלא הזה, ומתוך החרדה הקיץ וניעור משנתו, והנה חלום.

זמן רב עמד רמ״ג ומחזה החלום לנגד עיניו, ופתר לעצמו אשר ישנם נשמות גבוהות העשוקות בידי החיצונים האלו, וצריכים זכות גדולה לזכות לזה להצילם מיד עושקיהם.

פרק שלשים-ואחד

סמרקנד ויסוד החדר

אכן באמת התקיימו כל מחשבותיו וחלומותיו של רמ״ג בהקיץ ובפועל. הרבה שנים התגולל בעינויים ויסורים ר״ל, כשנה שלימה ישב רמ״ג במאסר בביהא״ס, ואח״כ הוגלה נדודים לארץ גזירה על משך חמש שנים, והשי״ת הנותן ליעף כח עזרו וחזקו שיוכל לסבול את כל התלאות והמצוקות הרבות שעברו עליו. וככלות ימי האסורים ובעהי״ת ניתן לו החופש, וגאולה היתה לו. לא הי׳ יכול לחזור לעירו למקום מגורו, מפני שבתוך הזמן הזה פרצה המלחמה הגדולה עם הגרמנים ישו״ז, והעיר הזאת נכבשה תחתיהם.

כל התמימים שהיו שם וגם בני ביתו של רמ״ג העתיקו לעיר סמרקנד (עיר גדולה במחוז הבוכארים אוזעבעקסט׳), וע״כ המשיך רמ״ג את דרכו ג״כ לעיר ס׳. ומצא שם הרבה תמימים מערים רבות — לבד אלו התמימים שהיו בעירו. באותו יום שבא עשו התמ׳ עבורו יום משתה ושמחה, כולם שמחו בו והוא שמח עמהם.

מחשבתו הטובה של רמ״ג, אשר היתה כמוסה ונעלמה אתו עמו משנים רבות, גם במשך ימי הנדודים, לא רפתה אצלו, ואדרבא במשך הזמן אשר הי׳ בארץ צי׳ ועיף בלי מים, נתגבר אצלו הצמאון ללמוד וללמד. ובאותו יום שבא למקום מנוחה, ראה שהגיע הזמן שיוכל להביא מחשבתו לפועל ולא ע״י נסיונות קשים. כי הממשלה המקומית האוזבעק׳ לא שמה לב לרדוף אחרי היראים בהפרעת הדת וביטול האמונה. ואפשר שהסיבה לזה היתה מחמת שהממשלה היתה טרודה מתגרת המלחמה אשר כבדה עלי׳, הסיחה דעתה מזה לשעה זמנית. במקום זה למדו בפרהסיא בלי שום מורא ופחד, וע״כ טרם שהספיק לנוח מעמל הדרך אשר ארכה יותר מחודש ימים, ניגש לעבודה זו.

במקום הזה מצא הרבה נערים, אשר בימי החושך והאפילה טבעו ביון מצולה של מים הזדונים, ושטף של הכפירה ופר״ע נכנסו

לתוכם ותוך תוכם, ורק עפ״י מעשי נסים וזכות אבות עלתה בידו להוציאם מהמצולה. אכן היו כמתים ממש אשר אין בהם רוח חיים. רבים התגלגלו עמהם ולא עלתה בידם לראות גם איזה אות ותנועה של חיים.

רמ״ג ראה מעשה ונזכר הלכה, אשר מחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעשה. וראה בזה השגחה פרטית אשר לא לחנם עזרו השי״ת והביאו למקום הזה, אלא כדי להציל נפשות רבות.

וע״כ ניגש לעבודה זו בחשק גדול ובהתלהבות יתירה, הוא אסף את כל הנערים אשר גדלו ללא תורה, ללא תפלה וללא ד״א. וגם אחר זאת שבאו למקום תורה וכל הסביבה כולה היתה מלאה ברוח של יראת שמים, לא רצו לקבל עול התורה ועול מלכות שמים. חצי היום עסקו בלימודים החיצונים בבתי הספר של הנערים, ושאר היום הסתובבו והשתגעו טפסו על הגגות והחלונות להרוס קיני הצפרים ובמשחקי היונים.

רמ״ג התעסק בהם בהתחכמות ובתחבולות שונות איך לקרבם, כדי להכניס בהם רוח טהרה ויראת שמים. ראשית כל, קרבם אליו ומשך את לבם, שיתקרבו אליו בחבה ואהבה וביראת הכבוד. והשתדל להריק מהם המים הרעים והסרוחים אשר שאבו לתוכם. הרבה עמל ויגע בזה, לא נח ולא שקט מאשמורת הבוקר עד שעה מאוחרת בלילה, וחפץ ה׳ בידו הצליח.

נערים אשר לא יכלו לדבר וגם בקושי הבינו השפה המדוברת באידיש, ורובם ככולם לא ידעו קרוא בעברית, והיו גם כאלה אשר מעשה אבותיהם הי׳ בידם, כי גם הוריהם היו מקטני אמונה. בזמן קצר נהפכו מן הקצה אל הקצה עד שלא הכירום, רוח טהרה ויראת שמים הלבישה אותם, עזבו בתי ספריהם והשליכו את לימודיהם החיצונים, אשר זה הי׳ מן הדברים הקשים ביותר, אשר גם הוריהם לא הסכימו ע״ז, רק עשו מדעת עצמם למורת רוחם ורצונם של הוריהם. וקבלו עליהם את עול התורה, ולמדו בשקידה רבה ועשו חיל בלימודם, נעשו בקיאים בחמשה חומשי תורה עם פי׳ רש״י ובנביאים ראשונים, והתחילו ללמוד גמרא. וכאשר החלו ללמוד הגמרא, נעשה הלימוד עוד יותר חביב עליהם ולמדו בשקידה יתירה, ורכשו ידיעה טובה גם בלימוד הגמרא. וכאשר הוכשרו להבין מעצמם סוגיא בגמרא, נמסרו למוסד התמימים תחת השגחתם.

הנערים אלו בשובם לתורה ועבודה, והתחילו לדקדק ולהזהר בזהירות יתירה במאכל כשר ושאר הענינים השפיעו גם על ההורים וכל בני ביתם להחזירם למוטב.

פרק שלשים־ושנים

קירוב רחוקים

א׳ מאלו הנערים הי׳ נער כבן שתים עשרה שנה, אשר נשאר יתום עזוב מאביו ואמו, ונתגדל ונתחנך בא׳ מבתי הילדים של היתומים. שם נתפטם במאכלות אסורות ובדעות כוזבות של כפירה ופר״ע ר״ל, וע״י זכות אבות עלתה הדבר להוציאו מבית השמד. בקושי ובכובד גדול עלה ביד רמ״ג להפשיט את העקמימות שבמוחו ולבו. בראשית לימודו לא הי׳ יכול לקבל את לימודי הקודש, מפני גסות מוחו ולבו, על כל דבר הי׳ לו קושיות ופרכות מצד שכלו הטבעי הגס והמגושם. וכמה פעמים התאונן רמ״ג אשר הלימוד עמו קשה ביותר, והגיע עד ככה שרצה להפסיק את לימודיו עמו, מפני שציערו אותו מאוד הקושיות אשר היו אצלו בעניני אמונה, וירא לנפשו שלא יהי׳ בכלל המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון. אכן התחזק לסבול ממנו עד קצה האחרון, וע״י ריבוי יגיעה ועמל עלתה בידו לבער ממנו את הרע, ולגרש את הרוחות רעות, ולהכניס בקרבו את האמונה הטהורה.

כשהגיע יום הבר־מצוה שלו אמר מאמר חסידות, כל הקורא ק״ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, אשר מדובר בו בענין אחדות ה׳ קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצות, בשפה ברורה ובטוב טעם. כל האורחים אשר השתתפו בשמחת הבר־מצוה שלו, אשר הכירוהו מראש איך שהי׳ אשר גם פניו היו גסים ולשונו לשון עכו״ם, ולא הי׳ ניכר בו גם רושם של עברי. והשינוי שנעשה בו עכשיו התפלאו מאוד על השפעתו הטובה של רמ״ג, והתענגו עונג רב ושמחו שמחה רבה.

והאמת ניתנת להאמר, אשר גם המקום הזה הי׳ גרם וסיוע גדול לקרב את הרחוקים. מעת אשר התפרצה המלחמה הגדולה העולמית אשר התפשטה כמעט על כל מרכזי המדינה, וכל המקומות הקרובים למערכי המלחמה הוכרחו להמלט מפני הסכנה ולהתרחק

מרחק רב בעמקה של המדינה. היתה השגחה פרטית מן השמים אשר השי״ת נתן דעה אחת בלב כל התמימים, שיבחרו להם מקום פליטה להתיישב בערי מחוז הבוכארים. ומעט מעט נתקבצו ונאספו כמעט רוב בנין ורוב מנין של התמימים בשני הכרכים הגדולים של בוכארא.

חלק א׳ נתיישב בעיר טאשקענט עיר הבירה האוזבעק׳ וחלק א׳ נתיישב בעיר ס׳. וגם נאספו לשם עדה גדולה מעדת הפולנים אשר הוגלו ממדינתם ממושבותיהם, בעת אשר פולין נכבשה ונפלה תחת ממשלת אלו. מעדת הפולנים הי׳ מספר מסויים של מופלגי תורה ויראת שמים. אשר לרגלי כל זה הוארו שני הכרכים האלו באור התורה, והאיר למרחוק לפעול ישועות בקרב הארץ לקרב את אלו האנשים הרחוקים.

פרק שלשים-ושלשה

הרעב בסמרקנד

בתחילת בואם אל המקום החדש עברו על כולם תלאות ומצוקות רבות, כי המצב החומרי של כאו״א הי׳ הרוס וחרב, כל הונם ורכושם עזבו במקומות מגוריהם, כי לא הי׳ בכדי זמן אלא להמלט על נפשם ולהציל את הנפשות. כמעט כולם באו ערומים ויחפים לוקים ומעונים וחולים, מטלטול הדרך ונדנודי הדרך הקשה אשר ארכה זמן רב עד בואם אל מקום מנוחה, וגם כשבאו נשארו בלי משען ומשענה, כי לא הי׳ במה להאחז ולהתעסק ולמצוא מקור לפרנסה, דוחק גדול הי׳ גם בדירות, רבים שכבו בחוצות והתגוללו באשפתות. העינויים והיסורים גברו כ״כ עד שבאו לידי חליים רעים ר״ל.

ונוסף לזה התחיל עוד הרעב להרע ולהציק ביותר, אשר זו היתה התוכחה היותר קשה ומרה, כי לבד זאת אשר צרור הכסף אשר הי׳ ביד כאו״א נתמעט מיום אל יום, עוד זאת אשר בקשיים ותלאות רבות עלתה להשיג ככר לחם, כל הימים לרבות הלילות עמדו אנשים למאות בשורות הארוכות, איש אחר איש, על יד החנויות ללחם. ואלה אשר עלתה בידם להשיג ככר לחם נחשבו מן המוצלחים, כי ברוב הפעמים לא הספיק הלחם שבחנות לכל

השורה. בראש מן הראשונים היו תמיד האוזבעקין תושבי המדינה, וידם היתה על העליונה, החזיקו להם הזכות במשפט הקדימה, גם אם באו מאוחרים נדחקו בחזקה בכח גם עד הכאה, להפריד בין הדבקים, ועמדו הראשונים.

לאורך ימים לא תשכח מזכרונינו, ולא ירפא כאב לבנו ופצענו האנוש אשר ירד, האסון הנורא ר״ל אשר קרה לאחד התמימים המצוינים, קדוש וטהור נ״ע בג״מ, אשר נפגע מאחד האוזבעקין בעת עמדו בשורה ללחם, ובא זה להדפו ממעמדו ולהחזיק מקומו, והכהו האוזבעק על חזהו מכת מות, ובמשך ימים אחדים נפטר לעולמו ושבק חיים לכל חי.

קצרה יד אנוש לתאר את גודל הצער והיסורים של האומללים אשר התחזקו בשארית כחותיהם לעמוד כל היום, ולפעמים עד שעה מאוחרת בלילה, רעבים חלושים ומעונים, וגם היו זמני חורף אשר רעדו עצמותיהם מקור וצנה והשלגים אשר הרטיבו בגדיהם עד בשרם. בשמעם את הבשורה כי תם הלחם חשכו עיניהם ונפל לבם בקרבם, נתבלבלו מוחם ודעתם עד אשר לא ידעו איזו דרך לפנות, אם יבואו לביתם בידים ריקניות, בעת אשר ילדיהם שוכבים חולים ומעונים ומצפים בכליון עינים לפרוסת לחם להחיות נפשותיהם העטופות ברעב, נשברים ונדכאים חזרו לביתם, רגליהם נגררות מכבידות מאפס כח ומרוב צער. הילדים בשמעם את צעדי אביהם נגשים אל הדלת קמים ממשכבם, ומקיצים גם את אמם אשר ישנה למחצה מחלישות הרעב, שמחים מחכים לכניסת אביהם הביתה, כי עוד רגע וישקיטו את רעבונם הלוחץ להם עד אפס כח, אכן כאשר נראו פני אביהם בעיניו הכהות אשר בא ריקם, הרימו כולם קולם כאחד בבכיות ויללות קורעות לב, לב האב האומלל נקרע לגזרים, הלא שכח על רעבונו ובזה הרגע נבחר לו המות מחיים, באין אונים נפל כאבן דומם על מצע התבן אשר הכין למשכב לו, כי מטה כרים וכסתות לא הי׳ לו. גם האם הרחמני׳ האומללה נמס לבה בקרבה כמים מצער ילדיה, ותחבה פני׳ בהכסת אשר תחת מראשותי׳ וסתמה את פיה שלא יתפרץ בכיה לחוץ, ודמעותיה אשר שטפו כנחל הרטיבו את הכסת מכל צדדיה, ארוכה בכו ההורים האומללים עד אשר תקפתם השינה ודומית מות שררה בבית.

כל הבתי חולים היו מלאים מפה אל פה, עד אפס מקום להחולים הרבים אשר נתרבו מיום אל יום. הרבה חללים הפיל הרעב,

עד אשר החבריא קדישא לא הספיקו להביאם לקבר בזמנם, גם אחרי עסקם ועמלם בזה בעמל רב הרבה ימים היו מונחים מתים רבים בבתי החולים ובבתיהם, וגם היו אשר התגוללו בחוצות עד אשר הובאו למנוחת עולם. היו מעטים אשר היו שבעים ללחם ועזרו במעט להקל להרעבים. אבל אין הקומץ משביע, ועזרתם הי׳ כאין.

אכן מי שאמר די לעולמו, הלא אמר גם לצרה זו די, וכמאמר חז״ל: היסורים הם רעים ונאמנים באים בעתם וחולפים בזמנם ואינם מתעכבים אף רגע מזמנם הקצוב להם, שנה שלימה נתגוללו בעינויים ויסורים אלו ר״ל. וכיון שכלתה, כלו צרותי׳ וקללותי׳, ולשנה החדשה נתבשרו מאדון כל ,,בשנה טובה ומתוקה״. הרעב חדל, היסורים וחליים הרעים ר״ל נפסקו, נפתחו מקורי הפרנסה, ורובם ככולם הסתדרו בעסקים ובאומנויות טובות בשפע פרנסה. והדבר הי׳ נפלא אשר בפו״מ מאין באה הישועה, וגלגל החוזר נתהפך למעלה למעלה. ובמוחש ראו אשר הישועה באה מאת ה׳ עושה שמים וארץ. הממשלה המקומית האוזבעקית לא החמירה ולא דקדקה כ״כ לחקור ולבדוק אחר העסקים אם נעשים בתכלית ההכשר ע״פ חוקי הממשלה המרכזית, ובעיקר אשר השי״ת ברכם בהצלחה ושמרם שלא יאונה להם כל אסון.

פרק שלשים-וארבעה

הישיבה בסמרקנד

בחדרים הרבים אשר נקבעו בכמה מקומות מחלקי העיר ע״י מלמדים טובים ראויים ושלמים וזכורים לטובה ולברכה, המתעסקים בזה במסירה ובהנחת עצמותם על הענין הזה, ר׳ אבא פליסקין שליט״א ור׳ ישראל לייבאוו שליט״א. המוסד הקדוש של ישיבת תומכי תמימים אשר הי׳ מפוזר בכמה מקומות לחלקים ולמפלגות קטנות נאסף ונקבץ למקום הזה והוחזרה עטרה ליושנה, המוסד הקדוש הזה הוקם על מכונו בסדר ומשטר נכון. ולבש צורתו הקודמת מעין התייסדותו. מספר מסויים של הבחורים טובים אשר נשא על עצמו שם ,,האולם הגדול״ למדו ארבע שעות דא״ח, ועסקו בעבודה שבלב זו תפילה, וגם נגלה למדו ארבע שעות. הי׳ משגיח מיוחד לנגלה ומיוחד לדא״ח.

המנהל הראשי והמפקח האחראי הי׳ ר׳ ניסן נעמאנאוו

שליט"א, היו גם שלשה שיעורים לצעירים. ראש הישיבה של שיעור הגבוה הי' הרה"ח ר' א"א פלאטקין ז"ל נ"ע בג"מ [12]. ובזמן אשר הרב ראי"א (מחמת חלישותו) פָסק מלומר השיעור, בא על מקומו הרה"ג ר' שמואל נאטיק נ"ע בג"מ [13], והשיעור השני הי' ע"י ר' משה רובין מקאראלעוויץ ז"ל נ"ע בג"מ, והשיעור השלישי ע"י ר' מיכאל טייטעלבוים שיחי' לחיים טובים וארוכים. המחזיק והמעמיד העיקרי של המוסד הי' רמ"מ שליט"א פוטערפאס (והחסיד הר' יונה [14], אשר שניהם [15] נמצאים כעת במאסר ה' ירחם עליהם ויגאלם בקרוב ממש) אשר הקדיש כל כחותיו ועתותיו לצבור על ההוצאה הרבה, אשר עלתה לסכום גדול, הוא הי' עושה וגם מעשה. כל התמימים פזרו מהונם בפזרנות יתירה.

כל אברכי התמימים התחזקו בקביעות עתים לתורה, ללימודי הנגלה, וללימוד דא"ח, וגם איש לא נעדר. לפרקים מזומנים התוועדו בהתוועדות של אהבת אחים, איש את רעהו החזיקו להתעסק בתורה ועבודה, כולם היו שמחים בחלקם. והברכות שהתברכו בשתיית לחיים הי' רק באחת, שיעזור השי"ת להתראות פנים אל פנים עם כ"ק אדמו"ר שליט"א בשובע שמחות. בראש חבורת התמימים הי' הרה"ח המפורסם התמים ר' ישראל נח בעליניצקי שליט"א, אם כי הי' זקן וחלוש, אכן לבו ער תמיד והתיחסו אליו בכבוד והדר.

פרק שלשים־וחמשה

היהודים הבוכארים

היראים והשלמים של עדת הפולנים התקשרו באהבה להתמימים, והכירו בהכרה טובה יתרון הלימוד של דא"ח אשר הביא אור גדול לעולם, ותמיד היו מתפלאים על אנ"ש והתמימים מאין הי' להם הכח הגדול להתחזק ולעמוד על עמדם כמעט במשך שלושים שנים, אשר הממשלה ורוח הכפירה העמידה על דרכם מכשולים רבים, ומניעות ועכובים גדולים, ואשר גם בזמן החושך הכפול ומכופל החזיקו בדרכם ישר, דרך אורה של התורה והמצוה, ולא נטו ימין ושמאל, אשר זה גרם להרבה מהפולנים שיתיחדו בלימודי הדא"ח, ביחד עם התמימים.

התמימים השפיעו השפעה טובה גם על עדת הבוכארים, ליישרם על דרך טובה וישרה, הגם שהם חזקים באמונה פשוטה, אבל

הי׳ אצלם עקמימות במנהגים לא טובים, מחמת פשיטותם וריקנים מתורה. גם מכובדי הבוכארים התייחסו בהדרת הכבוד להתמימים והשתתפו תמיד בהתוועדותם ושתו בצמא את דבריהם בעניני יראת שמים. נתנו שבח והודי׳ להשי״ת עבור הזכות הזו שזיכם השי״ת שהתמימים באו למחנם. הרב ר׳ שמרי׳ התעסק עם חבורה גדולה של עשרות אברכים מהבוכארים, למד עמהם דא״ח, ולפרקים קרובים התוועד עמהם והמשיך את לבם בשיחות הקודש של עניני חסידות ויראת שמים, וכולם היו קשורים ובטלים אלינו. ע״י השתדלות מכספם של התמימים נבנה בית טבילה לנשים, חדשה ומתוקנה לטוב בנקיות, תחת בית הטבילה של הבוכארים הישנה שהיתה במצב של אי נעימות.

מעת שבאו התמימים לעיר הזאת הומשך אור חדש על כולה, והתלבשה בלבוש תפארת ה׳ והדר גאונו, בכל פינה שאתה פונה אתה פוגש ילדים ונערים מחדרים, ונערים מהישיבה, והכרת פניהם ענתה בם כי המה זרע ברך ה׳, נושאים ספרי קודש בידיהם ומשוחחים בלימודים שלמדו בחדריהם, וגם זקנים ואברכים רבים עטופים במעטה של יראת שמים, ואתה רואה בהם דמות ישראל סבא.

מה יפה ונהדר הי׳ המחזה הקדוש בשבתות וימים טובים אשר כל החוצות והרחובות היו מלאים אנשים ונשים, ילדים ונערים מלובשים בגדי שבת ונמשכים לבתי כנסיות להתפלל. הרבה בתי כנסיות ומניינים היו לאנ״ש והתמימים ביחוד, ולהפולנים ביחוד, וביחוד להבוכארים. הבוכארים הולכים מעוטפים בטליתותיהם גם ברחובות קרי׳, ואין מי שימחה בידם או גם שילעג עליהם.

הממשלה המקומית לא הפריעה לכל זה, ועשו כל המעשים טובים ביראת שמים בגלוי ובפרסום, תחת זה אשר מקודם היו יראים לגשת אל הקודש בגלוי והיו צריכים להחבא ולהסתר במסתרים מפני יראת המלכות.

ככל החזיון הזה הי׳ ג״כ בטאשקענט עיר הבירה, אשר שם היה מושב של הממשלה האוזבעקית, גם שם היו חדרים רבים, החדר המובחר הי׳ החדר של החסיד התמים ר׳ ישראל נעוולער [ע״ה] [16], כי לבד זאת אשר הי׳ מלמד מומחה מרבות בשנים בהשפעה טובה, ובר פועל טוב על התלמידים בידיעת הלימודים, הי׳ מחנך ומדריך

התלמידים ביראת שמים, והשריש בלבם אמונתם אמונה טהורה וחזקה ע"ד החסידות. הוא הכין את תלמידיו שיוכשרו להכנס בישיבת התמימים. המתעסקים עם האברכים של התמימים והראשים היו, א' הרה"ח המפורסם ר' שלמה חיים קסלמן (שליט"א) [ע"ה] [1], וגם הרה"ח המנוח ר' ישראל נעוולער, ויבדל לחיים טובים וארוכים הרה"ח ר' פרץ מאצקין ור' יונה (הנמצא כעת במאסר) [ע"ה].

הרה"ח המשפיע ר' שלמה חיים ע"ה קסלמן
מתוועד בעת מסיבת בר־מצוה

פרק שלשים־וששה

היציאה בשלום מכור הברזל

הימים טובים והבהירים האלה במצב הגשמי והרוחני נמשכו לערך ארבע שנים, מסוף שנת תש"ב עד שנת תש"ז. בסוף שנת תש"ו הורשה מהממשלה להפולנים שיחזרו לארץ מולדתם, ואז מחדש התחילו להתראות סימנים לא טובים, והי' נראה אשר בדעת הממשלה לחדש את גזירותי' הישנות.

בנוגע למצב הכלכלי התחילו לחקור ולדרוש ולבדוק את כל העסקים, וכל מי שנמצא איזה דבר אשר לא הי' מתאים בשלימות

כפי הנראה להם שמו אותו במאסר, ולקחו ממנו הונו ורכושו, רק חסד ה' הי' עוד אשר תחת כופר גדול שנתנו לפקידי הממשלה האוזבעק' פדו עצמם מהמאסר. במצב זה נפל רוחם של המתעסקים, ורפו ידיהם מעסקיהם, אשר ממילא הורד והושפל מצב הכלכלי עד היסוד, וגם סימני רדיפות אל היראים וחרדים ובפרט ללימודי התורה, לפרקים קרובים באו פקידים מהממשלה לחקור ולדרוש אחרי הראשים והמנהלים למוסדות הלימודים.

ענני חושך נמתחו מחדש על ראשי אנ"ש והתמימים, וגמרו בדעתם להעתיק ממדינה זאת המצירה והמעיקה להם עד נפש. אכן ההעתקה היתה כרוכה ג"כ במסירות נפש, ובכ"ז רובם ככולם החליטו, יותר טוב להמסר בידי שמים ולבטוח בהשי"ת, מלישב כל הימים באימה ופחד של סכנת נפשות תחת ממשלת זדים. בראש מן הראשונים, אשר עליהם הי' הסכנה נשקפה ביותר חו"ש, היו הראשים והמנהלים של הישיבות. גם חלק גדול מהתמימים — מהתלמידים נטלו עמהם. אחריהם התחילו להעתיק מעט מעט. הבוכארים בכו בדמעות על התמימים שנפרדו מהם, כי קשה היתה עליהם פרידתם.

אנ"ש במחנה ריכוז פלטים בפאקינג.
במרכז יושב חדב"נ הרש"ג שי' שבא לבקר את אנ"ש

דבר ההעתקה דרוש ע"ז ספר שלם, לספר את כל ההרפתקאות והתלאות אשר עברו על התמימים בדרך הזו, וקצרה גם היריעה מהכיל לספר את כל הנסים ונפלאות אשר ראו במוחש, שהציל השם יתברך את רובם ככולם מהסכנת נפשות אשר היתה כרוכה בזה. אכן לדאבון לבנו השאירה ההעתקה הזאת פצעים אשר עד היום הזה עוד לא נתרפאו. כי המתעסקים הראשים אשר עסקו בדבר ההעתקה במסירות נפש, נלכדו בפח יוקשים ונתפסו למאסר, ועד היום הזה המה מעונים במאסר.

השם יתברך ירחם עליהם ויגאלם בקרוב ממש
ויקבץ את כל נדחינו בגאולה שלימה ואמיתית
בקרוב ובעגלא דידן

הערות — חלק א׳

1) לאחר הפלת המשטר הצארי, עם המלך ניקולאי השני בראשו, בחורף תרע״ז, הוקמה ממשלה זמנית ומשטר דימוקרטי — בראשות קרנסקי, כשליהודים הוענק שוויון זכויות ככל האזרחים.

כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע תמך בממשלה זו, ואף כתב מכתב כללי בנידון (נדפס בספר חכמי ישראל — בעש״ט ע׳ כט).

אולם משטר זה לא האריך ימים, ובתחלת חורף תרע״ח תפסו הבולשביקים את השלטון, ושמו קץ לשלטון הדימוקרטי במדינה.

מדינת אוקראינה לא נכנסה מיד תחת שלטון הקומוניסטים, כי בתחלה החלו הגרמנים לכובשה, ואח״כ התחלפו בה כמה ממשלות, אך לבסוף נכנסו הקומוניסטים גם לאוקראינה.

בתחלת קיץ תרע״ט התמרד העם האוקראיני נגד הבולשביקים, ואז התחילה גם ההתקפה של דעניקין וחיילותיו נגד הבולשביקים, והי׳ הולך ומתחזק, וגירש אותם ממדינת אוקראינה. אך לבסוף גברו עליו הבולשביקים וחיסלו את צבאו, וכבשו שוב את אוקראינה.

2) לערך בשנת תרע״ד התיישב בקרעמנטשוג, שם גר עד שנת תרפ״ו — כפי שיסופר להלן.

3) בקיץ תרע״ח קבעה הישיבה מקומה בק. שם היתה עד שלהי שנת תר״פ, ואז עברה לרוסטוב — מקום מגוריו של כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע.

4) ע״ש מקומה בליובאוויטש — ליד החומה.

5) בתחלת שנת תרע״ח עברו תלמידי השיעורים לעיר אראל, אך אחרי זמן קצר עברה גם היא לקרעמנטשוג.

6) שנקראה כנסת בית יצחק״ — ע״ש ר׳ יצחק אלחנן.

7) שנקראה ,,כנסת ישראל״ — ע״ש ר׳ ישראל סאלאנטער.

8) סיפור זה (בקיצור יותר) בספר השיחות ת״ש ע׳ 94.

9) הרה״ג ר׳ יוסף ב״ר אליהו תומארקין (דובראוונא ח״י טבת תקע״ט — קיוב כ״ג תמוז תרל״ד) מחסידי אדמו״ר הצ״צ ואדמו״ר המהר״ש. תלמידו של הרה״ג ר״נ מדובראוונא (אשר במכתבו אל הצ״צ מכנה את הר״י : ,,אהובי הרב החריף״ — שו״ת ד״נ או״ח סי׳ מ׳). רב בסוראז ואח״כ (אחר פטירת הרה״ג ר׳ אהרן חתנו של אדמוה״א) רב בקרעמנצוק. הריץ תשובות לאלפים אך מכל כתה״י הרבים שנותרו אחריו (ראה ,,בית רבי״ עמ׳ 254) נדפס מעט מאד ; תשובה ארוכה ב,,אור לי״ (מבעהמח״ס שד״ח) סי׳ קכ״ט, ועלי׳ שקו״ט בדבריו, תוך הערצה וחרדת קודש, מהמחבר שד״ח ; תשובה בד״נ אה״ע סי׳ ו׳ (וראה גם שם או״ח סי׳ ד׳) ; לאחרונה

ב„יגדיל תורה״ — ירות״ו — חוברת א׳; בכמה ספרים מופיעות שמועות בהלכה בשמו, וכן מתנוססות הסכמותיו בספרים רבים (ביניהם הלקו״ת דפוס השני, תרכ״ו, יחד עם הרה״ג ר״פ חן והרה״ג רש״ז בעהמח״ס „תורת חסד״). הי׳ מחותן עם הרה״ג ריי״א מהאמיל (בנו נשא את נכדת הריי״א).

10) נולד בשנת תרי״ח נתמנה לרב בשנת תר״מ (ראה אהלי שם ע׳ 190).

11) נפטר בסטאראדוב כ״ב טבת תש״ב בן פ״ד שנה. נדפס ממנו ספר זכרון למשה (נ.י. תשל״א).

12) לפני פרק ז — החסר כאן.

13) עכ״פ מנקודת מבט הכותב רשימה זו. אך לפועל היוו חיילים אלו כנופיות שערכו פוגרומים ושחיטות — למרות התנגדות השלטונות לפרעות.

14) העומד בראש ממשלה הזמנית — ראה לעיל הערה 1.

15) סמיון פטליורה (1879־1926), מנהיג אוקראיני שהיה אחראי, בימי מלחמת האזרחים ברוסיה (1918־1920), לטבח של רבבות יהודי אוקראינה, נורה ונהרג בפאריס ע״י השען היהודי שמואל שווארצבארד.

ברשימה שרשם אאמו״ר ר׳ ישראל יהודה שי׳ לוין (מכפר חב״ד בארה״ק), מספר אודות פרעות של שנים אלו — בעיירות זשיוואטוב, והסמוכות לה:

בשנת תרע״ט התחילו הפרעות ממחנות צוררי ישראל שבאו אז במדינתינו, וגם תושבי הנכרים שבמדינתינו התחברו אליהם, בתחילה לא פשטו יד בהרג כי אם בחמס וכל פעם הטילו מס גדול על קהילתינו וחייבו את תושבי העיר שיקבצו בשבילם המס מהקהילה וגם לקחו את אנשי העיר (הגברים) לחפור חפירות סביב העיר להגן על עצמם בשביל השונא, כי הצוררים עצמם נלחמו זה עם זה, וגם את אבי ז״ל לקחו לעבודה זו. כל זה הי׳ רק בתחילה אבל אחר כך (והעיקר בחורף תר״פ) באו למחנינו צוררים גדולים הורגי נפש והתחילו לעשות הריגות בעיירתנו ובעיירות הסמוכות לה. מזמן לזמן גברו הרציחות. בכל יום ויום מחנה רוצחים הולך ומחנה אחר בא, ועיקר הרציחות היו ביום, אבל בלילה היו שותים יי״ש.

בעירנו הי׳ ביהכ״נ גדול וגבוה, ותחת הגג היתה תקרה מסותרת כמין כיפה, ואנשי העיר קראו לה „מקיף״, והנכרים לא ידעו דרך מבואה, וכל אנשי עיירתנו התחילו להתחבא שם כשנתגברו הרציחות, ורק הנערים הקטנים השאירו בחוץ, ונתנו להם פרוסת לחם ושלחו אותם בחוץ להיוודע מהנעשה בעיירה, כי לא בכל יום היו באים רוצחים, ומחמת שנערים קטנים לא היו רוצחים היו שולחים אותם להודיע ל„כיפה״ אם צריכים לישב במחבוא או שיכולים לחזור הביתה. בעירנו הי׳ משוגע א׳ ושמו יענקל, והוא הי׳ גר בביהכ״נ. פעם אחת בא מחנה רוצחים לעיירתנו והנכרים שבעיירתנו ספרו להם שכל אנשי העיר נחבאים בביהכ״נ אבל אינם יודעים מקום מחבואם, והלכו הרוצחים לביהכ״נ ועלו לעזרת נשים ומצאו שם את יענקל ושאלו אותו הרוצחים היכן נמצאים היהודים ושתק, וגערו בו שיאמר ושתק, והתחילו להכות אותו והוא לא התפעל ושתק (ובכיפה הי׳ נשמע כל צעד

וצעד מהעזרת נשים, ולכן רעדו כולם למוות וחשבו כי הגיעו ח״ו הרגעים האחרונים וכולם מפילים תחינה להשי״ת במחשבותיהם שירחם עליהם), אח״כ אמרו לו הרוצחים עמוד וקרב אל הקיר ואם לא תגיד לנו היכן המחבוא נירה בך. והוא קרב אל הקיר והכין א״ע שיורו ואף הגה לא הוציא מפיו, והרוצחים התפלאו ממנו מאד והלכו להם, ובחסדי אל עליון ניצלה העיירה.

כך עבר כל החורף, מחנה עובר ומחנה בא, בסוף החורף בא לעיירתנו רוצח א׳ ושמו סאקאלאוו ימ״ש עם מחנהו והוא עם מחנהו היו רוצחים איומים, ובעיירתנו לא ידעו שצריך לבא, וכשבא לעיירתנו יצאו כל אנשי עיירתנו עם נכבדי העיר בראש לקראתו עם לחם ומים וגם נשאו ספר תורה עמהם ובקשו ממנו שיפקד על אנשיו שלא יהרגו את אנשי העיר, וכל זה הוטב בעיניו וצווה שכל אנשי העיר ייצאו עם משפחותיהם לרחוב הגדול, וגם אמר שכעשרה אנשים וודאי יהרגו כי עשרה מאנשיו יצאו לעיר ובוודאי יהרגו אנשים אבל יותר לא ייהרגו אם יעשו כדבריו, וכך הוה, כי מיד נשמע שעשרה מאנשי העיר נרצחו הי״ד, וביניהם גם היתה אשת הרב ז״ל, וכך ניצלו מהרוצח הנ״ל.

בעיר טיטוב הסמוכה לעיירתנו כשבא לשם הרוצח האיום הנ״ל ימ״ש, עמדו נגדו צעירי הגברים והרג כמעט את כל אנשי העיר הי״ד, וטיטוב היתה עיירה דתית וכל אנשיה היו יראי אלקים ושומרי תורה ומצוות בהידור, רובם היו חסידי טשערנאביל, והיו בו גם חסידים מגזע שאר תלמידי המגיד.

אח״כ הודיעו שהולכים עוד מחנות רוצחים איומים, ואז לקחו אנשי העיירה את טפם על שכמם וגם מעט אוכל והלכו מחוץ להעיירה בשדות וכפרים (הילדים מבן שש ומעלה הלכו רגלי, אני הייתי אז כבן שמונה ונפלתי מרגלי מטורח הדרך). בדרך הילוכינו ראינו והנה עולה עשן גדול. עשן זה בא מעיר טיטוב, אשר כל אנשי העיר נקבצו לבית הכנסת, והרוצחים ימ״ש הציתו את בית הכנסת ושרפו את כל אנשי העיר (עיר טיטוב היתה בת שמונת אלפים נפשות, ונשארו בחיים פחות משני אלפים, ובעיקר יתומים קטנים). אנחנו המשכנו בדרכנו עד שעייפנו מאד, ולאחר שאמרו לנו שהצרים עברו, חזרנו לעירנו.

כה נמשך עד אחר הפורים. אז הודיעו לנו שצריכים לברוח מהעיירה כי הולכים מחנות רוצחים. וגם הרוצחים מהכפרים. נבער בקרבם אש הרציחה. כל אנשי העיירה קבצו נכסיהם, שכרו עגלות והתחילו לברוח. גם אבי ז״ל שכר עגלה ביחד עם מכירינו. ולקחו משפחתינו עם עוד כמה משפחות, והתחלנו לנסוע.

כל הדרך היתה מלאה רפש וטיט, ופעמים רבות הוצרכנו לרדת מהעגלה ועזרנו לדחוף העגלה מהטיט, כך נסענו כמה ימים עד שבאנו בעהי״ת לעיר ליפאוויץ, כמה ימים לפני הפסח.

16) מדיניות כלכלית חדשה זו התחילה בשנת תרפ״ב. ונמשכה עד עליית סטלין לשלטון — שחיסל את ה„נאפ״ לערך בשנת תרפ״ט.

17) בתחלת שנת תרפ״ד ביקר הרבי במוסקבה, לערוך אסיפה. באותה שעה נודע לו כי הג.פ.או. מחכה לו ברוסטוב בכוונה לאסרו ולשלחו לארץ גזירה. הרבי נשאר במוסקבה עד יעבור זעם. בי״א ניסן הגיע לרוסטוב, ובאותו יום ערכו הג.פ.או. חיפוש בביתו וחקרו אותו ארוכות. ובקושי פעלו עליהם שבל יאסרו אותו.

לבסוף פעל הרבי שבאם יעזוב את רוסטוב יניחוהו לנפשו. אז נסע הרבי לפעטערבורג — כשבועיים לפני חג השבועות. בתחלה אוכסן באחת המלונות, והתפלל בבית מדרש המוזכר כאן, ולאחר חג השבועות השיגו דירה עבור הרבי, ואז הגיעו מרוסטוב בני המשפחה וכלי הבית (ספר התולדות אדמו״ר מוהריי״צ ח״ג ע׳ 29 ואילך).

18) כפי הנראה מספר פה על שבת הראשונה ששהה הרבי בפעטערבורג (שעדיין לא הגיעו המוני החסידים), דהיינו לפי חג השבועות, ועל שבת זו לא נרשם שום מאמר ב„רשימת מאמרי אדמו״ר (מוהריי״צ נ״ע״ ; אמנם על שבת פר׳ נשא נרשם מאמר ד״ה שמח נפש עבדך.

19) = שלוחא דרבנן. שליח הרבי לנסוע מעיר לעיר — „לקבץ גשמיות ולזרוע רוחניות״.

20) כאן הכוונה לתלמידי השעורים, כי הישיבה גדולה כבר היתה, באותו פרק זמן (תרפ״ד־ז), בחרקוב, כדלקמן.

21) ראה לקו״ת דברים סב, א.

22) הרמ״מ הי׳ חתנו של מוהר״ר אליעזר רבינוביץ — חתנו של מוהר״ר ירוחם פרלמאן — הגדול ממינסק.

23) לאחר גאולת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ממאסרו — י״ב תמוז תרפ״ז. הוכרח לעזוב את רוסיא. הרבי יצא את רוסיא באסרו חג הסוכות תפר״ח, ופרידה הרשמית התקיימה בשמחת תורה, אז באו המון חסידים להיפרד.

24) בספר יהדות ברוסיא הסובייטית (ע׳ קמה) מזכיר גם מחלקות בנעוול, פולוצקי, וויטבסק, ראמען, אסטאשקוב.

25) בקיץ תרע״ט עברו מקעמענטשוג כמה כתות חזרה לעיר אראל.

26) עפי״ז צריך להוסיף בספר תולדות לוי יצחק ע׳ 61, שהמקוה נגמרה לערך בשנת תרפ״ה.

27) ראה ד״ה מים רבים ה׳תשי״ז (קונ׳ מאמרים ה׳תשל״ז ע׳ ס) הערה ד״ה בלי שיעור ממש.

28) באותו זמן היתה הממשלה הסובייטית להוטה להשיג מטבע חוץ או זהב, שלא נמצאו בידה, וקיבלה אותו בדרך המוזכרת כאן, ולפעמים אף הכריחה יהודים שיש להם קרובים בחו״ל לכתוב להם שישלחו דולרים, כמובן, בלי לגלות את המטרה למענה נועדו.

1) במכתב אל נכדו ר׳ שמואל דוד שי׳ גורקאוו, ששאל על יחוסה של המשפחה, כותב:

הראש והראשון של משפחת גורקאוו שמו הי׳ ר׳ יצחק ז״ל, הוא הי׳ איש מפורסם, אמיד בנכסים בעושר רב, וסוחר גדול בעסקים רבים. מקום מגורו הי׳ בעיר עתיקה שנבנית ונתישבה משנים רבות מלפנים, שם העיר היתה אַמְלִין פלך טשערניגאוו, ועיירה זו היתה ג״כ ,,עיר מחוז״ שאלי׳ היו שייכים עוד עיירות קטנות. ר׳ יצחק ז״ל לרגלי מסחרו הי׳ נמצא ע״פ רוב בעיר הבירה פעטערבורג, ושמו נודע בשערים לתהלה ולתפארת, כי הי׳ איש חכם ומדיני, למדן גדול, וחסיד במעשיו, והוא הקריא שם המשפחה גורקאוו, וכל בני המשפחה אשר היו בשעתו (כי מלפנים היתה, אשר כל בני משפחה אחת היו דרים במקום אחד בסמוכין זל״ז), כולם נקראו בכינוי שם משפחה גורקאוו.

אכן שמותיהם של אלו שהיו בדורו של ר׳ יצחק ז׳ל, וגם בניו ובני בניו של ר׳ יצחק ז״ל, אין ידועים לי. כי ר׳ יצחק ז״ל חי בערך לפני מאתים שנה, וגם אין ידוע לי סדר היחס שלי, רק עד זקני ז״ל, והוא אבי אבי ז״ל.

שם זקני הי׳ ר׳ יוסף ז״ל, מי הי׳ האב של זקני וגם מי היו אחיו אין ידוע לי, כי לא מצאתים ולא ראיתים ולא ולא ספרו לי כלום. גם מחיי הסבא שלי ר׳ יוסף ז״ל אין ידוע לי, כי הוא נפטר כשהייתי בן שש.

אתה מתענין לידע מאבי ז״ל אשר אתה נקרא על שמו לאיו״ש. תדע, כי הוא הי׳ איש תם וישר וירא שמים, הי׳ מתפלל בכוונה בבכיות ודמעות, הי׳ רגיל לאמר הרבה תהלים בכ״י קודם אשמורת הבקר, הי׳ זהיר מאוד בתפלה בצבור ג׳ פעמים בכ״י, הוא הי׳ רגיל להיות ש״ץ בכ״י, גם בשבת ויו״ט, וגם בימים נוראים בר״ה ויוכ״פ. הוא נפטר בר״ח סיון, הוא התפלל כש״ץ כל התפלה, ולאחר התפלה בא לביתו לטעום מעט, והורע לו מאוד ושלחתי אחר רופאים שימהרו לבוא, ובטרם הספיקו הרופאים לבוא, נפטר ויצאה נשמתו בטהרה בדעה צלולה, נ״ע בג״מ, יקיצו וירננו שוכני עפר וגם הוא בתוכם, והוא ימליץ טוב בעדך ובעד כל בני ביתך, לחיים טובים וארוכים.

בהזדמנות אחרת בעה״י בל״נ אכתוב על הסבא שלי יקותיאל ז״ל.

אביך הזקן מברך אותך ואת כב״ב בכטו״ס בגו״ר.

מאיר.

2) סיפור זה בפרטיות יותר (בשמות בדויים), נדפס בשיחות לנוער שבט־ניסן תשל״א (תחת הכותרת ,,חוויותיו של ילד מאחורי מסך הברזל״).

3) = כ״ד טבת ה׳תש״ט.

4) היום בלונדון.

5) אודות ישיבה זו כותב כ״ק אדמו״ר (מוהריי״צ) נ״ע, במכתב מיום א׳ י״ט מר״ח תרפ״ב:

ראו ידידינו פועל הוד כ״ק אאמו״ר הרה״ק זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע הצלחתו, בשנת תרע״ו (בחורף בבואינו לפה ראסטוב) קרא את תלמידנו היקר הרב ר׳ שמואל שי׳ לויטין (בנו של הרב המשגיח ר׳ זאב ז״ל נכדו של החסיד המפורסם ר׳ גרשון דוב זצ״ל) לפה, ויאמר לו כי נותן לו מלאכת שליחות למדינת גרוזיע, לסדר שם (בעיר כותאיס) ישיבה, אשר תוכנה יהי׳ להאיר אור התורה, כי ישנם שם אנשים יראי אלקים, אבל פשוטים ביותר, ותורה אינם יודעים כלל וישתדל גם להעיר לבם בעבודה.

ויהי כן, ויסע ר״ש שי׳ לכותאיס, ויותן לו כח והרשאה לסדר ישיבה וגם עזר כסף ניתן לו לצרכיו הפרטים (כי נצטוה לנסוע עם ב״ב שי׳) למען לא יודרש לו לבקש מהם על הצטרכותיו הפרטים. ויתחיל עבודתו ליסד חדר עם מלמדים והוא הר״ש שי׳ בעצמו למד עם המלמדים, כי הוכרח לעשות כן, באשר הוא לא יכל לדבר בשפתם והנערים מדברים רק בשפתם, והמלמדים אם שהם קטנים בידיעה, מ״מ מבינים קצת בשפת קדשינו, וילמד עמהם בשפת קודש וציוה אותם ולמדם איך ילמדו עם הנערים, וכן בחר מכל הנערים כששה אשר יוכלו להבין בשפתינו, וילמד אתם גמרא בתרגום לשון הקודש ועם זה למדם והרגילם בשפת הלועזי (זארגאן) וכעבור חצי שנה בעמל רב פעל לטוב ת״ל, ונראה הטבה כפולה, המלמדים התלמדו סדר איך ללמוד עם נערים, ושש הנערים כבר הבינו סוגיא קלה בגמרא, (דבר אשר כמעט לא הי׳ בכל המדינה, כי גם החֲכָם, הוא הרב ורב כללי, אינו יכול ללמוד גמרא, ומי יאמר להבין בפוסק יודע הוא רק פסקי הלכות מקיצור שו״ע, ועל הדוחק סעיף שו״ע והר״ש שי׳ התחיל לדבר ברבים מדי שבת בשבתו ע״י מתורגמן, אחד שהבין שפת הזארגאני ולה״ק, ובקי בשפתם, ויתרגם לפני קהל השומעים את אשר דיבר הר״ש שי׳ בעניני טהרת בית ישראל, וילמדם חוקי האלקים בשמירת שבת ואכילת כשר, נִיצָוֵם ע״ד המקוה, ויודיעם חומר הדברים, אשר רק מעט מעט מהם אשר ידעו עיקרי הענינים, ובכלל הי׳ זה אצלם רק כמו מנהג ישראל בלבד.

מני אז עד היום הנה מעת לעת ומזמן לזמן התגדל הת״ת, ת״ל, ויעש להם חדר בעוד עיר, ובהשני׳ ובהשלישית עד כי נסע בכל ערי המדינה, פעם שם ופעם שם, ויקרא אחד מהתמימים ר׳ אברהם לייב שי׳ מבאברויסק, אשר עתה הוא שם רא״י באחד העירות, ואח״כ קרא לשם את גיסו אלי׳ שמואל שי׳ וימסר לו ההנהגה באחת העירות, והוא במקומו יושב בעיר כותאיס, ובא בכתובים בהרבה מקומות, וישיבתו מתגדלת ת״ל מיום ליום בהרבה תלמידים יקרים וטובים, ומתרבים מלמדים, בכל המקומות, ותהל אור במושבותם יברכם אלקים בברכה כפולה.

במשך הזמן קנו בני העיר חצר גדול לשם הישיבה עם הרבה בתים, ובעת שהי׳ מהומת המדינות בדבר לקיחת לצבא, נתפטרו הרבנים והמלמדים והתלמידים שי׳ מכל עבודה, כשאר הלומדים בבית ספר לחכמה.

וכהיום הנה לבד זה אשר ת״ל הלימוד הולך ומתגדל ונמצאו הרבה בחורים ונערים יכולים ללמוד גמרא וכל ספר קדש, הנה עוד זאת כי איזה מהתלמידים המצטיינים שי׳ הם נעשו לראשי ישיבות בעירות לא גדולות והם מנהיגים את אחיהם הקטנים, בהנהגה טובה כפי אשר יורה להם מורם ורבם הר״ש שי׳ יחזקהו השי״ת ויתן לו כל טוב בגו״ר, ויחייהו השי״ת אותו ואת ביתו כאשר החי׳ את אחינו בית ישראל ה׳ עליהם יחיו במדינת גרוזיע, אשר עשה מארץ מלחה כרם חמד יברכהו ה׳.

6) ר׳ נחום יצחק ב״ר תנחום, נפטר כ״ב מ״ח ת״ש, בעיר מקלטו — מחנה עבודת פרך בונדוג, אצל סאליקאמסק, פלך צעלאבינסק סיביר.
7) = מוהרש״ב.
8) נפטר כ׳ טבת ה׳תשכ״ז.
9) נפטרה ביוהכ״פ ה׳תשל״ד.
10) נפטר יג סיון תשל״ב.
11) אודות מאסר זה כותב לי בן־דודי ר׳ שמואל דוד שי׳ גורקאוו: לאחר שתפסו את אבינו זקננו ושמוהו בבית מאסר, התחילו לחקור אותו ולדרוש ממנו שיחתום על ,,הודאה״ שהוא אשם בזה שהאשימו אותו בו. הוא סרב לחתום, וגם חבריו למאסר — הלא הם הרב פינסאן והרב פעווזנער — סרבו לחתום.

משך עשרה חדשים היו יושבים כלואים בחרקוב, ולבסוף נחרץ גזר דינם: את אבינו זקננו דנו לחמש שנות גלות ,,חפשית״, את הרבנים פינסאן ופעווזנער דנו למה שדנו, אבל שניהם לא יכלו לסבול את הגזירות, ונפטרו בשנה ההיא בארץ הגזירה, הי״ד. האיש הרביעי — יבדל לחיים טובים וארוכים — ר׳ צמח שי׳ גורעוויטש נדון לשלש שנים של עבודת פרך.

סבא סיפר אח״כ שהוא הי׳ יושב בתא אחד עם הרב פינסאן ע״ה, הם דאגו על זה שאולי לא יהי׳ להם מאכלי פסח, ולכן הם הקדימו על הרעה, בזה שהם התחילו לחסוך כל יום את מלבני הסוכר שהיו מקבלים כל יום עם משתה ה,,טה״, הם הצליחו לחסוך כעשרים וארבעה מלבנים, ומזה ניזונו במשך החג — סוכר ומים קרים.

סבא סיפר שהודגר שהחזיק אותו בחיים במשך שמונת ימי החג הי׳ המשנה שהי׳ הוא והרב פינסאן לומדים כל יום. הם היו עוסקים במשך כל היום בלמוד משניות (ודברי תורה אחרים) על פה.

אחרי עשרת חדשי מאסר, הגלו את סבא ע״ה לעיר סטיעפניאק אשר במדינת קאזאחסטאן (בקצה הצפוני) במחוז קאראגאנדא, לא רחוק מאקמיאלינסק. לשם באה גם סבתא ע״ה. בתחילה נסעה הלוך וחזור מחרקוב לסטיעפניאק, אבל אח״כ נשארה שם.

12) מח״ס בירורי הלכות. ושם תולדותיו.
13) הנק׳ ר׳ שמואל קאסלאוואר. נפטר ה׳ שבט ה׳תש״ט.
14) הנק׳ ר׳ יונה פאלטאוואר. נפטר כ״ב שבט ה׳תש״ט.
15) רמ״מ שי׳ כעת בכפר חב״ד ארה״ק.
16) = לוין. נפטר ט׳ אייר ה׳תש״ז.
17) נפטר י״ט אייר ה׳תשל״א.

מפתח שמות

אבא פליסקין — קכב.
אברהם קצינעלינבויגן — קו.
אברהם ברוך פעווזנער — עח. עט. פ. קיג. קלד.
אברהם ליב מבאברויסק — קלג.
אוזבעקיסטאן — קיז.
אוקריינא — יח. כג. כד. כט. לח. קכח. קכט.
אלי׳ חיים אלטהויז — לג.
אלי׳ מיכל האפט — קח. קט. קי.
אלי׳ שמואל כהנוב — קלג.
אליעזר רבינוביץ — קלא.
אסטאשקוב — קלא.
אקמאלינסק — ט. קלד.
אראל — קכח.
ארגענטינע — נה.
בונדוג — קלד.
בנציון שמטוב — ה.
ברוך טאמארעס — יט.
ברוך דובער זצ״ל — יח.
גליק — ט.
גרודזיא — צא. קלג. קלד.
דובער (כ״ק אדמו״ר האמצעי) — יט.
דובער מאסעיאוו — יט.
דווינסק — לט.
דעניקין — כב. כג. כד. כה. כט. קכח.
וויטעבסק — קלא.
זלאבין — לח.
זלמן האוולין — נג.
זלמן זלאטאפאלסקי — יט.
זלמן שניאורסאהן — נד.
ז׳עמבין — ז. פג.
זשיווטוב — קכט.
חאמעלניצקי — יח.
חיים (רח״ו) — עג.
חיים בן ציון רסקין — צ.
חיים דובער ווילענסקי — יט. כ. כא.
חנוך העגדל ראפאפארט — צ.
חסידי חב״ד — יט. כא. כב.
חסידי סלאנים — יט.
חסידי פולין — יט.
חסידי טשארנאביל — יט. קל.
חרקוב — ה. ט. לט. מה־ח. נד. נה. נז. צו. קלא. קלד. קלה.
טיטוב — קל.
טאשקענט — קכ. קכד.
טשערניגאוו — לח. צג.
יחזא לאפיצער — לז.
יהושע ארש — לט.
יהושע מונדשיין — ג.
יהושע קאצינעלנבויגן — צ.
יהושע אלי׳ וואלאסאוו — צט. קד.
יונה (פאלטאוועו) — קכג. קכה. קלד.
יוסף גורקאוו — קלב.
יוסף טולצשינסקי — צ. צא.
יוסף (הגאון הראגאצ׳אוויי) — לד.
יוסף תומרקין — כא. קכח.
יוסף יצחק (אדמו״ר מוהריי״צ) ה־ז. כא. לא־לה. לז. מח. נד. נו. סא־ז. עב־ה. פו. צא. צז. צט. קו. קלא.
יעקאטרינאסלאוו — מא.
יעקב אוטעווסקי — קח.
יעקב יוסף גורקאוו — לא.
יצחק (אריי״ל) — עג.
יצחק גולדשמיד — מא.
יצחק גורעוויץ (מחמיד) — קיג.
יצחק גורקאוו — קלב.
יצחק אייזיק מהאמיל — קכט.
יצחק אלחנן — קכח.
יצחק יואל ראפאלאוויץ — כב. מ.
ירוחם פרלמאן — קלא.
ישעי׳ הכהן שפירא — קז.
ישראל (בעש״ט) — עג.
ישראל דזייקאבסאן — נב־ה.
ישראל לייבאוו — קכב.
ישראל לוין (נעוולער) — קכד.
ישראל יהודה לוין — י. קכט.
ישראל סאלאנטער — קכח.
ישראל נח בעליניצקי — לט. מה. קכג.
לוי יצחק שניאורסאהן — מא.
ליפאוויץ — קל.
לעניגראד (פעטערבורג) ט. כג. לא־ז. מו. מח. קלא.

מאסקווא — כג־ד. מב־ג. נב. קלא.
מאגילאוו — לז.
מאיר ראפאפארט — צ.
מיכאל טייטלבוים — פח. קכג.
מיכאל קאצינעלנבויגן — צ.
מינסק — לה־ז.
מנחם מענדל (כ״ק אדמו״ר הצ״צ) — יט. קו. קכח.
מנחם מענדל (כ״ק אדמו״ר שליט״א) — ג. ה־ז. מא.
מנחם מענדל דייטש — קח. ט.
מנחם מענדל הלוסקין — לה. קלא.
מנחם מענדל חן — לה.
מנחם מענדל יאנאווסקי — מ.
מנחם מענדל פוטערפאס — קכג. קלד.
מרדכי אלינסון — צז־ט.
מרדכי דובין — סז.
משה גוראר׳ — נב־ד.
משה ווינארסקע — לט.
משה טאראצשאנסקי — כב.
משה רובין — קכג.
משה רובינסאן (קאראלעוויצ׳ער) — פח־צ.
משה מאיר מארקאוויץ — קד־ו.
משה מרדכי עפשטיין — יח.
נחום גולדשמיד — מא.
נחום יצחק פינסאן — צא־ז. קיג. קלד.
נחמ׳ מדובראוונא — קכח.
ניסן נעמענאוו — קכב.
ניקאלאי — קכח.
ניקאלייעוו — לח.
נעוול — קלא.
סאליקאמסקי — קלד.
סאקאלאוו — קל.
סטאלין — קלא.
סטאראדוב — צג. קכט.
סטיעפניאק — ט. קלד.
סלאבאדקא — יח.
סמרקנד — ה. ט. קד. קיז. קכ־כב.
פאלאצק — נב. קלא.
פאהאר — צב.
פאלטאווא — לז.
פאצ׳אפ — ז.
פאקינג — קכו.
פייגא רבקה גורקאוו — ז־ט. לא. נה־ו. פד. קלה.
פנחס קריצשעווסקי — יח. לח.
פנחס שיפמאן — פ־פג.
פעטליורא — כט. קכט.
פרץ חן — קכט.
פרץ מאצ׳קין — קכה.
צעלאבינסק — קלד.
צבי גוראר׳ — יח. לט.
צמח גורעוויץ — קיג. קלד.
קאזאקסט — ז. ט. קלד.
קאנאטאפ — לח.
קאראגאנדא — ט. קלד.
קוטאיס — צא. קלג.
קעשענאוו — יט.
קרענסקי — כט. קכח.
ראמען — קלא.
רוסטוב — קכח. קלא.
רפאל גוראר׳ — צ.
שלום דובער (כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב) — כא. ל. עב. עד־ה. צא. צט. קלג. קלד.
שלום דובער לוין — ג.
שלמה חיים קסלמן — קכה.
שמואל (כ״ק אדמו״ר מוהר״ש) — יט. צט. קכח.
שמואל גרונם — פג.
שמואל באריסאווער — לח.
שמואל לויטין — קלג־ד.
שמואל נאטיק — קכג. קלד.
שמואל שווארצבארד — קכט.
שמואל אבא דוליצקי — נב.
שמואל דוד גורקאוו (אבי המחבר) — ז. קלב.
שמואל דוד גורקאוו (נכד המחבר) — קלב. קלד.
שמואל מיכל טריינין — לב־ג.
שמעון (רשב״י) — עג.
שמעון לאזארוב — לד. לז.
שמרי׳ גוראר׳ (הרש״ג) — קכו.
שמרי׳ — קכד.
שניאור זלמן (כ״ק אדמו״ר הזקן) — כא. עד.
שניאור זלמן (בעל תורת חסד) — קכט.
שרה קאצינעלנבויגן — צ.
תומכי תמימים — יח. עב־ה. פג. צב. צד־ה. קב.
תנחום פינסאן — צד.